

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HELSINGØR BYMUSEUM

1978

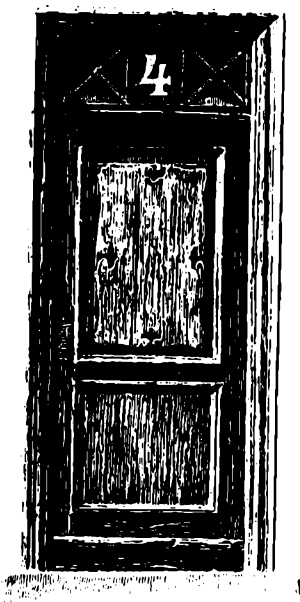

HELSINGØR BYMUSEUM
ÅRBOG
1978

Redaktion og tilrettelæggelse:
Arkivar Kenno Pedersen
Fotografier: Helsingør Bymuseum
Sat med 10 punkt ordinær og
kursiv Times og trykt på Uno-
coat 100 gr. hos
NoFo-print, Helsingør
ISS: 0106-0317

Omslaget: *Med stor effekt blev et tysk militærtog afsporet den 6. november 1942 i skoven nord for Espergærde station. Det var den første vellykkede jernbanesabotage i Danmark.*
Modstående side: *Tegning af dør i Kongensgade 4 (nedrevet). Opmålt og tegnet af Otto Bülow oktober 1923.*

HELSINGØR BYMUSEUM
ÅRBOG
1978

INDHOLD

Bergmansdal - for 7000 år siden Erik Brinch Petersen og Peter Vang Petersen	5-28
Af modstandskampen i Helsingør Henrik Arensdorf Bengtsen	29-64
Om Socialdemokratiet i Helsingør 1872-1912 Søren Højland	65-80
Træk af markedslivet i Helsingør Kenno Pedersen	81-96
Helsingør Bymuseum Aase Faye	97-104
Navne-, sted- og sagregister til Helsingør Bymuseums årbøger 1973-77 Tenna Pedersen	105-118
Indholdsfortegnelse til Helsingør Bymuseums årbøger 1973-77	119

BERGMANSDAL - for 7000 år siden

af Erik Brinch Petersen og Peter Vang Petersen

Mindst tre hjortetaksredskaber med indridsede ornamenter blandt flere uornamenterede, harpuner af rådyrtak, stenøkser og flintredskaber sammen med skeletrester af tre mennesker og én hval foruden knogler af så sjældne fugle som sule, kongeørn og gejrfugl. - Hvem ville ikke gerne kunne fremvise et sådant overfløddighedshorn af rariteter fra sin udgravning? I særdeleshed når udgravningen kun skulle svare til en mindre grundudgravning.

Mærkeligt nok sker den slags ikke for os, men det gør det åbenbart for andre. Det gjorde det i hvert fald for ingeniør S. Paulsen, da han i 1955 fik bygget en ny fløj til sit hus på Helsingør Sdr. Strandvej nr. 52 d. Forudgående undersøgelser havde vist, at fundamentet måtte sikres, inden murene skulle rejses. Derfor blev grunden udgravet, og herved blev de omtalte oldsager fundet.

udgravningen

»Nu håber jeg, at De får ligeså megen glæde af fund og oplysninger, som vi har haft spænding af hver en skovlfuld, der blev flyttet, guldgraverne i Californien har ikke haft mere »feber« end vi i de sidste spændende dages jagt på pilespidser«, skrev muremester Niels Felsvang Sørensen i en meddelelse til Nationalmuseet om dette fund.

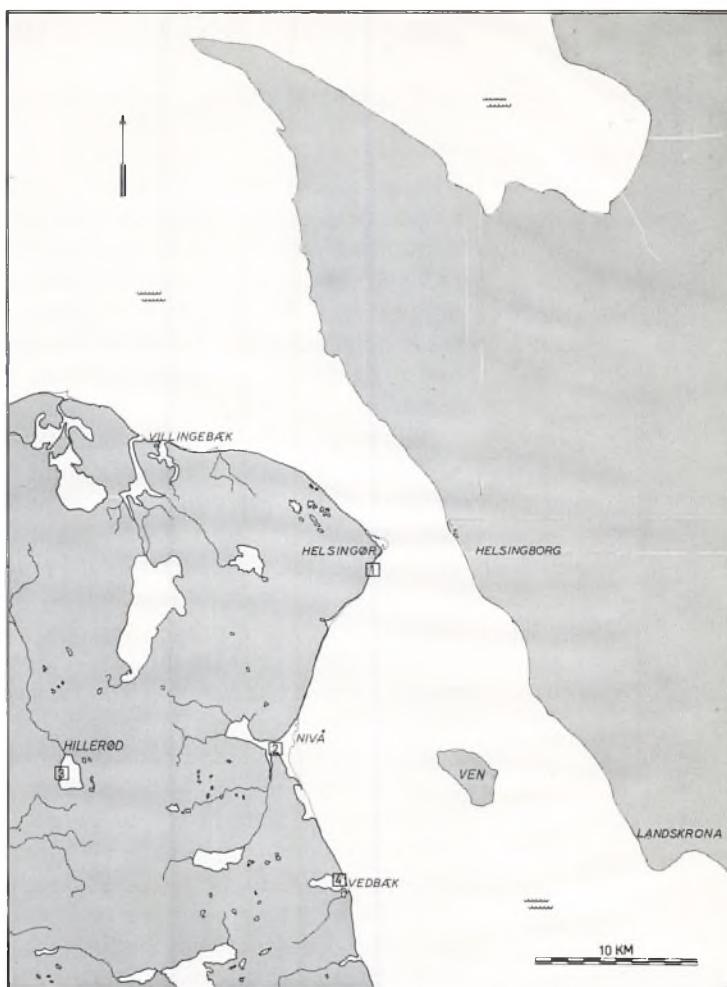
Heldigvis nåede man at få set lidt nærmere på stedet. Museumsinspektør C.L. Vebæk og geologen Svend Th. Andersen fra DGU fik lavet en opmåling af de forskellige jordlag i udgravningens sider. Endvidere blev kulturlagets placering bestemt, og der blev udtaget en pollenserie.

topografi

Som det gerne skulle fremgå af det følgende, har der på hjørnet af Strandvejen og Bergmansdalsvej en gang for ca. 7000 år siden ligget en boplads fra jægerstenalderen; én af de mange i Øresundsregionen. Dette kan dog godt være vanskeligt at forestille sig, især med den nuværende bebyggelse af villaer og villahaver. Der er meget, der skal fjernes og forandres, før end stenalderlandskabet træder frem. Kun det frie udsyn over Sundet er det samme, og det er måske netop udsynet, der har fået stenalderjægerne til at vælge dette sted.

For det er ikke den normale beliggenhed for en boplads. I stedet for at ligge lige ud til den åbne kyst som her, grupperer pladserne sig omkring de små fjordarme, som dengang skar sig ind i

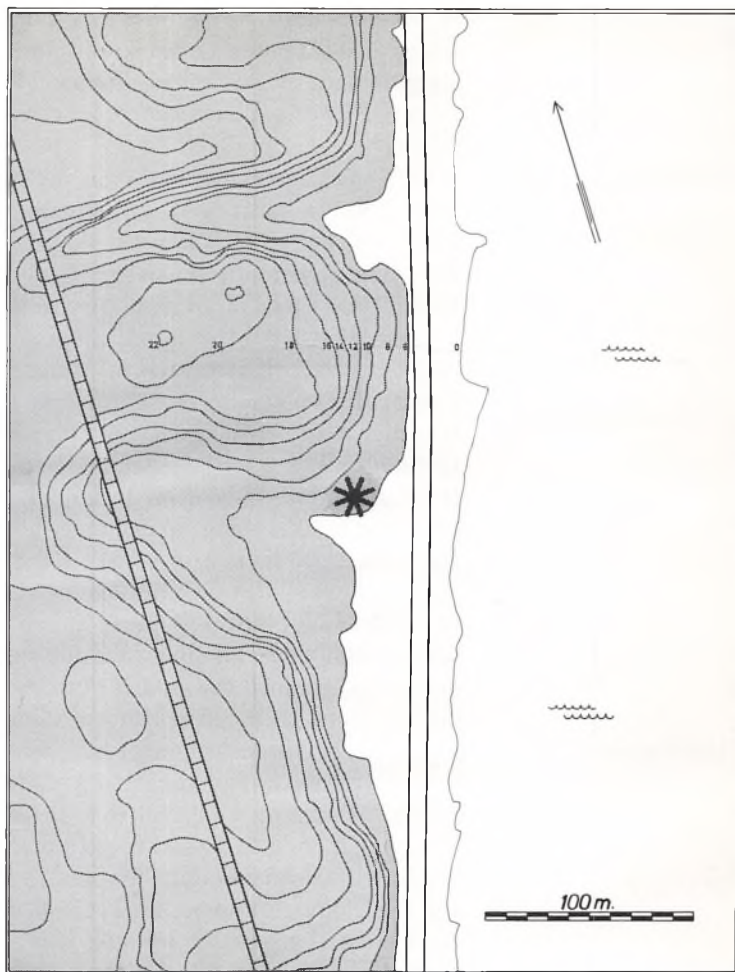
Fig. 1. Jægerstenalderens bopladsområder i Nordøstsjælland.

landet fra Øresund (fig. 1). Villingebæk, Nivå og Vedbæk er de nærmeste eksempler herpå, for nu blot at nævne nogle forhistoriske fjorde på denne side af Øresund. Fra baglandet kendes kun en enkelt boplads inde ved Salpetermosen.

I dag ligger findestedet omkring 50 m fra Øresund og flere meter over Sundets vandspejl (fig. 2). Selv om oldsagerne blev fundet i en dybde af 1,5 m, ligger de stadigvæk omkring 3,70 til 4 m højere end den nuværende havoverflade. Oldsagerne var ind

Fig. 2. Bopladsområdet ved Bergmandsdal; 6 meter kurven angiver stenaldershavets højeste niveau.

lejret i den øverste del af et brunt, tørveagtigt lag og i bunden af et overliggende lag af sand og grus. Disse lag er aflejret under vand, hvilket betyder, at Øresund dengang har stået 4 til 5 m højere end i dag. Det tørveagtige lag er sikkert en gytje, aflejret ved en højere vandstand end sand og gruslaget, der markerer en vandstandssænkning.

Strandlinjer

Ved Bergmandsdal har der således, mens bopladsen blev benyttet, været en strandlinje med en højde på +4 til +5 m. Dette

er ikke det eneste eksempel på en højere vandstand ved Helsingør. De skrænter, der er så karakteristiske for sceneriet langs Strandvejen, er gamle kystskrænter. Foden af disse ligger sine steder så højt, at de må være dannet ved en vandstand på +6 til +7 m.

Havstigninger

Der har igennem stenalderen været flere havstigninger. Ca. 5.500 f.Kr. ophører den første stigning, man har registreret omkring Helsingør, men den når dog ikke højere op end ca. 2 m over den nuværende havoverflade. Højden til + 4 m nås omkring 5.000 f.Kr., mens den højeste stigning til +6 m ligger omkring 4.500 f.Kr. I store træk må man derfor regne med, at bopladsen ved Bergmandsdal må dateres til omkring 5.000 f.Kr. Oldsagernes placering i vandaflejrede lag viser, at udgravningen ikke har ramt selve bopladsen. Denne har selvfølgelig ligget på tørt land. Neden for jægerstenalderens kystboplads er findes altid et sådant udsmidslag med allehånde former for affald. Der er ofte stor forskel i genstandsmaterialet imellem de to områder. For eksempel vil den organiske del af oldsagsmaterialet være langt bedre bevaret i udsmidslagene end oppe på tørt land. Derfor er det især i udsmidslagene, at man finder måltidsresterne, -sønderbrudte dyrekogler. I samme område har også redskaberne af ben og hjortetak kunnet bevares. Og det er disse genstande, der frem for alt giver Bergmandsdal sit særpræg.

Dyrekogler

Da Bergmandsdal som sagt har været en kystboplads, kunne man forvente, at størsteparten af føden skulle være skaffet på Sundet. Ifølge zoologen Ulrik Møhl, der har artsbestemt dyrekoglerne, er dette dog ikke tilfældet. Som på alle andre kystboplads er såvel landfaunaen som havfaunaen repræsenteret. De fleste knoglefragmenter hører til den første kategori. Dette skyldes dog nok den lidt grove udgravningsform med skovl, som altid gør det vanskeligt at finde de små fiskehvirvler. Størsteparten af knoglerne stammer fra kronhjort, rådyr og vildsvin. Dette er normalt for den tids boplads på Sjælland, hvor de større dyr som urokse og elsdyr for længst er forsvundet. Endvidere er der nogle få rester af vildkat og skovmår, samt musvåge og svane. Her overfor står havfaunaen med fløjlsand, sule og den nu uddøde gejrful. Af fisk er der kun fundet kuller, men gråsæl og hval vidner indirekte om Sundets fiskerigdom.

Man skal nok ikke regne med, at hvalen, der af størrelse mindst har været som en kaskelot, er blevet harpuneret af stenalderjægerne. Snarere må man forestille sig, at det er en strandet hval, de har gjort sig til gode med.

Endelig er der fundet en kongeørn, der dog næppe har haft

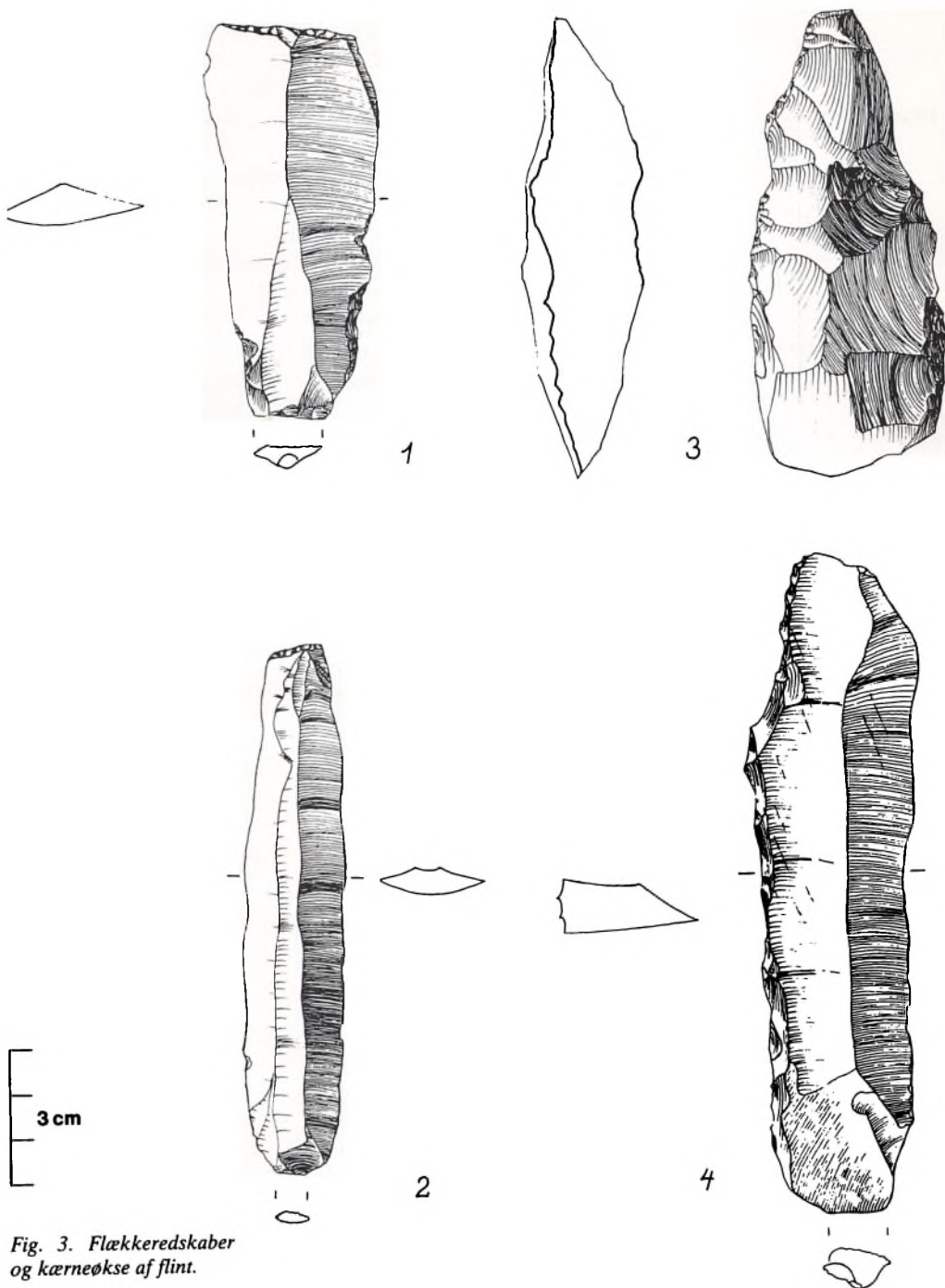

Fig. 3. Flækkeredskaber og kærneøkse af flint.

Hundeknogler

kulinarisk interesse for stenalderjægerne. De har nok mere været interesseret i at skaffe gode styrefjer til pileskafterne, og det samme gør sig vel også gældende for den omtalte musvåge.

Før vi går over til menneskene selv, må vi ikke glemme dets bedste ven, hunden. Der blev fundet rester af mindst fem forskellige hunde, hvilket er et højt tal sammenlignet med andre bopladser. Hvorfor rester af så mange hunde er havnet i udsmidslagene er vanskeligt at forklare. Andre steder fra ved man, at stenalderjægerne også har spist hunde, men da ingen af hundeknoglerne fra Bergmandsdal viser snitspor eller er marvspaltede, kan det kun blive ved en formodning.

Menneskerester

Sammen med disse dyrekogler blev der fundet knogler af mindst tre mennesker. Nu er det ikke usædvanligt, at finde menneskekogler på den tids bopladser. Men tre mennesker må siges at være mange. Knoglerne er meget ødelagte, og ifølge dr.med. J. Balslev Jørgensen fra Antropologisk Laboratorium er der både lemmebogler og kranierester. Alle tre har været voksne individer, den ene nok en yngre kvinde. Et enkelt knogleled, der var stærkt forandret på grund af slidgigt, må stamme fra en ældre person.

Problemet er nu, hvordan tre voksne personer, eller rester af disse, har kunnet havne ude i udsmidslaget foran bopladsen? Om

Fig. 4. Trindøkse og Limhamnøkse af bjergart.

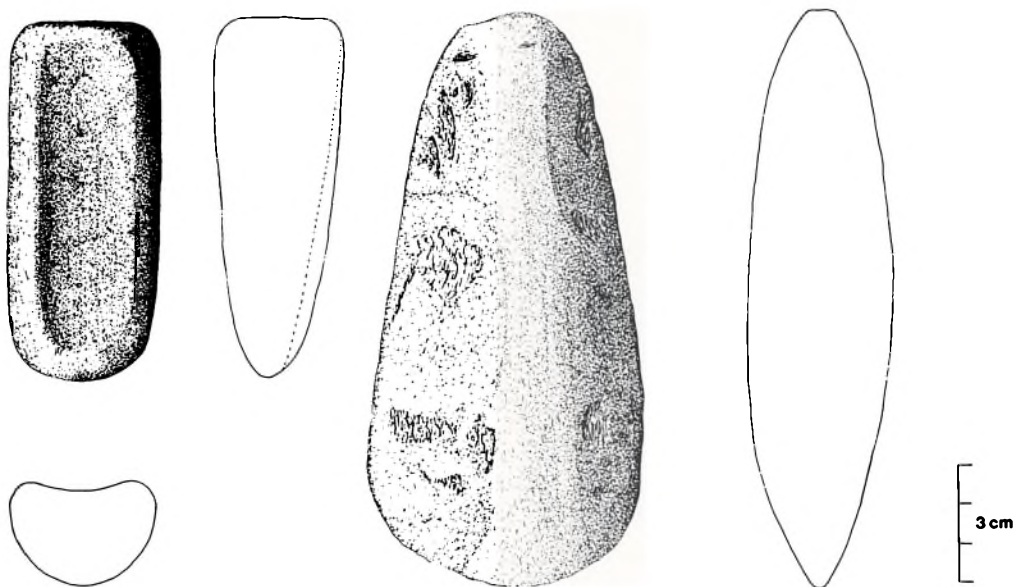

Fig. 5. Flåkniv og pren af ben samt harpuner af rådyrtak.

grave er der ikke tale, for de ligger, ved vi nu, højt oppe på selve bopladsen. Den anden mulighed er, at vi må opfatte menneskeknoglerne på samme måde som de dyrekogler, de fandtes sammen med, som måltidsrester. På andre bopladsler kan menneskeknoglerne være både marvspaltede og vise snitspor. Dette er dog ikke tilfældet med knoglerne fra Bergmansdal. Det eneste vidnesbyrd om kannibalisme er derfor det forhold, at disse knogler fandtes i udsmidslaget.

Tamdyrknogler

I sandhedens interesse skal det lige anføres, at der også blev fundet enkelte knogler stammende fra tamdyr som okse, får og svin. Af to grunde hører de næppe sammen med det øvrige materiale. Dels har disse knogler en anden farve end de øvrige og synes således ikke at være fundet i samme lag, og dels kender man slet ikke, bortset fra hunden, tamdyr i jægerstenalderen.

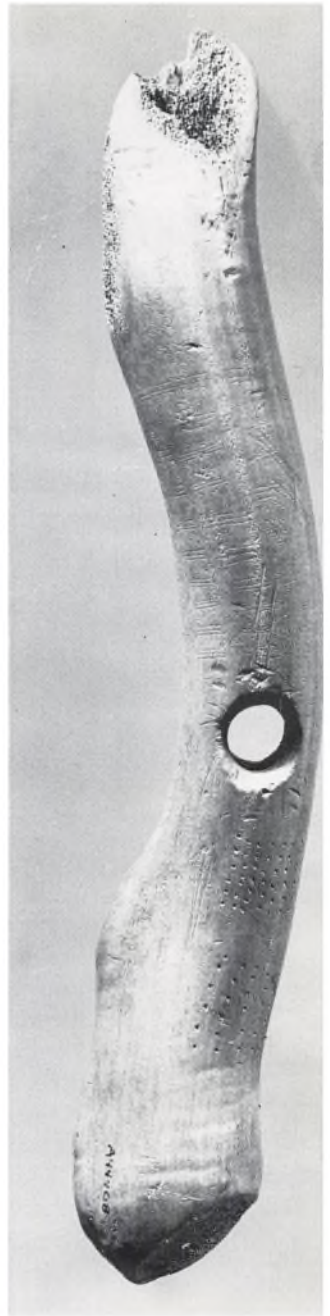
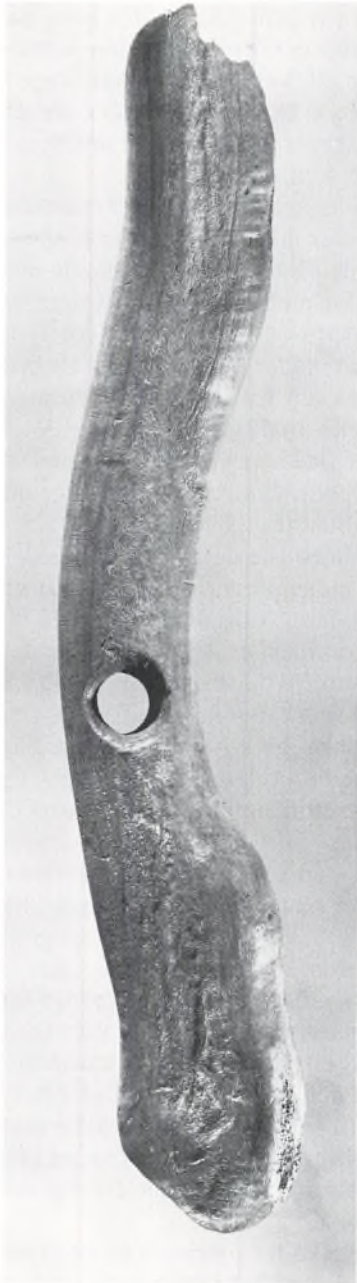

Fig. 6. Ornamenteret hjortetaksøkse.

Flintredskaber

Men med tanke på fundets tilvejebringelse kan en sådan indblanding næppe undre.

Selv om udgravningsholdet, som det blev anført i brevet til Nationalmuseet, med spænding jagtede pilespidserne, fandt de dog ingen. Vi kunne ellers godt bruge nogle tværpile, for ud fra pilenes form kan man med stor sikkerhed angive en datering. Inden for jægerstenalderen er det frem for alt pilespidserne, der i tidens løb forandrer sig mest.

I det hele taget omfatter Bergmansdal ikke mange flintredskaber og heller ikke særlig meget flintaffald, ialt kun 112 stykker. Men nogle få typer sammenholdt med fremstillingsteknikken hjælper dog med til at give en aldersbestemmelse. Flintflækkerne, der er specielt lange og skarpe afslag, brugt som knive, kan laves på to måder. I det ene tilfælde bruger man en slagsten til at spalte flækken fra flækkeblokken med, og herved får man en grov flække med stor kegleformet slagbule. I det andet tilfælde udspaltes flækken ved et tryk med en trykstok af hjortetak. Dette giver en slankere og mere regelmæssig flække med en jævn buet slagbule (fig. 3:1 og fig. 3:2 viser forskellen).

I den allersidste del af jægerstenalderen bruger man især trykflækker, mens brugen af slagflækker er mere udpræget i de forudgående faser. - Da der fra Bergmansdal er langt flere slagflækker end trykflækker, tyder det på, at de fleste af flintredskaberne må stamme fra tiden omkring 5.000 f.Kr.

Blandt redskaber lavet af flækker findes foruden nogle få stikler også såkaldte tværetoucherede flækker (fig. 3:2); en enkelt endog med en tilhugget skafftunge (fig. 3:1). Der er endvidere nogle rygretoucherede knive, hvoraf den største er afbildet her (fig. 3:4).

De for den senere del af jægerstenalderen så karakteristiske skiveøkser mangler helt, til gengæld blev der fundet fire kærneøkser (fig. 3:3). Også dette svarer godt til en aldersplacering af Bergmansdal til omkring 5.000 f.Kr.

Stenøkser

Øksehoveder kan laves på mange forskellige måder og af forskelligt materiale. Ved de såkaldte trindøkser af grønsten starter man med en prikhugning, afknusning af stenens overflade, for at danne den rå form, hvorefter ægpartiet slibes glat. En sådan påbegyndt trindøkse indgår i dette materiale. Herudover er der to trindøkser, som begge har været brugt for hårdt, de er knækket og derefter slebet om. Derfor denne lidt mærkelige form som fig. 4:1.

Hel og uskadt er derimod en stor Limhamnøkse. I modsætning til de prikhuggede trindøkser har den et spidsovalt tværsnit. Den

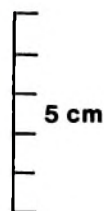
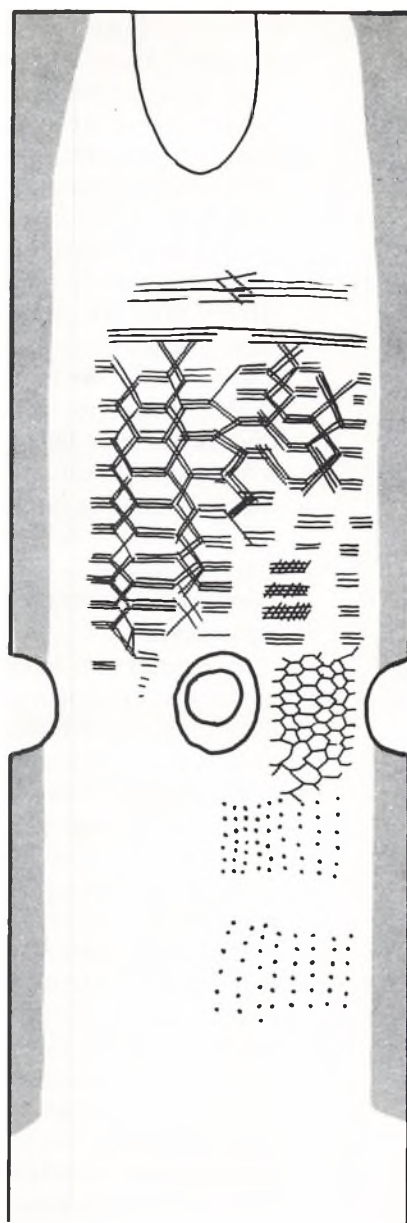

Fig. 7. Udtegnede ornamenter på hjortetaksøksen.

rå form er først blevet dannet ved grove afspaltninger fra sidekanterne, hvorefter hele overfladen er blevet slebet glat. Arrene efter tilhugningen kan dog stadigvæk anes (fig. 4:2).

Limhamnøkser kendes fra Nordsjælland og fra Skåne, som navnet jo antyder. Rent tidsmæssigt synes der at være en forskel mellem trindøkser og Limhamnøkser. De sidste tilhører den yngste del af jægerstenalderen og findes normalt ikke sammen med trindøkserne, der er ældre.

Flere bosætninger

Selv om hovedparten af oldsagerne af flint og sten skal dateres til ca. 5.000 f.Kr., er der dog visse genstande fra Bergmansdal så som trykflækkerne og Limhamnøkserne, der må være lidt yngre. Det er derfor sandsynligt, at der må have været mindst to forskellige bosætningsfaser på denne lokalitet. Begge må dog stadigvæk placeres inden for den yngre del af jægerstenalderen, måske kun adskilt ved nogle få hundrede år. Det vil sige, den første bosætning hører hjemme i den ældre del af Ertebøllekulturen, mens den anden ligger i begyndelsen af den yngre Ertebøllekultur. - Det er i øvrigt karakteristisk for den tids bopladser i Øresundsområdet, at de alle har været beboet i flere omgange.

Benredskaber

Storvildtet som kronhjort og rådyr er selvfølgelig blevet jaget for kødets skyld, men herudover leverer de samme dyr geværer og knogler, som kan forarbejdes til forskellige redskaber. På nogle af disse er der blevet ofret en ekstra omhu, som vi senere skal se.

Redskaber af ben er i mindretal over for takstykkerne. En enkelt pæn (fig. 5:2) og en flåkniv udgør den første kategori. Flåkniven er skåret ud af mellemfodsknoglen fra en kronhjort og er derefter omhyggeligt afglattet og poleret (fig. 5:1). Begge redskaber er sikkert anvendt ved forarbejdning af skind.

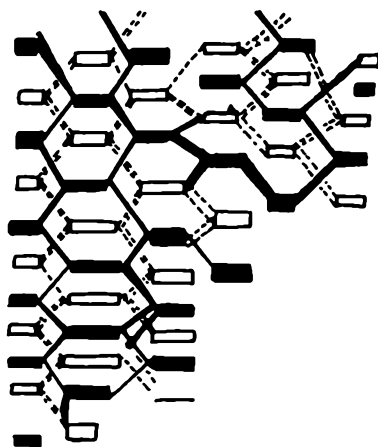
Harpuner

Rådyrets opsats har givet råmaterialet til to harpunspidser (fig. 5:3-4). Desværre mangler selve odden med modhagerne på begge stykker. Harpunens basis er dannet ved en affladning af takkens nederste del, dog med bibeholdelse af to modstående knopper fra selve rosenkransen. Herved gives der såvel mulighed for at skæfte harpunen som for at fastgøre fanglinien. Den mindste af de to harpuner er yderligere forsynet med et basishul på højde med de udsparede fastgøringsknopper.

Hjortetakøkse

Som en sidste økseform findes en velbevaret ornamenteret hjortetakøkse, hvor kun en lille del af æggen mangler (fig. 6). Dette øksehoved er lavet af en kastet tak, hvor sprodserne er skåret af og slebet ned i flugt med stangen. Øksen er en tværøkse, idet æggen står vinkelret på skafhullet. Selve æggen er dannet ved en skrån afskæring og slibning af stangen lige over mellemsprosden.

Fig. 8. Mønsterskema for mislykket, dobbelt netmønster fra hjortetaksøksen.

Stykket er omhyggeligt tilglattet, kun undersiden har endnu bevaret noget af den ru overflade. Denne afgrænser den glatte billedflade, som dækker 3/4 af stykkets omrids. Kun skafthullet bryder den sammenhængende billedflade.

Ornamentikken er lavet på to forskellige måder. Ovenfor og ved siden af skafthullet er de forskellige mønstre let indridsede, medens der neden for skafthullet er anvendt en indprikning. Ganske vist står ornamentikken noget svagt i dag, selv på de gode fotos af Nationalmuseets fotograf Lennart Larsen, men dengang i jægerstenalderen har den været lettere at se. For det første, fordi den polerede tak af farve har været meget lys, næsten hvidlig; og for det andet, fordi de enkelte ornament og mønstre har været udfyldt med en sort harpiksmasse. Dette gælder ikke alene for dette stykke, men også for de øvrige. Derfor giver de efterfølgende sorte tuschtegninger et godt indtryk af, hvordan kontrasten har været mellem moderstykket og ornamentikken.

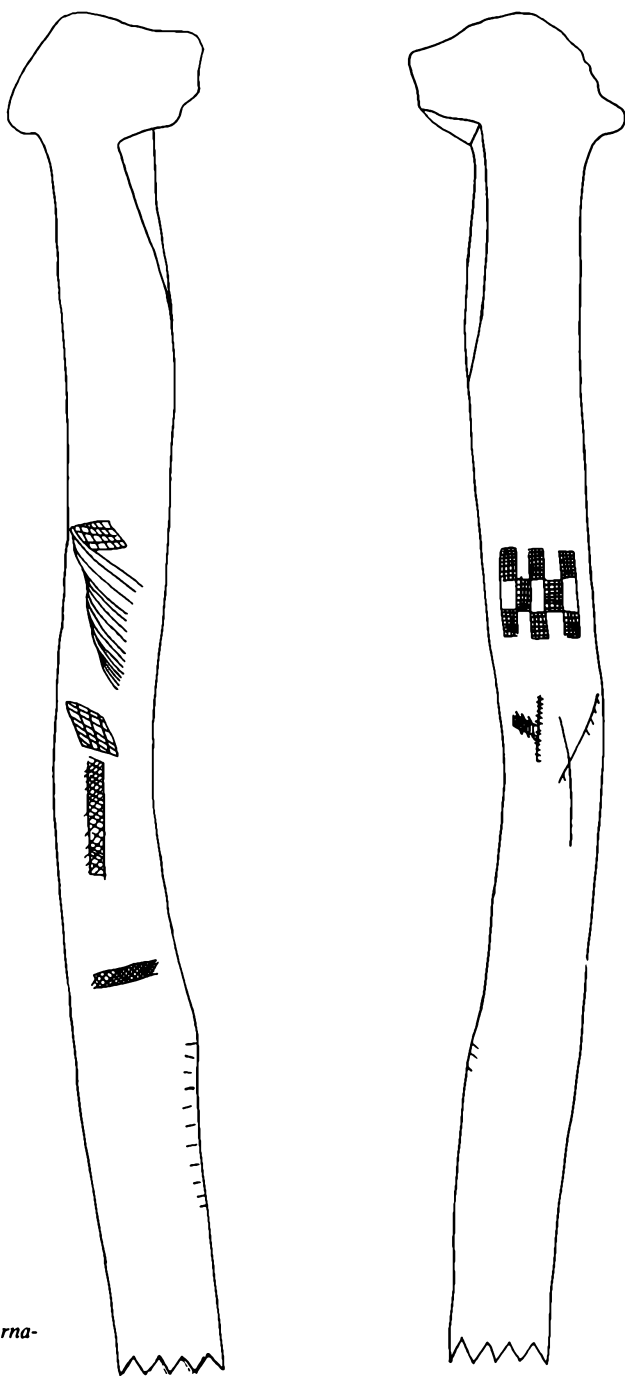
De indprikkede ornament neder for skafthullet består af sammenstillede punktrækker fordelt på to felter, der ligger i forlængelse af hinanden. Med seks, undtagelsesvis syv punkter i hver punktrække, og med otte i den nederste mod ni rækker i den øverste, er de to felter næsten ens (fig. 7).

Til højre for skafthullet findes et netmønster bestående af sammensatte sekskanter, der er indridset med en enkelt streg.

I modsætning hertil er netmønstret oven for skafthullet mere indviklet. Også dette er sammensat af sekskanter, men her er de

*Fig. 9. Ornamenteret skaft
af hjortetak, øvre del.*

10. Udtegnede ornamenter på skaftet.

*Fig. 11. Boreornamenteret
skaft af hjortetak.*

vandrette kanter tegnet med tre streger og de skrå med to til tre streger. Nu kompliceres mønstret ved, at det faktisk består af to ensartede netmønstre lagt ind over og forskubbet i forhold til hinanden (fig. 8). En yderligere komplikation er det, at det øjensynligt ikke er lykkedes for billedmageren at holde de to netmønstre adskilte, idet han er kommet til at blande dem sammen. Vel derfor er den sidste del af netmønstret opgivet, og et par af de påtænkte vandrette kanter er i stedet skrånkraveret.

Den ornamentale afslutning øverst udgøres af to tværbånd, hver tegnet med tre streger.

Kompositionen er forholdsvis enkel, hvis man ser bort fra den »mislykkede« del af dobbeltnettet. I midten af billedfeltet ligger skaft-hullet, og foran dette findes den største mønsterblok. Både den øvre og nedre afslutning er gentaget to gange, mens det store netmønster optræder i en enkelt udformning ved siden af skaft-hullet.

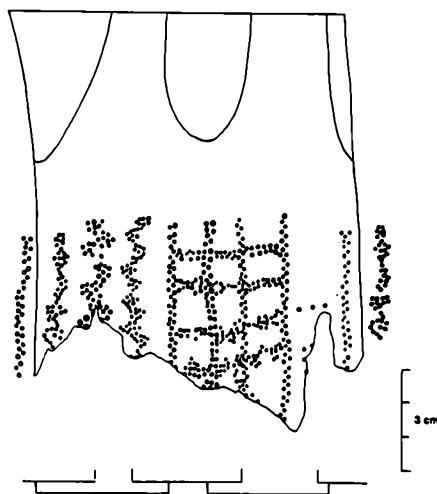
Skafter af hjortetak

Den sidste gruppe af redskaber hører alle til samme type, og da kært barn har mange navne, benævnes de snart store spidsvåben og snart lange skafter af hjortetak. Imellem de fire stykker, som med sikkerhed kan henføres hertil, er kun et uornamenteret.

Det første og spinkleste af de ornamenterede består af to fragmenter, som sammensat giver stykket en længde på omkring 50 cm. Selv om hele overfladen er glatskrabet, findes ornamentikken kun på den øverste halvdel. Stykket er lavet af en kastet stang og lige under issesprodsen, som er afskåret, er der indskåret et hak eller en anlægsgbane i den runde stang. Også mellemsprodsen er fjernet, men her er sårranden forsynet med korte, vandrette streger. Det er dog et problem, om en sådan afstregning skal opfattes som en ornamentik, eller om den har haft en praktisk funktion.

Ornamentikken findes på to modstående partier af stangen.

Fig. 12. Udtegnet boreornamentik på skaftet. Nederst er angivet overlappningen mellem de fire fotos.

De forskellige elementer er alle dannet ved en let indridsning; der er ikke nogen sammenhængende komposition, idet de enkelte mønstre på de to sider blot er anbragt under hinanden (fig. 9).

Som ornament er anvendt skraverede, udfyldte rhomber og skraskraverede bånd. Endvidere forekommer halvbueformede stregbundter og et lille skakbrædtmønster, hvor de mørke felter er udfyldt med en skravering. Endelig er der nogle varianter over den såkaldte pigtrådsornamentik (fig. 10).

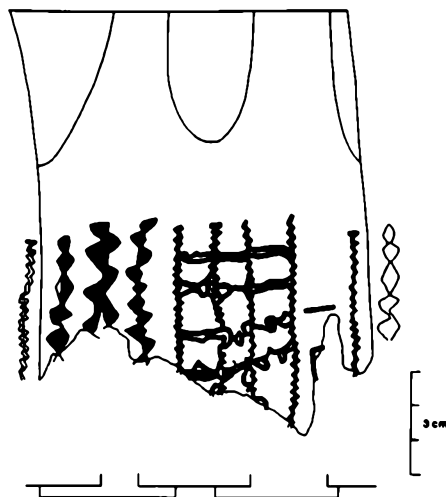
Boreornamenteret skaft

Blandt de smukkeste ornamenterede genstande fra jægerstenalderen findes en lille gruppe skafter, hvor de forskellige mønstre er boret ind med et drillbor. Til denne gruppe hører de resterende to stykker, men selv om det er henholdsvis et hoved- og et grebstykke, kan det dog ikke med sikkerhed afgøres, om det er to fragmenter af ét og samme skaft.

Hovedstykket er dannet af en kraftig stang, hvor dele af rosenstokken er bevaret (fig. 11). To modstående sider er affladiget, mens selve rosenkransen er bibeholdt her imellem. Stykkets overflade har været glatskrabet og poleret, men grundet dårlig bevaringstilstand er der i dag flere afsprængninger i overfladen, hvilket gør det vanskeligt at erkende alle detaljer i ornamentikken med sikkerhed.

Ornamentikken, der dækker hele omkredsen, består af længdegående bånd i forskellige mønstre med forskellig bredde (fig. 12-13). Det første af de tre smalle må opfattes som et bånd af sammenhængende, udfyldte rhomber. Det næste smalle bånd er lidt vanskeligt at tyde, men det består vist nok af en dobbeltlinje i

Fig. 13. Udtegnede mønstre på skaftet.

midten, hvorfra der til hver side udgår en række udfyldte trekanter. Endvidere er trekanterne på hver sin side af midterlinjen forskubbet i forhold til hinanden.

Også det sidste bånd viser udfyldte trekanter omkring en midterlinje, som dog kun består af én linje. Omkring denne er der med regelmæssig skiftet fra side til side først tegnet en serie store trekanter, hvorefter man i omvendt orden har fyldt ud med en serie mindre trekanter.

Det brede bånd kan vel bedst karakteriseres som et netmønster med firkantede masker. De lodrette dobbeltstreger i dette netmønster synes ved nærmere eftersyn at danne zigzaglinjer. Derimod varierer de dobbelte tværestreger fra maske til maske, uden at det er helt klart, hvad der har været tilsigtet hermed (fig. 14-15).

Herefter kommer et ødelagt parti, hvor kun nogle få linjer kan iagttages, men på den anden side af dette følger et smalt, længdegående bånd. Da dette viser samme udførelse som de lodrette dobbeltstreger fra det brede netmønster, er det et spørgsmål, om ikke dette bånd sammen med det ødelagte parti kan høre med til det brede netmønster.

Netmønstret skaft

Det sidste ornamenterede stykke fra Bergmansdal er et næsten 13 cm langt fragment af et langt og kraftigt skaft (fig. 14). At dømme efter stangens tykkelse kunne dette og det foregående hovedstykke godt stamme fra samme skaft. Bortset fra den fælles boreornamentik er der dog imellem de to stykker kun ringe lighed hvad angår mønstre og komposition.

*Fig. 14. Netmønstret
skaft af hjortetak.*

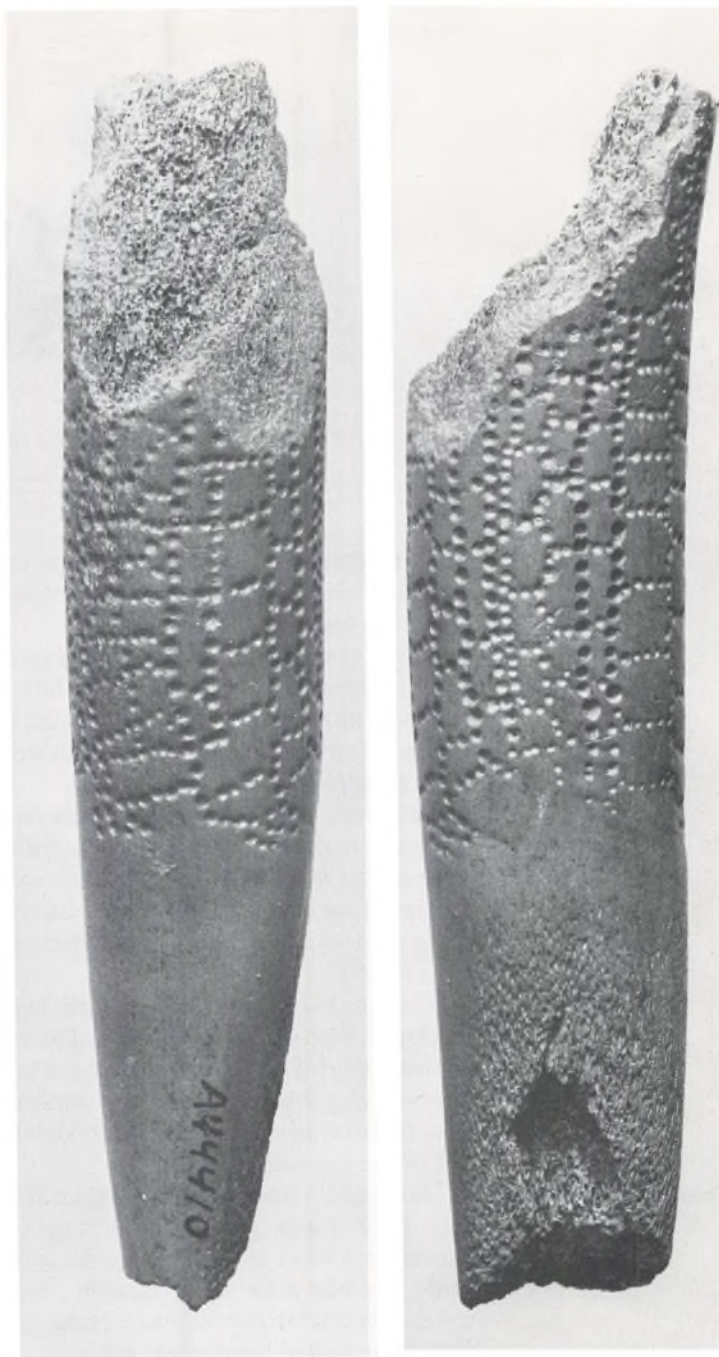
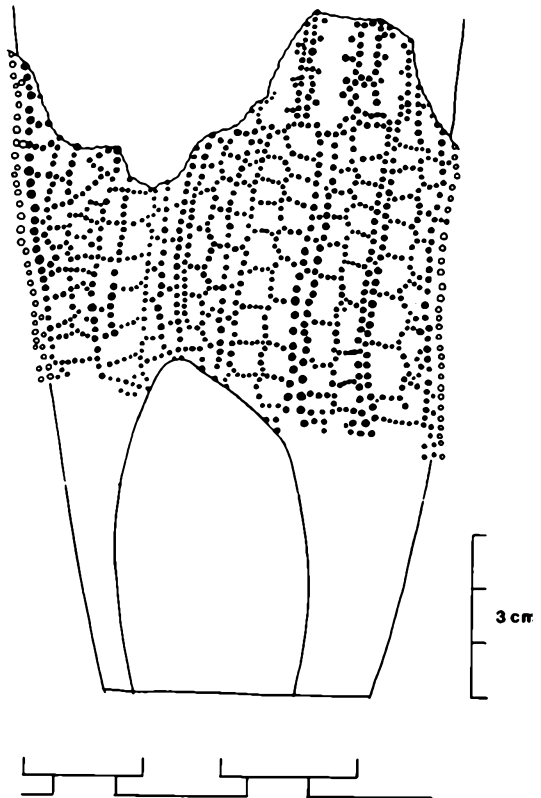

Fig. 15. Udtegnede
boreornamentik
på skaftet.

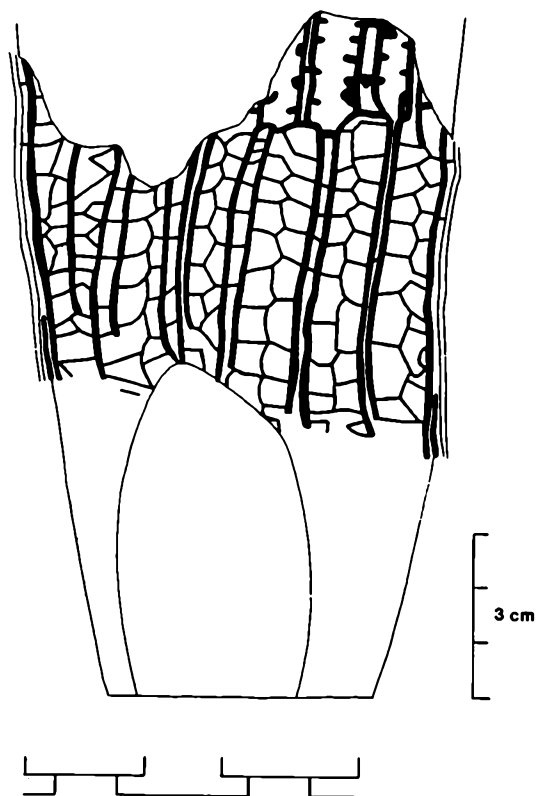

Selv om ornamentikken kan synes indviklet, opløser den sig dog, når øjet først har vænnet sig til de udfyldte borehullers linje spil, i to netmønstre; et stormasket med tværgående og ét fintmasket med længdegående maskerækker (fig. 15). Det fintmaskede og omkringløbende netmønster er sammenknyttet af små sekskanter med indtil ni masker pr. række. Antallet af rækker varierer mellem seks og syv.

Det andet sekskantede netmønster, også omkringløbende, er lagt tværs hen over det første, og her er der mellem seks og syv masker pr. række. I modsætning til det fintmaskede er det stormaskede net tegnet med dobbelte punktrækker, ofte dannet af bredere og dybere borehuller, hvorved dette mønster fremhæves.

Selv om fragmentet ikke er særlig stort, er der dog lige netop bevaret så meget, at kompositionen kan anes. Det fintmaskede

Fig. 16. Udtegnede mønstre på skaftet.

net er kun lagt ind under den første maskerække i det stormaskede net, medens dette fortsætter alene i næste maskerække. Her er de dobbelte maskerækker til gengæld tegnet mere kompliceret. Det vil sige, at kompositionen sikkert har været bygget op på den måde, at kun hveranden maskerække i det stormaskede net har dækket et tværgående og fintmasket net, mens tilsvarende hver anden maskerække igen er gjort mere kompliceret.

Variationerne i maskeantal for begge netmønstres vedkommende skyldes det forhold, at redskabets omkreds bliver større opefter, hvorfor mønstrene må udvides tilsvarende. Derfor starter nogle af dobbeltlinjerne også som enkeltlinjer, eller kiler.

Redskaber af ben og tak er ofte opskærpede, også selv om noget af ornamentikken herved bortslibes. En sådan opskærping ses tydeligt på den nederste del af det foreliggende stykke, hvor dele af mønstret er fjernet.

Bensagernes alder

Selvom størsteparten af de øvrige redskaber af flint og sten m stamme fra den ældste bosætning, betyder det ikke, at det samm gør sig gældende for oldsagerne af ben og tak. Det er endd muligt, at disse hovedsagelig hører til den yngste bosætning p Bergmansdal, uden at det dog kan afgøres med sikkerhed.

Tilbageblik

På trods af, at vi fra begyndelsen havde sat os for ikke at vill trætte læseren med lange beskrivelser af genstandene, er vi all gevel endt der. Det hænger sammen med de ornamenterede olc sagers karakter, for uden en nøjagtig afbildning og beskrivels kan det være vanskeligt at erkende de forskellige mønstre. Fak tisk er sådanne tegninger blevet sammenlignet med de kradsr er, vi moderne mennesker laver, mens vi taler i telefon! I andr tilfælde har man gjort de ornamenterede redskaber yngre end d var, fordi man ikke mente, at stenalderjægeren kunne have frembragt en så kompliceret geometrisk ornamentik. Der e åbenbart stadigvæk meget i vor opfattelse af stenalderjægerer som trænger til revision.

For 7000 år siden var en gruppe stenalderjægere bosat ve Bergmansdal. Fra denne yderligt beliggende plads holdt de Sun det under observation, fiskede og gjorde fangst på sæler og sø fugle. I baglandets skove jagtede de hjortevildt, svin, pelsdyr o fugle. En strandet hval betød overskud af mad, i knaphedstide gik det ud over hundene, måske endog menneskene. De ud smykkede deres redskaber med geometriske mønstre, som va fælles for jægergrupperne i Sydskandinavien. Den stærke, gec metriske udsmykning på værktøj og personligt udstyr tjente ikk en jagtmagisk funktion, men skulle fortælle andre noget om styk kets ejer. Hvad det var, ved vi desværre ikke, men dét, der é gang har fanget øjet, mister ikke sin tiltrækningskraft, selv ikk efter 7.000 år.

Administrative oplysninger:

Udstilling: Helsingør Bymuseum.

Beretning: Nationalmuseets I afdeling.

Journal nr.: NMI 508/55 - 517/56.

Museums nr.: NMI A 44408-42.

Sognebeskrivelses nr.: 1.04.07,5.

Menneskeknoglerne: Antropologisk Laboratorium 4/56 og 16/56.

Dyreknogeterne: Zoologisk Museum: Z.M.K. 103/1956.

Af modstandskampen i Helsingør¹

Af Henrik Arendsdorf Bengtsen

Den 6. november 1942, knapt 31 måneder efter at Danmark var blevet besat af tyske tropper, fandt den første vellykkede jernbanesabotage sted. Et tysk militærtog blev med stor effekt afsporet i skoven ved Egebæksvang. Sabotagen var et led i en større offensiv, som det illegale kommunistiske parti iværksatte i sommeren 1942.

KOMMUNISTERNE til vinteren 1942/43.

Den 22. juni 1941 angreb tyskerne Sovjetunionen. I Danmark forlangte besættelsesmagten, at det danske politi skulle interne de ledende danske kommunister, og at regeringen skulle tage skridt til at forbyde partiet. Kommunisterne blev derved tvunget ud i illegalitet og kom derfor ikke til at gennemgå den gradvise udvikling mod en illegalitet, som var tilfældet med »de borgerlige« ikke-kommunister. Der var således ingen psykologisk tærskel, som skulle overskrides. For mange kommunister blev det helt enkelt et spørgsmål om at overleve, både som partimedlem og som privatperson, og dette er den helt væsentlige forskel mellem »borgerlige« og kommunister i det begyndende illegale arbejde.

Der foreligger desværre ikke særligt meget materiale om Danmarks Kommunistiske Parti (DKP) i 30'ernes Helsingør, men der er ingen tvivl om, at partiet ikke var overvældende godt organiseret. Ved Rigsdagsvalget i 1939 fik DKP dog i Helsingørkredsen 419 stemmer, 325 i Helsingør kommune og 94 i Tikøb kommune.² Den overvejende del af kommunisterne i området arbejdede på Helsingør Skibsværft.

I 1936 forsøgte snedker Gunner Olsen i samarbejde med DKP-formanden i Helsingør, Emil Christensen, at etablere en lokal partiafdeling i Humlebæk-Espergærdeområdet, men forgæves. Selvom der blev gjort et stort agitatorisk arbejde, blandt andet i forbindelse med et møde på Sletten kro, hvor Aksel Larsen var taler, kom der under en snes mennesker, og forsøget blev opgivet.³

I 1938 fik skibsbygger Eigil Larsen, der i midten af 30'erne havde været forretningsfører for »Arbejderbladet«, arbejde på Helsingør Skibsværft. Han var en glimrende organisator og taler, og under hans ledelse genoptoges arbejdet med partiafdelingen i

DKP i Helsingør

DKP i omegnen

Eigil Larsen

Humblebæk-Espergærde, hvor et dusin mennesker blev samle under Eigil Larsens formandsskab og med Gunner Olsen som kasserer.⁴ Helt nøjagtig hvornår denne afdeling blev etableret må stå hen i det uvisse, men det skete sandsynligvis i begyndelsen af 1940.

Efter 9. april

Straks efter 9. april 1940 forberedte DKP en illegalitet. Min dre pålidelige medlemmer blev udskilt, og resten delt op i celle på 5-10 mand. Endvidere lagde partiet fra dette tidspunkt stor vægt på det, man kan kalde ukompromitterede medlemmer, og der forsøgte etableret en parallel-organisation, men i en lille partiafdeling som den i Humlebæk-Espergærde og Helsingør kunne der selvfølgelig ikke opretholdes nogen skarp adskillelse mellem grupperne. »Finlandskrigen« og »ikke angrebspagten« havde betydet, at adskillige DKP-medlemmer allerede da havde meldt sig ud af partiet, så op til 22. juni 1941 talte Helsingørskredsen højst 60-70 medlemmer.⁵

Der spores en betydelig DKP-aktivitet i Helsingørområdet fra efteråret 1940. Eigil Larsen fungerede som en ivrigt skrivende samfundsrevser i DKP-bladet »Ugens Ekko«, med hentydning til Socialdemokratiets manglende sociale initiativer i Helsingør og 16. og 18. februar 1941 talte Aksel Larsen på henholdsvis Al holdshotellet i Espergærde (den nuværende Skovkro) og på Al holdshotellet i Helsingør.⁶ Det høje aktivitetsniveau, heriblandt også Aksel Larsens besøg, skal ses i sammenhæng med det kommende kommunalvalg i marts. Valget blev imidlertid aflyst i slutningen af februar.

DKP gøres illegalt

Aktionerne mod kommunister søndag den 22. juni 1941 medførte, at tre mand i Helsingørområdet blev arresteret, nemlig Eigil Larsen, arbejdsmand Carl Nielsen, Mørdrup og kassereren i DKP-Helsingør afdelingen, smed Adolf Pedersen. Man kan således med rimelighed hævde, at partiet »blev taget på sengen« idet disse tre personer var de gamle kommunister i området. Den 22. juni 1941 kom derimod ikke til at betyde en illegal tilværelse for medlemmerne af DKP i Helsingør. Ingen var nødt til at gå under jorden, og først med den anden kommunistaktion i november 1942 fik Helsingør sin første kommunist i illegalitet.⁷

Eigil Larsens arbejde både i partiafdelingen i Espergærde og i Helsingør havde i årene før 22. juni 1941 været omfattende og betydeligt. At det også var Eigil Larsen, der sad på kontakterne til DKP's centralkomite (CK), viser det forhold, at afdelingerne den 22. juni 1941 fuldstændig mistede kontakten til CK, og at der først hen på efteråret genoprettedes af Gunner Olsen med Eigil Larsens kone som kontaktperson.

Illegalt regnskab over
DKP Frederiksborg Amt
(se note ⁸²).

Januar 1943.

	H/M	M/E	E/M	E/K	K/E	K/M	D. H. 18	D. H. 19	D. H. 20	D. H. 21	Talt
L/1	8						4,00	19,00	10,00		33,00
L/2			4				4,00	76,00			100,00
L/3	5	1	1			7	1,00	60,00	22,00		71,00
L/4	5					3	5,00	17,00			20,00
L/5	5					5	4,00	36,00	34,00		74,00
L/6			5	1		6	4,00	8,00			10,00
L/7			4			4	4,00	17,00	4,00		25,00
L/8		1	4	1		8	5,00	19,00	8,00		32,00
L/9			4			4	5,00	15,00			20,00
L/1	6					6	5,00	14,00	28,00		47,00
2/2	1		1	1		3	5,00	5,00			8,00
2/3	2	2	4	1		9	7,00	15,00	2,00		24,00
2/4	5	1	1			9	5,00	8,00			13,00
2/5	5	3	1			9	5,00	7,00	8,00		20,00
2/6	2	2	2	1		5	9,00	15,00	4,00		28,00
3/1	2	1	1			4	6,00	27,00			33,00
3/1	9					10	7,00	31,00	2,00		40,00
4/2			4	1		5	7,00	39,00			46,00
4/3	1	2	1	1		5	5,00	47,00	30,00		82,00
4/4			4			4	4,00	60,00			64,00
4/5	1		1			2	2,00	10,00			12,00
5/1	6	2		1		9	6,00	6,00			12,00
5/2	1		7			8					4,00
5/2	5	1	2	1		9	2,00	14,00			16,00
5/1	2		2			2	2,00	21,00			23,00
5/2	2	1	2			5	5,00	24,00			29,00
5/3			3			3	3,00	28,00			31,00
5/4			3			3	3,00	36,00			39,00
5/5			4			4	4,00	41,00			45,00
Talt	2					2	2,00	28,00	26,00	23,00	102,00
Talt	69	16	65	9	159		127,00	777,00	170,00	25,00	1107,00

Reorganiseringen

Allerede før kontakten til partiledelsen i København genoprettedes, påbegyndte Gunner Olsen en reetablering af Helsingørskredsen. Han »besøgte« mandag den 23. juni Eigil Larsens bopæl for at se, om politiet havde taget partiets skrivemaskine og fladduplikator. Det var dog ikke sket, »...jeg gik det hele igennem... så fandt jeg en kasse - kartotekskort - på alle vores folk i hele Nordsjælland, jeg havde nær fået et chock, gemt bag en bunke gamle aviser...«. Det var et vigtigt fund, og i den følgende tid cyklede Gunner Olsen rundt til medlemmerne i kredsen. Kortene for selve Helsingør by blev overgivet skibsbygger Sv. Å. Jørgensen, som fra da af kom til at fungere som byleder dér. Gunner Olsen mener, at der var 60-70 kort i Eigil Larsens partikartotek.⁸ Over halvdelen af medlemmerne ønskede ved en direkte forespørgsel at blive slettet som medlem. En del blev af sikkerhedsmæssige grunde overhovedet ikke spurgt.

Det er næppe urealistisk at sætte antallet af organiserede kommunister i Helsingørskredsen til under 20 i efteråret 1941. Alligevel var der på dette tidspunkt tale om en gruppe i Humlebæk, en i Espergærde-Kvistgård-Tikøb og to i selve Helsingør.⁹

Reorganiseringen i
Frederiksborg Amt

Udover disse helt lokale organisatoriske etableringer og igangsættelse af studiekredse, kom Gunner Olsen fra dette tidspunkt også til at stå for partiets reetablering i resten af Frederiksborg

Amt. Igennem Eigil Larsens kone var forbindelsen til partiledelsen i København, som tidligere nævnt, blevet genoprettet, og DKP's illegale rejsesekretær, isoleringsarbejder Knud Francker, hvis opgave det var at reorganisere og lede arbejdet på Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, blev herefter den direkte kontakt til Centralkomiteen (CK). Partiledelsens paroler blev givet igennem Knud Francker. Han modtog de indsamlede penge og formidlede kontakter. Gunner Olsen fik den opgave at reetablere lokale partiafdelinger i Hillerød, Kregme, Frederiksværk, Frederikssund og Birkerød. Endvidere skulle han stå for indsamling af penge og igangsættelse af bladarbejde i de nævnte byer. Gunner Olsen kom således til at virke som distriktsleder for hele Frederiksborg Amt.

Partimedlemmer og økonomi

Gennem en bevaret indberetning til CK¹⁰, samt nogle illegale regnskaber¹¹, er man i den heldige situation at kunne følge medlemstilgangen samt hvor mange penge, partiet indsamlede i amtet indtil juni 1943. De illegale regnskaber er så detaljerede, at de endog opregner medlemstal for de enkelte grupper i hver by, og hvor meget disse medlemmer har indbetalt i kontingent, herunder bidrag til garantifonden. Fra september 1942 er der endvidere bevaret en indberetning fra Knud Francker til Centralkomiteen, der viser, at der den 1. januar 1942 var 112 medlemmer i amtet, og den 1. september samme år var antallet steget til 145. Regnskaberne viser, at tallene i januar, februar og juni 1943 var henholdsvis 159, 161 og 180. Indberetning og regnskaber viser, at der den 1. september 1942 blev indbetalt 616 kr. til partiet, i januar, februar og juni 1943 henholdsvis 1107, 1341 og 1227 kr.¹² Inden de indsamlede penge blev sendt til partiet, var omkostningerne til papir, tryksværte, transport o.lign. trukket fra.

Horsørødlejren

Pengene blev ikke blot indsamlet blandt medlemmerne, men også hos sympatisører, og som kvittering anvendtes de såkaldte støttemærker »Holger Danske-mærker« og »Skipper Clement-mærker« i værdierne 1, 2 og 5 kr. Det er ikke muligt at spore hvad der udover fremstilling af blade var af aktiviteter i Helsingørskredsen i vinteren 1941/42, men der er ingen tvivl om, at der nærliggende Horsørødlejr på mange områder kom til at betyde en aktivitetsforøgelse. Ikke blot indsamledes penge, tobak rationeringsmærker, ja endog frugt til de internerede, mer cykler og logier måtte også fremskaffes til de besøgende koner.¹³ Det er meget svært at afdække de faktorer, der ansporede til denne aktivitet blandt medlemmerne i en så lukket kreds som DKP Helsingør i den begyndende illegalitet, men formentlig har Horsørøds nærværelse og de opgaver, der i den forbindelse skulle lø

Politiske Noter« blev ikke duplikeret men skrevet å maskine med 7-10 genemslag.

Printet

6 sider

POLITISKE NOTER.

.....
No. 1. 27. November 1942. 1. side

INDLEDNING.

Som det fremgår af artiklen inde i bladet har distriktdelingen bemærket at udsende forskelligt politisk materiale til afdelingerne. Og hermed gives den foresatte, uden at vi dog kan sige at der er noget særligt ved disse materialer.

Isamme tilfælde mangler vore medlemmer nyheder, der dels er brugelige ved samtaler og dels er brugelige som stof der kan bringes videre til vore sympatiske kreds. Det er ganske vist ikke nemt under de herskende forhold, hver alt naar ud paa at omrette landet, at skaffe disse nyheder, men nu kan vi jo blive ved saa længe som der er mulighed derfor.

Selvvidere er der en række ting medlemmerne har have kendskab til, som som det dels er vanskeligt at give muntligt, og som der dels heller ikke altid er tid til. Disse mangler skulde bladet har kunde afhjælpe.

Endnu kan bladet ikke fremstilles i noget større oplag, det kan maaske kunne senere, - Derfor vil der kun blive afleveret et eksemplar til hver byledelse. Ledelsen maaske sørge for at deres eksemplarer indlemmes dems afde-linger indenfor en rimelig tid.

Det maaske dog understreges meget bestemt, at eksemplarer af dette blad paa ingen maade maaske falde i hænderne paa politiet. Ledelsen maaske til enhver tid være klar over hvor bladet befinder sig. I de enkelte afdelinger inden for byledelsens område maaske bladet derfor ikke komme længere end til afdelingslederen. Maaske maaske enten gøre notater eller foretage oplysninger for særlige medlemmer.

Det overlades dog, helt til afdelingslederen at skaffe over hverledes den bedste fremgangsmaade er.

Af ovenstående fremgår det tydeligt, at saarframt det er nødvendigt at opbevare bladet, da maaske det være paa et absolut sikkert sted. Overholdes disse foreskrifter ikke vil bladet blive inddraget i det paagældende område.

Og hermed haaber vi maaske at have afhjælpet et søvn, til gavn for hele vort distrikt, maaske det bliver os muligt at skabe nye resultater.

oooooooooooooooooooo

ALTERNATIVE FORSLÅNINGER.

Søndag den 22/11 - 42 har distriktdelingen for frederiksborg amt holdt møde og har beskæftiget sig med en række ting, hvoraf vi her bringer de vigtigste.

Efter en gennemgang af hele distriktets organisatoriske stilling fastlægges som et samhelhed fungerer det organisatoriske apparat godt. Hist og her var der til tider en lidt som forbindelse, men sikkert ikke være end at det led sig rette ved direkte henvendelse til de paagældende afdelinger.

Derudover maaske en sammenligning mellem partiets stemmetal ved sidste valg og det nuværende medlemmetal, da maaske man ønske at der mangler en del i at man til resultatet der nedover disse tal. Naturligvis kan man ikke forvente at alle der har stemt kommunistisk ogsaa er saa aktivt indstillet saa de vil

ses, været meget væsentlige. Forholdene i lejren var da ogsaa i efteråret 1942 genstand for udførlige beskrivelser i det lokale illegale blad, »Ny Tid«, og at de internerede værdsatte det arbejde, som kommunisterne udenfor hegnene gjorde for dem, viste de ved bl.a. at give håndskårne »Horsørød flidsbakker« bort.¹⁴

Det væsentlige for det illegale kommunistparti var, udover kampen mod tyskerne, på længere sigt at videreføre det politiske arbejde, d.v.s. kampen mod de »borgerlige« og socialdemokrati-

Det politiske arbejde

ske kræfter, en fortsættelse af den politiske kamp på arbejdspladserne og i fagforeningerne. En del kunne imidlertid tyde på at der har været visse problemer med at få arbejdet i fagforeningerne til at fungere tilfredsstillende i sommeren 1942, og det på trods af at distriktet anføres som det bedste på Sjælland. En reorganisering i distriktsledelsen blev derfor iværksat efter rådførelse med CK, og en ny mand, der specielt skulle tage sig af fagforeningerne, blev taget ind.¹⁵

Hvem denne mand var må stå hen i det uvisse, men hans arbejde gav hurtigt resultat. Den 31. oktober 1942 kunne Knud Francker indberette til CK, at der ved de afsluttende generalforsamlinger var kommet en mand ind i bestyrelsen hos murerne og to mand i fællesorganisationen.

En anden ting, der også peger hen mod det solide fundament som partiet fik opbygget i 42/43, må være, at kommunisterne ved kommunalvalget den 5. maj 1943 på dæklisten »uafhængige arbejdere« fik valgt tre mand til byrådet, og dermed væltede de socialdemokratiske flertal.¹⁶

Arrestationer

I perioden indtil sommeren 1944 spillede arrestationer kun en meget lille rolle for DKP's arbejde. Carl Nielsen, som efter internering den 22. juni 1941 var blevet løsladt i oktober 1941, blev forbindelse med arrestationsbølgen i november 1942 påny forsøgt interneret. Han undgik imidlertid og levede derefter illegal i Helsingør indtil den 22. marts 1943, hvor han og to unavngivne ved en tilfældighed arresteredes i forbindelse med opklæbning af plakater, der opfordrede til at stemme blankt ved folketingsvalget dagen efter.¹⁷

DEN ILLEGALE KOMMUNISTISKE PRESSE.

Den illegale kommunistiske presses lokale udvikling falder i tre faser: 1. færdige blade modtages for videre distribution. 2. Lokalafdelingen duplikerer selv disse blade, 3. Udgivelse af egne lokalblade.¹⁸

Centrale illegale blade

For Helsingørs vedkommende kan fase 1 forbigåes. Eigil Larsens skrivemaskine og fladduplikator gjorde, at Humlebækgruppen med Gunner Olsen i spidsen var i stand til at trykke selv. Man fik papir gennem antikvarboghandler Christoffersen i Sudegade, iøvrigt beliggende lige overfor politistationen, og indti efteråret 1942 trykte Humlebækgruppen også til Helsingør samt de øvrige partiafdelinger i amtet. I forbindelse med trykkeriet: overflyttelse til Helsingør skaffede antikvarboghandleren en roterende duplikator i vinteren 1942/43, og trykket blev herved betydeligt bedre.¹⁹ Helt frem til maj 1945 trykte lokalafdelinger

»Ny Tid« blev indtil år-
skiftet 1942/43 trykt i
Humblebæk/Mørdrup.
Derefter blev det trykt i
Helsingør.

No. 2
1. Juli 1942
Pris 25 øre.

KUN FOLKETS VEL EN LANDETS VEL 1

Grundlovedagen holdt Kirkeminister Fibiger tale i radioen. Han fastslog, at regeringen er ved godt mod, og mente, at der fra alle ansvarlige politiske Kredse er udelte tilslutning til denne politik. Og hvad er saa regeringens politik? Fibiger stoler paa "de højtidelig afgivne tyske Forankringer om, at vi, naar Krigen er forbi, skal have vor fulde frihed tilbage." De tyske løfte. Dyrager han "med fuld ret som et tilslag, hvorpaa vi kan bygge." Længere henne i sin tale ønskede Fibiger, at "vi kunde blive de virkelige værdifulde medarbejdere for de nationer, der naar det naturlige førerskab, naar det nye Europa skal blive til."

Læstidigt veltede han de sædvanlige Ord og fraser om "national samsenhold" og "ro og orden" af sig.

Kirkeministeren er altsaa ved godt mod ved tanken om tyskernes nye orden, man venter sig kun godt af tyskernes nye. Vi tænker, der ikke er hverken alibi eller paa anden maade hjælper tyskerne med at opretholde ro og orden, mens de plander landet, - vi er ogsaa ved godt mod. Og hvorfor? Fordi vi hver dag ser tysklands Nederlag komme nærmere, fordi vi ser, hvorledes den røde hær sammen med sine engelske og amerikanske væbenfæller er parat til at knuse de fascistiske ræverhænder. Vi ved, at Sovjetfolket, det engelske, amerikanske og kinesiske Folk, sammen med alle Europas ude trykte folk ikke vil standse Kampen mod Hitler, Tyskland og dens hjælpere, før alle er dræbt.

Vi ser UD GUD! UD, fordi der er modige mænd i de udlændes Lande, som uden at tænke paa deres eget skind frygtløst og utræskeligt regner af med Hitlers bedrøvelser og betalt agenter.

»Politiske Månedsbreve«, som senere blev til »Land og Folk«. Knud Francker leverede et eksemplar af bladet fra hovedredaktionen, hvorefter gruppen skrev af på stencils.

Lokale illegale blade

Den kommunistiske presses overgang til 3. fase - som i øvrigt blev trukket lidt i langdrag af CK, fordi man anså udgivelsen af »Land og Folk« for hovedopgaven indtil foråret 1942²⁰, blev en realitet i Helsingørområdet i juni 1942 med udgivelsen af »Ny Tid«. I midten af maj havde »redaktionen«, som den underskrev sig, udsendt en meddelelse til samtlige medlemmer med en opfordring til at gå aktivt ind i det forestående lokale bladarbejde.²¹ At det imidlertid kneb med denne aktivitet, viser en skrivelse udsendt 12. august 1942: »Kammerater! For kort tid siden modtog I en skrivelse om vort blad »Ny Tid«. Siden da er »Ny Tid« udkommet med tre numre, uden vi har mærket det fjerneste til jeres medarbejderskab - hvad der jo var meningen. Det vil jo være meningsløst at lave et blad på opkog af artikler fra »Land og Folk«. Skal »Ny Tid« betyde noget, da må det indeholde aktuelle lokale artikler fra hele Nordsjælland, og alle medlemmer må føle det som en æressag at være medarbejdere«. Underskrevet »Ledelsen«. Opfordringen findes også i en håndskrevet original, og under »Ledelsen« står der: »sæt det nu ordentligt sammen uden de sædvanlige brølere, EIGIL.«²²

Efter flere måneders ihærdig gravning var det lykkedes Eigil Larsen og hans folk at få gjort tunnelen færdig. Den var 19 m lang, og der var fjernet 12 m³ jord.

Eigil Larsens flugt

Natten mellem den 10. og 11. juni 1942 flygtede Eigil Larsen fra Horserød gennem en tunnel, han og nogle kammerater havde gravet.²³ Efter at have været gennem sø for at slette sin spor ankom han til sin søster i Tikøb, hvor han lånte hendes cykel. Derefter kørte Eigil Larsen ned til en partikammerat i Kvistgård (Harold Nielsen) og bad denne om at hjælpe sig med at etablere kontakt til Gunner Olsen i Humlebæk, hvilket blev gjort. Hos Gunner Olsen kunne Eigil Larsen ikke bo, idet Gunner Olsen havde lejet stueetagen i sit hus ud til landligere. Gunner Olsen kontaktede derfor tidligt om morgenen en partikammerat Nivå, den 22-årige stud.polyt. Kristian Engelsen. Engelsens forældre var kendt som socialdemokratisk sindede, så deres banehus ved Nivå station ville være et ideelt tilflugtssted for Eigil Larsen, indtil uroen omkring hans flugt havde lagt sig, og en vider

Tunnelen udmundede i skoven, hvor den var godt camoufleret med kviste og små grantræer.

flugt til København kunne arrangeres. Kristian Engelsen forældre indvilligede, og Eigil Larsen boede der i ca. to måneder.

De første numre af »Ny Tid« blev trykt i Humlebæk og Espergærde, og bladet blev under hele krigen trykt i både oktav, kvart og folio format på 8, 12 og 16 sider. Udover det månedlige nummer udkom der i forbindelse med større begivenheder særnumre, f.eks. i august 1943, og under folkestrejken i sommeren 1944.²⁴

»Ny Tid«

»Ny Tid« førte, i forhold til andre illegale blade der fremkom på denne tid samt de af DKP afstukne retningslinier, en stærk provokerende linie. Bladet var direkte adresseret til arbejderne på Helsingør Skibsværft, og ofte var helt op til 50% af stoffet i bladet beskrivelser og kommentarer om forholdene på værftet.

»Ny Tid«, der indtil november 1942 kostede mellem 10 og 25

øre pr. eksemplar, hvorefter det blev gratis, da man anså det for at være en for stor risiko at opkræve penge for bladet,²⁵ blev i juli solgt/trykt i 110 eksemplarer. I september var oplaget steget til 500 eksemplarer, og i sommeren 1944 var oplaget på over 2000.²⁶

At det illegale bladarbejde derimod ikke altid forløb lige let, tyder nedenstående citat på:

»Den 1/1-43. Til de med trykningen af ny tid beskæftigede kammerater. Kammerater - Der er nu udkommet en halv snes numre af ny tid, saaledes at der nu er rig lejlighed til at foretage sammenligninger - ikke alene mellem de allerede udkomne numre, men ogsaa med andre illegale blade.

Denne sammenligning falder meget daarlig ud, da ny tid, istedet for at blive bedre, tværtimod bliver ringere, hvad udstyr og trykning angaar.

Tilrods for at der hver gang fremkommer et helt igennem velrettet manuskript, saa er der alligevel op til 70 fejl i et enkelt blad, og ikke alene fejl der skyldes »slaaen forkert«, men hvad

LAND OG FOLK

nr. 44 Udsætt af danske kommunistiske parti 10. Juni 1944

Vad skal vi gøre med den danske situation?

Med hensyn til den danske situation er der ingen tvivl om, at den danske situation er meget alvorlig. Den danske situation er meget alvorlig, og det er derfor nødvendigt at gøre noget for at ændre den. Den danske situation er meget alvorlig, og det er derfor nødvendigt at gøre noget for at ændre den. Den danske situation er meget alvorlig, og det er derfor nødvendigt at gøre noget for at ændre den.

Den danske situation er meget alvorlig, og det er derfor nødvendigt at gøre noget for at ændre den. Den danske situation er meget alvorlig, og det er derfor nødvendigt at gøre noget for at ændre den.

Den danske situation er meget alvorlig, og det er derfor nødvendigt at gøre noget for at ændre den. Den danske situation er meget alvorlig, og det er derfor nødvendigt at gøre noget for at ændre den.

Den danske situation er meget alvorlig, og det er derfor nødvendigt at gøre noget for at ændre den. Den danske situation er meget alvorlig, og det er derfor nødvendigt at gøre noget for at ændre den.

Den danske situation er meget alvorlig, og det er derfor nødvendigt at gøre noget for at ændre den. Den danske situation er meget alvorlig, og det er derfor nødvendigt at gøre noget for at ændre den.

Den danske situation er meget alvorlig, og det er derfor nødvendigt at gøre noget for at ændre den. Den danske situation er meget alvorlig, og det er derfor nødvendigt at gøre noget for at ændre den.

Den danske situation er meget alvorlig, og det er derfor nødvendigt at gøre noget for at ændre den. Den danske situation er meget alvorlig, og det er derfor nødvendigt at gøre noget for at ændre den.

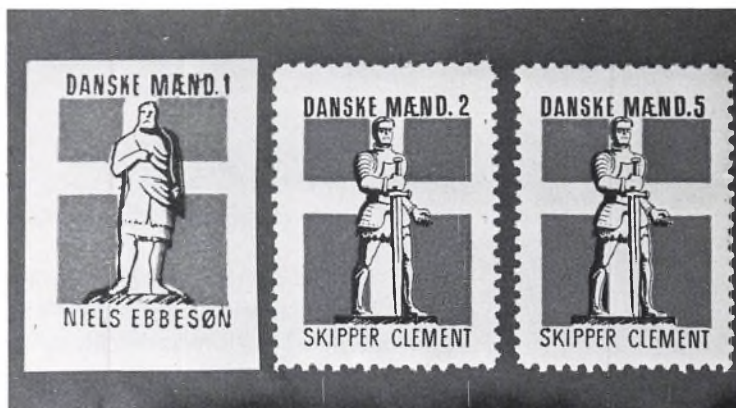
Den danske situation er meget alvorlig, og det er derfor nødvendigt at gøre noget for at ændre den. Den danske situation er meget alvorlig, og det er derfor nødvendigt at gøre noget for at ændre den.

Den danske situation er meget alvorlig, og det er derfor nødvendigt at gøre noget for at ændre den. Den danske situation er meget alvorlig, og det er derfor nødvendigt at gøre noget for at ændre den.

Den danske situation er meget alvorlig, og det er derfor nødvendigt at gøre noget for at ændre den. Den danske situation er meget alvorlig, og det er derfor nødvendigt at gøre noget for at ændre den.

Den danske situation er meget alvorlig, og det er derfor nødvendigt at gøre noget for at ændre den. Den danske situation er meget alvorlig, og det er derfor nødvendigt at gøre noget for at ændre den.

»Land og Folk«. Helsingørsgaven blev trykt i Humlebæk/Mørdrup indtil efteråret 1942.

der er betydelig værre udeladelse af hele sætninger eller ord, saaledes at artiklerne bliver helt forvansket.

Ogsaa duplikeringen lider af mangler. Siderne er meget ujævnt trykt og i mange tilfælde er arkene samlet for tidligt, saa at trykket bliver udtværet og næsten ulæseligt. I et enkelt tilfælde - no 9 - er siderne endda byttet saadant rundt at 4 sider »staar på hovedet«.

Dette er nu det tredie brev der gaar afsted om disse forhold, uden at man paa nogen maade reagerer mod den fremsatte kritik og saaledes kan det naturligvis ikke blive ved at gaa. Ogsaa gennem personlige samtaler er dette forhold berørt og der har da hersket absolut enighed om at vi ikke kan være noget saadant bekendt.

Vor illegale presse er idag den side af partiet folket først stifter bekendtskab med og derfor synes det ganske naturligt at de kammerater der er beskæftiget ved bladet føler sig deres ansvar bevidst og har et saadant fond af ære, at de gør deres yderste for at fremstille saa pænt et blad som muligt. Ledelsen«.

Det var således en meget anseelig strøm af skriftligt materiale, der udgik fra først Humlebækgruppen, der iøvrigt også trykte i Mørdrup, og senere hen også fra DKP-bladgruppen i Helsingør, som næsten hele krigen igennem havde trykkeri på Møllebakken 5. Det var et yderst tidskrævende arbejde både at skrive på maskine og duplikere, og da bladarbejdet var fritidsarbejde, gik det ofte ud over nattesøvnen.

Især Gunner Olsens arbejdsindsats må have været enorm stor. Udover at stå for bladarbejdet til efteråret 1942 virkede han som tidligere nævnt også som distriktsleder for partiafdelingerne i

Frederiksborg Amt, hvor han hver anden søndag cyklede ud for at besøge kontaktmænd i partiafdelingerne i Hillerød-Frederiksborg-Frederiksværk-Kregme, for så den efterfølgende søndag at cykle til Birkerød.²⁷

Reetableringen og udviklingen af det helsingørske DKP frem til foråret 1943 har på mange områder været centralt dirigeret og styret. Initiativer og målsætninger har ikke været et lokalt anliggende.

Det var først og fremmest arbejderne på Helsingør Skibsværft, som kommunistpartiet henvendte sig til og midlet til udbredelse af partiets synspunkter var den illegale presse. Men selvom DKP førte arbejderklassens politik, så var man godt klar over, at den nationale kamp mod tyskerne kun kunne vindes på visse betingelser, og derfor fremhævedes nationale symboler som Niels Ebbesen, Hørup og Skipper Clement, hvad de i øvrigt også var blevet før juni 1941. »Hvis krigen kun var en krig socialisme contra fascisme - så ville det blive umuligt at få det store folkeflertal herhjemme til at vende sig imod Tyskland, da folkets flertal jo (endnu ikke) er klar over, at socialismen er i deres interesse. Kampen står ikke »klasse mod klasse«, men den gælder Danmarks frihed«, hedder det i DKP's nytårstese 1942.²⁸

Dette citat udgør et yderpunkt i DKP's enheds- og folkefrontsstrategi, men nytårstesen 1943 udtrykker nok klarere, at for DKP var den nationale kamp mod tyskerne og kampen mod samlingsregeringens sociale og økonomiske politik en og samme sag. »Partiet fastslår... at hovedformålet for alt vort arbejde er medvirkende til organisering af den nationale frihedsbevægelse, og at alle andre hensyn må vige for denne kamp«. ²⁹ Nytårstesen havde som umiddelbar forudsætning frikorpsdemonstrationerne i september-oktober og telegram- og jurisdiktionskrisen, men den er i høj grad rettet mod Socialdemokratiet. »Ny Tid« lagde heller ikke fingrene imellem, når det gjaldt om at kommentere den socialdemokratiske politik. I forbindelse med en sag om lejerforhøjelser på op til 30% i det sociale byggeri fulgte og kommenterede »Ny Tid« nøje Helsingør Lejerforenings retssag mod kommunen igennem efteråret 1942, en sag som kommunen tabte, og »Ny Tid« refererede også sit syn på forretningsordenen i byrådet.³⁰

Bag »Ny Tid«s redaktionelle linie stod først og fremmest DKP's »officielle« politik, men for udformningen og den bidevende satire stod Eigil Larsen frem til november 1943, idet Gunner Olsen i hele denne periode havde næsten ugenlig kontakt med KOPA-chefen.³¹ Som et eksempel på »Ny Tid«s redaktio-

Enheds- og folkefrontsstrategien

»Ny Tids« linie

DKP propagandapamflet
udgivet i september 1941 på
Helsingør Banegård. (Pri-
ateje).

WIR GLAUBEN AN ENGLISCHEN SIEG ! V I C T O R Y !

nelle linie kan nævnes en morsom begivenhed: Under redaktionen af de første »Ny Tid« kontaktede Eigil Larsen gennem Kristian Engelsen Hans Scherfig for at få ham til at skrive en satirisk føljeton om de lokale politikere og politiets »ihærdige« arbejde for tyskerne. På grund af sin øjensygdom og frygten for atter at blive interneret så Scherfig sig ikke i stand til at skrive, hvilket fik Eigil Larsen til selv at fare i blækhuset. Føljetonen kom til at hedde »Sherloch Nielsens bedrifter«. Nielsen var overbetjent i Helsingør, og hans arbejde i forbindelse med kommunistisager var velkendt. Den særdeles ironiske føljeton med satiriske indslag fra fagforeningernes, politikernes og så selvfølgelig politiets arbejde kom dog kun i tre afsnit, idet partiet fra centralt hold standsede den - den var »lige skrap nok«. ³²

Ved opløsningen af Komintern i juni 1943 afblæstes kampen mod Socialdemokratiet. DKP fremkom med et syv punkts opråb om samarbejde mod tyskerne, men Socialdemokratiet indtog en afvisende holdning, og hvad angår Helsingør kan man på ingen måde tale om et samarbejde før i januar 1945. DKP Helsingør fortsatte sine angreb både i den legale og illegale presse, medens Socialdemokratiet replicerede i den lokale Helsingør Socialdemokrat. ³³

SABOTAGEN

Fra første færd opfordrede DKP til en aktiv kamp mod besættelsesmagten ³⁴, omend begrebet »kamp« ændrede karakter i tiden 1941-1943. Overfor arbejderne fremhævede partiet allerede fra 1941 vigtigheden af langsomt og dårligt arbejde. I »Ny Tid« nr. 3 fra 1. august 1942 introduceredes begrebet »den tredje front,- de bare nævers front.. Det er dig og mig!.. På alle måder må tyskerne mærke en modstand. Tal ikke med dem og lad alt arbejde til

De bare nævers
ront«

dem blive det elendigste bras de nogensinde har set. I dag stå den nationale ære over håndværkets«. »De bare nævers frontudviklede sig i efteråret hurtigt til mere end det, og »aktiv sabotage« blev et kendt begreb med statsminister Buhls og Christna Møllers sabotagetaler i begyndelsen af september. Først i »N: Tid« nr. 10 fra 1. januar 1943 tages sabotagespørgsmålet op ti behandling under overskriften »Hvad betyder sabotage?«, men på det tidspunkt havde sabotagen allerede holdt sit indtog i Hel singør.

D.K.P. organiserer
sabotager

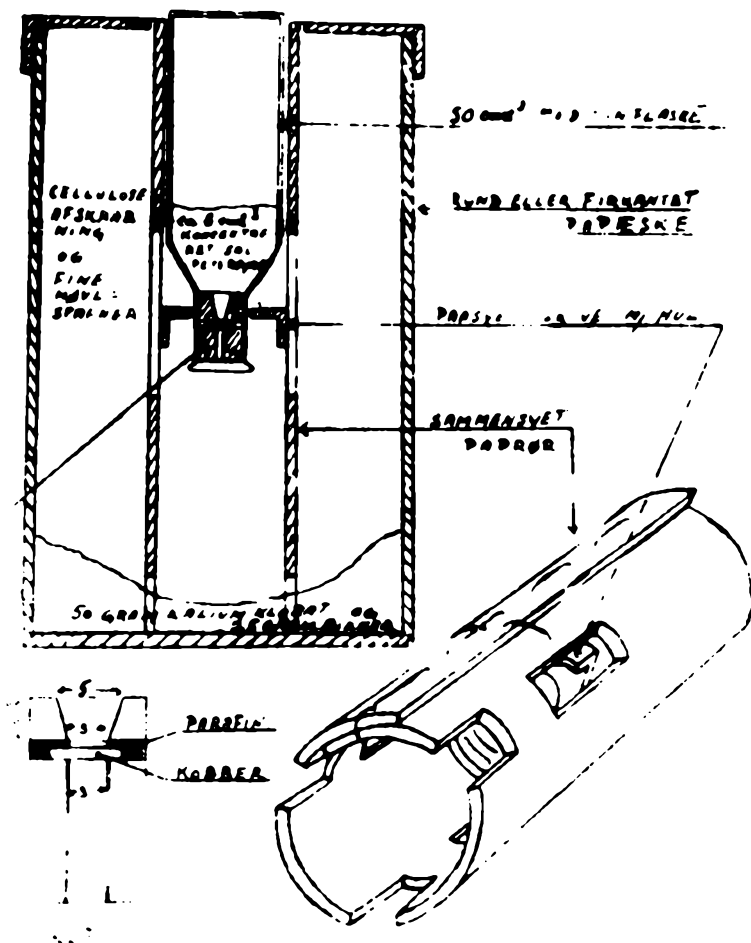
Det danske politi havde fra besættelsens begyndelse og frem ti udgangen af juli 1942 kun registreret 13 alvorlige sabotagetilfælde (i hele landet).³⁵ Dette tal forøgedes i juli med 8 og i august med 20. En tysk oversigt fra august anser et forsøg på brandstiftelse mod en københavnsk kaserne 25. juli for det første forsøg Således kom sabotagen i sommeren 1942 til at fremtræde som noget forholdsvis nyt, hvad der ikke gjorde den mindre opsigts vækkende. Vigtigst var det imidlertid, at den adskilte sig fra tidligere sabotager ved sin organiserede karakter. Tyske sprængstofekspert konstaterede, at der var brugt samme kemisk blandinger i de primitive, hjemmelavede brandbomber, og antog med rette, at sabotagerne var udført af samarbejdende kommunistiske grupper. Disse sabotagehandlinger, der hverken enkeltvis eller tilsammen kan tillægges militær betydning, medførte, at tyskernes opmærksomhed nu for alvor koncentrerede om de danske myndigheders evne og vilje til effektivt at bekæmpe modstanden.

Omkring den 1. juli 1942 havde Eigil Larsen indkaldt til leder møde hos en partikammerat i Langerød ved Fredensborg. mødet deltog foruden Eigil Larsen, Gunner Olsen, Carl Nielsen og Sv. Å. Jørgensen, og målet var, at Eigil Larsen ønskede en orientering om forholdene på værftet samt etableret mindst én sabotagegruppe i Helsingør. En sådan blev dannet af arbejdsmand Gunnar Hansson, maler Ove Henriksen og skibsbygger Folme Larsen. De fik udleveret en skolekemibog og senere nogle brændkapsler.³⁶

Permittenttrafikken

Sverige havde fra juni 1940 tilladt transit af tyske soldater og materiel til og fra Norge, og fra september blev tyske troppe- og transporttog et dagligt syn på kystbanen, hvor de var »tidlyst« som et hvilket som helst andet tog.³⁷ Eigil Larsen havde gået i haven hos Engelsen »og set sig godt gal i det tog«, og efter at han august måned var flyttet til København, fremkom han med ideer om en afsporing overfor Gunner Olsen, som via Knud Francke fik besked på at møde forretningsfører Børge Houmann i Kø

«Kogebogen»s arbejdstegning til fremstilling af en «cigar»: en tidsindstillet »randbombe fra sabotagens første, primitive periode. »Kogebogen« blev udarbejdet af Børge Houmann og Eigil Larsen mellem jul og nytår 1942, (se note 58).

Planlægning af sabotage på kystbanen

benhavn.³⁸ Her forklarede Houmann, hvorledes afsprøingen kunne iværksættes uden brug af sprængstoffer.³⁹ På dette tidspunkt var Eigil Larsen endnu ikke blevet leder af KOPA, men han må på den ene eller anden måde også have fremsat ideen om togafspøringen overfor enten redaktør Thorkild Holst eller Børge Houmann. Det var desuden kotyme, at man ikke igangsatte en sådan »partisabotage« uden de fornødne tilladelser. I mel-

lemtiden var Gunner Olsen begyndt at se sig omkring efter egnede folk til sabotagen, og i en samtale med Carl Nielsen, som efter Eigil Larsens ordre ikke selv måtte deltage i sabotagen, hvad Gunner Olsen iøvrigt heller ikke måtte, blev opmærksomheden rettet mod Carl Niensens svoger, tømrer Knud Nielsen.⁴⁰ Knud Nielsen havde siden efteråret 1941 deltaget i Espergærdeafdelingens studiekredse, og blandt andet været med til at trykke »Land og Folk«.⁴¹

Igennem Knud Niensens og tildels også Gunner Olsens beretninger kan man nøje følge forberedelserne til sabotagen og selve sabotagehandlingen den 31. august 1942 og ikke, som politiet fejlagtigt mente, tidligt om morgenen den 1. september.⁴²

Møder

Gunner Olsen opsøgte Knud Nielsen i dennes hjem Kildemo-sevej 18, Espergærde, og »han fortalte, at vi var udset til andre opgaver og hvis vi sanktionerede, så skulle vi mødes i København og tale med nogen derinde. Det var midt på sommeren, og vi skulle mødes i toget på Humlebæk station, og uden at kontakte hinanden - det var meget, meget hemmelighedsfuldt, - skulle jeg følge ham til København, gennem baggårde, ind af den ene port og ud af den anden, op af en trappe og ringe på en dør. En dame lukkede op, og vi blev vist ud i køkkenet. Vi sad lidt og ventede, og så kom en mand ind, iført Stalin skæg,... så det var Eigil... Eigil fortalte hvad det drejede sig om, vi skulle lave en jernbanesabotage... Vi fik besked på hvordan det skulle foregå. Vi skulle skille skinnen ad, og få flangen på højkant imellem (2 skinner), og så mente de, at toget ville fare af sporet. Men vi kunne også gå ind og stjæle en »hund« og sætte den på. Det var vi ikke så meget for, for så skulle vi ind på banelinien i Helsingør«.⁴³

Instruktion

Iøvrigt beretter Knud Nielsen, at han ikke fik så meget ud af samtalen med Eigil Larsen og al hans snak om at udnytte centrifugalkraften, for Gunner Olsen havde fra Humlebæk medbragt en stor brun pakke, og han var så nervøs for, at det skulle være en bombe, at han ikke rigtig kunne koncentrere sig om, hvad Eigil Larsen sagde. Bomben viste sig at være en radio, da den endelig blev pakket ud. Gunner Olsen mener, at Knud Nielsen fik besked på at skrue flangen på plads igen, efter at skinnerne var adskilt, for at holde dem fra hinanden, i lighed med den senere udarbejdede »Kogebogs« anvisninger. Nogle dage/uger? senere fik Knud Nielsen af Gunner Olsen besked om datoen for sabotagen: 31. august. 1. september var det treårsdagen for krigens udbrud.⁴⁴

»Kogebogen«

Toget, som Eigil Larsen havde givet ordre til skulle afspores var aftengodstoget, som kørte umiddelbart efter det almindelige

persontog mod Helsingør med afgang fra Espergærde kl. 21.48.

Det blev overladt til Knud Nielsen selv at vælge, hvem han vilde have til at hjælpe sig med sabotagen, og ud fra tanken, jo færre der var om det, jo færre vidste noget om det, valgte han kun savskærer Erling Boysen, som var en barndomsven af Knud Nielsen, og som også havde deltaget i studiekredsene i 1941/42, omend knap så aktivt. Erling Boysen boede i villa Alfa i Mørdrup. Værktøj skulle også fremskaffes, og Gunner Olsen mener, at han leverede en 8" skiftenøgle.⁴⁵ Hos Knud Niensens gamle lærermester Knudsen i Kvistgård »organiserede« man en gammeldags bloknøgle med en kile til at slå for.⁴⁶ Derudover medbragte man et koben. Der er en del uenighed om, hvem der leverede værktøjet og i særdeleshed den 8" skiftenøgle, som senere fik så stor betydning. Politiets undersøgelser efter sabotagen viste,⁴⁷ at sabotørerne brugte 2 »rørtænger«, svelleskruerne var rillede, og en rusten skiftenøgle af ældre dato mrk. Bacho nr. 82. Endvidere mente politiet, at der var brugt en mejsel. (Se n.⁵³).

Knud Nielsen og Erling Boysen tog på cykel ad Sandvejen ned til skoven, parkerede bag nogle træer og sneg sig hen imod jernbanen vestfra.⁴⁸ »Vi begyndte meget tidligt, ved skumringen. Vi var ret lang tid om det, flere timer, og der kom en del tog ind imellem. Vi gjorde som vi havde fået besked på«. Egil Larsen havde ved mødet i København talt om at udnytte centrifugalkraften i det højredrejede sving. Politirapporten⁴⁹ beretter om, at et skinnestykke i den vestlige skinne i det nordgående spor var delvis opbrudt på en strækning af 6 m. Der var løsnet 24 skruebolte, som holdt skinnen til 11 sveller, og de 4 laskebolte var ligeledes afskruet således, at den sydlige skinne var blevet bragt ud af flugt med den tilstødende nordlige. For at holde skinnerne i denne stilling var der anbragt et »spændestykke« på kant imellem, og den sydlige skinne var dermed bragt 4 cm ud af flugt med den nordlige. Men før Knud Nielsen og Erling Boysen var kommet så langt, havde de haft en del problemer. Det viste sig nemlig hurtigt, at det medbragte værktøj var underdimensioneret, »det var jo stærkt grej de jernbaneskinne var lavet af.«⁵⁰ Sabotørerne brækkede kæben på den ene skiftenøgle. Knud Nielsen husker ikke, om man opdagede det med det samme, eller først da man kom hjem, idet det var helt mørkt, og lys turde de ikke bruge.⁵¹ Efter at have været op og ned af grøften en del gange, »vi kunne høre, når de startede fra stationerne«, havde sabotørerne endelig fået løsnet så mange skruebolte i svellerne, som de mente var tilstrækkeligt, og da persontoget passerede, manglede de kun at løsne de bolte i laskerne, som de med vilje havde ladet sidde for

værktøj

sabotagen 31.8.42

Politirapporten

at holde skinnestykkerne samlet og så med stort besvær tving spændestykket ned imellem skinnestykkerne. Eigil Larsen havde ved mødet i København forklaret, at et persontog ikke ville a spores ved fjernelse af et antal svelleskruer og tre af de fire bolte der holder laskerne på plads. Om det siger »Kogebogen«: »...al indvendige og en af de udvendige bolte, samt alle bolte på nær i i lasken kan fjernes imellem to tog uden at der sker nogen skade. På den måde kan man bedre få tid til arbejdet inden det tyske to følger meget hurtigt efter det danske persontog«. ⁵²

Sabotagen mislykkes

»Vi for afsted på cyklerne.. Så kom toget, vi hørte noget buder, der skete ikke noget. Toget havde rystet skinnen på plads igen. Næste morgen blev det opdaget, at der var skruet noget løst, - politiet blev alarmeret«. ⁵³

En banearbejder på skinnecykel opdagede ved 8-tiden om morgenen, at der var forøvet attentat mod jernbanen ved 40 km stenen, og han alarmerede Espergærde station og politiet. Togdriften var standset i fire timer, medens undersøgelsen stod på. ⁵⁴ Politiet mente, at attentatet var forøvet mellem kl. 0.57 og 6.47, idet der i dette tidsrum ikke havde været tog på strækningen, og at det havde været hensigten at afspore det tyske morgengodstog nr. 2403, som hver morgen passerede stedet kl. 8.46. Iøvrigt havde toget ikke rystet skinnerne på plads, som Knud Nielsen beretter. Spændestykket sad, som sabotøren havde placeret det, og togets hjul var »sprunget« over brudstedet. ⁵⁵ Det store politiapparat blev omgående sat i sving, og ordrådets kendte kommunistiske sympatisører blev afhørt, bl. a. Carl Nielsen, men uden resultat. Den 15. september udsendte politiet under annoncer i de lokale aviser, en efterlysning med billede af den fundne afbrækkede Bacho kæbe og udlovede en dusør på 500 kr. for oplysninger, der kunne føre til pågribelse af gerningsmanden (mændene). ⁵⁶

Politiets undersøgelser

Aviserne

Det var den eneste omtale, sabotagen fik i de lokale aviser. Det illegale »Land og Folk« beskrev kort sabotagen i sit oktobernummer: »1. september forsøgt afsporet et stort tysk artiljeri ammunitionstog 600 m nord for Espergærde station. En hel skinnestykke var fjernet«!! Disse overdrivelser er et tydeligt incitament i de tidligste sabotagebeskrivelser. Det var særdeles vigtigt at gøre befolkningen opmærksom på, at der var nogen, som modarbejdede samlingsregeringens politik, og hvor effektivt det blev gjort.

Gunner Olsen besøgte fast i 1942/43 Eigil Larsen hver anden lørdag på hans skiftende adresser i København, og han beretter om det arbejde, der blev gjort af Eigil Larsen, der af DKP's ledelse var blevet indsat som leder

Efterlysning fra Politiet.

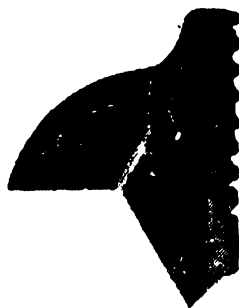

Den 1. September Kl. 8 om Morg. blev konstateredes det, at der i Løbet af Natten var udført et Forsøg paa Afsporing af Tog paa Kystbanen i Egebaksvang, ca. 600 m nord for Espergerde Jernbanestation ved 10,6 km St. neu paa Strækningen København-Helsingør. Attentatet maa antages at være foretaget i Tiden mellem Kl. 0,57 og 0,45. Personalet paa et Persontog, som, passerede Gerningsstedet Kl. 0,45 og let kunde være blevet afsporet, har ikke bemærket noget usædvanligt, men Undersøgelser paa Gerningsstedet sandsynliggør, at Attentatet da allerede var tilrettelagt. Ved Udførelsen af Attentatforsøget har Gerningsmanden (el. Gerningsmændene) bl. a. betjent sig af en Korttang og en Skruenøgle af ældre Model. Politiet har paa Gerningsstedet fundet den bevægelige Kæbe af en saadan Skruenøgle, der paa Siden er mærket „Bacho 82“ og maa antages at hidrøre fra en „Bachonøgle“ (svensk Fabrikat) af Dimension 25,5 cm. For en hurtig Opklaring af det meget farlige Attentatforsøg er det af Betydning, at Politiet i videst muligt Omfang kommer i Besiddelse af Oplysninger om Personer, der kan have foretaget Attentatet, derunder navnlig Personer, som vides at være eller at have været i Besiddelse af Redskaber som de anvendte. Der udættes derfor en Duesør af indtil 500 Kroner efter Politiets nærmere Bestemmelse for saadanne Oplysninger, der kan lede til Identificering af Gerningsmændene. Oplysninger bedes givet til Politimesteren i Helsingør eller nærmeste Politimyndighed.

Politimesteren i Helsingør m. v., den 15. September 1942.

WINKEN

30 40 50 60 70

KOPA

af den nylig oprettede sabotageorganisation KOPA, gav ordre til »at der da måtte kunne laves noget på det der skibsværft«. ⁵⁷ Det blev derefter besluttet, at man ville forsøge at brænde træskabelonerne på afslagningsloftet af. Det ville give en masse arbejde,

Sabotage på værftet

havde Eigil Larsen sagt. Arbejdsmand Gunnar Hansson blev sat på opgaven, som skulle udføres med en såkaldt »cigar«,⁵⁸ som skulle antænde en blanding af celluloseafskrabning og høvlspåner. Sabotagen blev opdaget, før der var gået ild i noget som helst, da Gunnar Hansson slog til den 3. september, og da han forsøgte igen den 9. september mislykkedes det også på flere punkter. »Cigaren« gik af i hånden på Gunnar Hansson, der blev ret alvorligt forbrændt på hænderne og i hovedet. Han nåede dog at komme uset væk og hjem, inden ilden blev opdaget og slukket uden at have forøvet nævneværdig skade. Gunnar Hanssons forbrændinger i forbindelse med en »cigarsabotage« kan være grunden til, at det undet beskrivelsen af »cigaren« i »Kogebogen« hedder: »På grund af et par indtrufne tilfælde skal vi med dele: Det er nødvendigt altid at have handsker på under arbejdet«. Mislykkede sabotager var reglen snarere end undtagelser på denne tid.

Brændsabotager

Alle sabotagerne i Helsingør i efteråret 1942 var brændsabotager foretaget med hjemmelavede »cigarer« eller med brændkapsler. Politirapporterne⁵⁹ beretter om følgende sabotager på værftet i tiden september til november 1942: 3. september forsøg på brand på afslagningsloftet. 9. september brand på afslagningsloftet. 17. september sortkrudt anbragt på spantelloftet. 5. november forsøg på brandstiftelse med en brandmaskine på model lageret. Lidt heldigere var Gunnar Hanssons gruppe ligeledes den 5. november med en brand på pension Nordkap i Bjerregade. Pension Nordkaps ejer var en kendt nazist, og pensionatet blev flittigt benyttet som spise- og samlingssted af lokale nazister og tyske soldater, og der havde i forbindelse med hvervning af frikorpsfolk været optøjer udenfor pensionatet. En »cigar« blev anbragt i pensionatets køkken, og den anrettede relativt stor skade.

Pension Nordkap

Indtil efteråret 1942 er der i politimaterialet overhovedet ikke registreret sabotagehandlinger i Helsingør, da man vel næppe vil betegne det som sabotage, at en værftsarbejder skærer hagekorset ud af en tysk dampers flag.⁶⁰

Tysk pres på regeringen

Kommunisternes sabotager i efteråret 1942 var de første organiserede sabotager, og politiet gjorde da også et pænt stykke arbejde for at opklare dem. At tyskerne dog havde deres tvivl over for samlingsregeringens og politiets samarbejdsvilje viser en af den tyske gesandt Renthe-Fink foretaget demarche overfor de danske udenrigsministerium den 10. august 1942. Tyskerne krævede konkrete foranstaltninger til imødegåelse af situationen bl.a. indførelse af dødsstraf for sabotage. Kravene, der kunne

have sprængt forhandlingspolitikken, blev trukket tilbage mod et løfte fra regeringen om at give befolkningen en advarsel om risikoen for krigsretssager og mulig dødsstraf. Dette skete i Buhls herostratisk berømte sabotagetale den 2. september. Den blev sat i yderligere relief af Christmas Møllers sabotagetale fra London den 6. september: »Danmark og vi danske må tage vor part af byrden.. Gør jeg pligt - gør jert værk«. ⁶¹

Telegramkrisen

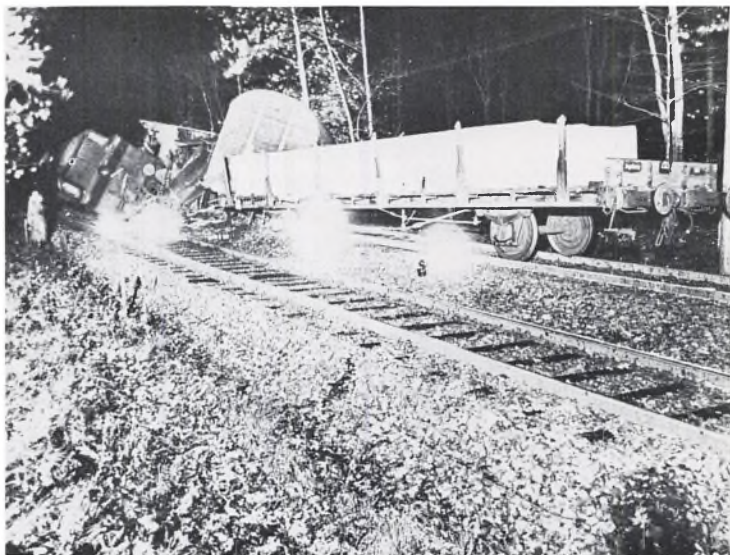
Tyskernes tålmodighed over for samlingsregeringen og den danske administration var blandt andet på grund af det stigende antal sabotager efterhånden så tyndslidt, at det velkendte telegram, som Christian X sendte Hitler som tak for dennes lykønskninger på hans 72 års fødselsdag den 26. september, af Hitler blev brugt som »bevis« for danskernes fjendtlige holdning, og han anså herefter løfterne fra den 9. april 1940 for bortfaldet. ⁶² I forbindelse med den såkaldte telegramkrise og den tyske iver for at sætte Danmark i stand til at modstå en invasion blev det besluttet at udskifte den militære øverstkommanderende general Lüdke og den tyske gesandt Renthe-Fink med mere ubøjelige og hårdnakkede naturer. Den 2. oktober 1942 blev Lüdke afløst af general Hermann von Hanneken, der ankom til Danmark med påbud fra Hitler om at indlede en hårde kurs, der var i bedre overensstemmelse med den ændrede situation.

Den anden kommunistaktion

Telegramkrisen varede til ind i november. Udenrigsminister Scavenius blev i slutningen af oktober kaldt til Berlin, hvor han fik forelagt et tysk ønske om dannelse af en ny samlingsregering med nazistisk islæt. Telegramkrisen afsluttedes efter lange og vanskelige forhandlinger med dannelse af regeringen Scavenius, - dog uden det nazistiske islæt. Den 8. november blev Scavenius-regeringen godkendt af den nye rigsbefuldmægtigede i Danmark, dr. Werner Best, som var ankommet til København den 5. november. Von Hannekens nye og hårde kurs mærkedes snart i Danmark. I november 1942 krævede han de resterende dele af den danske hær fjernet fra Jylland, samt at hærens overskydende materiel blev udleveret. På den politiske front mærkedes den ændrede kurs ved et tysk krav om endnu en kommunistinternering, som blev iværksat den 1. november 1942. Politiet var den 5. november så heldige at få Aksel Larsen »i nettet«. ⁶³ Den 6. november kl. 22.16 afsporede et tysk ammunitionstog på kystbanen, 800 m nord for Espergærde station.

Efter det mislykkede sabotageforsøg den 31. august regnede Espergærdegruppen ikke med, at de skulle forsøge igen, og derfor kom det som en overraskelse for Knud Nielsen, at Gunner

Det afsporede tyske militærtog set fra syd.

Olsen opsøgte ham og »skulle spørge fra chefen om, hvordan det gik, og om det snart blev til noget«. De mange afhøringer og politiets færden omkring i skoven og ved banelinien gjorde det vanskeligt at gøre et nyt forsøg.⁶⁴ Fra den 2. november indførtes gående patruljer af jernbanearbejdere, som om natten patruljerede på kystbanen, der inddeltes i tre strækninger: Helsingør-Nivå, Nivå-Skodsborg og Skodsborg-Hellerup. Systemet var da, at de 3x2 jernbanearbejdere skulle gennemgå deres respektive strækninger i løbet af natten, således at de hver anden nat gik strækningen modsat den forrige nat. Denne ordning erstattede det gængse med skinneeftersyn af en cyklende jernbanearbejder.⁶⁵

Planlægning af ny jernbanesabotage

»Jeg gik ud på linien og tog mål af bolte og det hele, og vi sleb nøgler til nede på Kvistgård savværk, som var Boysens arbejdsplads dengang, store og kraftige grejer...« Efter det mislykkede første forberedte men sig åbenbart bedre, og Knud Nielsen udvidede holdet med en mand mere, den 17-årige lærling Erik Larsen. Erik Larsen var såvidt vides hverken kommunist eller sympatisør.⁶⁶ Sabotagen skulle udføres på samme måde som i august, og godstogets køreplan var der heller ikke lavet om på. Gunner Olsen mener ikke, at der blev givet besked om, på hvilken dato sabotagen skulle udføres. Om denne beretter Knud

! afsporede tyske militotog i skoven nord for Espergærde station.

botagen den november

Nielsen:»Vi begyndte ret tidligt den dag jeg bestemte mig. Det var natten mellem den 6. og 7. november, Sovjetunionens revolutionsdag«. Før afgangen fra hjemmet havde Knud Nielsen fortalt sin kone, at han skulle på krybskytteri med naboen, så hun ville finde hans fravær helt »naturlig«.

Cyklerne blev igen benyttet til transporten til og fra det planlagte sabotagested i skoven nord for Espergærde. Sabotørerne havde besluttet at flytte stedet ca. 200 m mod nord lidt længere ind i kurven.

»Jeg havde bestemt, at vi skulle skrue en halv skinnelængde løs .. og vi tog hver anden bolt med spændestykkerne der var skruet ned i svellerne«. ⁶⁷ De afskruede bolte blev kastet i den østlige grøft - iøvrigt et tegn på at sabotørerne ventede de før omtalte patruljer, hvilket man ikke havde gjort sig ulejlighed med den 31. august. »Vi fortsatte og tog hver anden bolt igen, så der tilsidst kun var en på midten der holdt.. I mellemtiden havde jeg ordnet laskerne, og skruet dem (boltene) løse og smidt de tre væk. Den sidste skruede jeg frem og tilbage så den gik let, og skruede den i igen, så den var hurtig at få væk«. ⁶⁸

I en rapport fra teknisk afdeling dateret den 7. november ⁶⁹ siger politiets teknikere, at en skinnelængde i den vestlige skinne i det nordgående spor, 821m fra Espergærde station, var løsnat (21

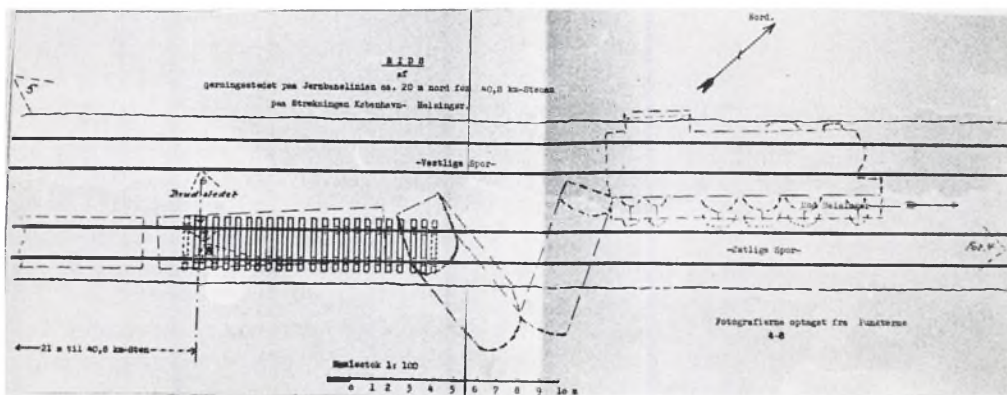
m nord for 40,8 km stenen). 33 svelleskruer på 11 sveller va skruet af samt svelleskruerne på den svelle, der lå nærmest de løsnede skinnestykke i sydlig retning. Underlagsplader og spær destykker var spredt langst skinnerne.⁷⁰ Svelleskruerne var ka stet i den østlige grøft.

Jernbanesabotagen lykkedes

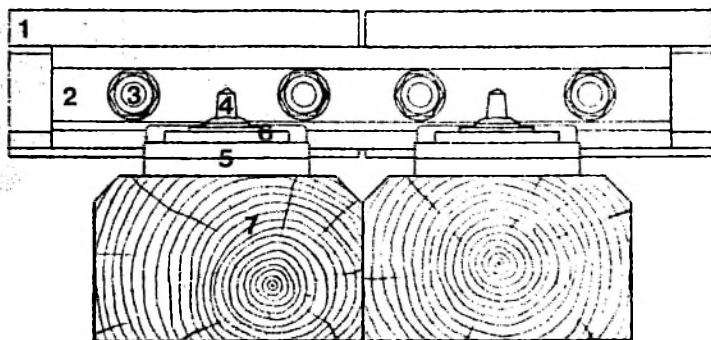
Espergærdesabotagen er lavet fuldstændig efter »opskriften« »Kogebogen«,⁷¹ der siger: »...metoden til afsporing består i at løse et stykke af skinnen og tvinge det tilside. Hele skinnen må ikke løses, da toget kan fortsætte ligeud og meningen er jo ikke blot at standse toget, men at ødelægge både tog og jernbanelinie. Også her gælder reglen om, at der skal være et modgående stykke der skal løses, og at hjulene skal skære hinanden. Man er nødsaget til at løse mindst 12 til 14 underlagsplader, samt en last. Løser man et mindre antal vil det være umuligt at tvinge skinnen over (de skal være værktøj og mandskab til)«.

»Vi lå og ventede i grøften til det danske persontog havde passeret.. og så fik vi travlt: Vi sprang til. Jeg skulle ordne laskerne og de andre skulle ordne bolten i midten, der var måske en mere i vores hastighed glemte vi en midt på. Vi fór til alle 3, og bukkede skinnen, vi var jo stærke og kraftige, således at jeg kunne beregne at toget ville vælte over og smadre det andet spor.. V for afsted på vores cykler, som vi havde parkeret ved nogle træer med alt vort værktøj«. ⁷² Under flugten af skovvejen hørte sabotørerne braget fra toget, der væltede. »Næste dag opdagede jeg at et langt søm havde punkteret min cykel, det havde også klapret så underligt på turen hjem. Vi skiltes, hvor vi havde aftalt, og tog hver til sit«. Værktøjet blev kastet i en mose. Knud Nielser

Skitse af sabotagestedet. (Privateje).

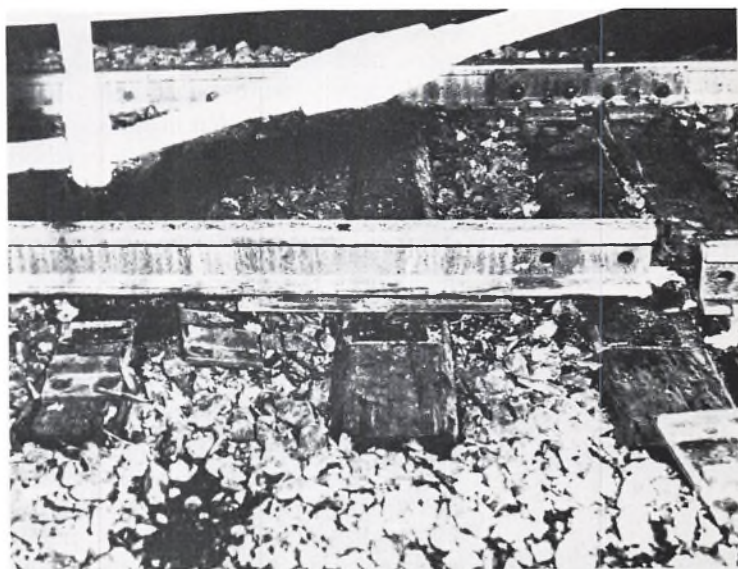

Plan over skinnesammen-
 øjning. 1/skinne 2/laske
 /laskebolt 4/ svelleskrue
 /underlagsplade 6/spæn-
 elap 7/svelle.

var meget snavset, da han kom hjem efter »krybskytteriet«, fortæller hans kone Oda.⁷³

Portør Louis Hansen, der havde tjeneste på Espergærde station den aften, blev af et par unge mennesker, der var på vej til biografen, gjort opmærksom på, at der muligvis var sket noget med godstoget, der lige havde passeret stationen, idet de hørte et brag fra skoven. Louis Hansen løb med en lygte ud på skinnerne

Lasken ses placeret under
 skinne. Underlagspladerne
 er spredt langs sporet.
 Skinnestykkerne var hæ-
 vet 2,5 cm og fjernet 10 cm
 fra hinanden. (Privateje).

Resultat

og kom straks efter til det forulykkede tog. Efter at have forvissiget sig om, at ingen var kommet til skade, løb han op mod den nærliggende »Flynderupgård« for derfra at ringe til politiet i Helsingør, som modtog anmeldelsen 22.30.⁷⁴ Det saboterede tyske godstog nr. 10.967, hvoraf lokomotivet, en pakvogn og to godsvogne var løbet af sporet, havde, som det var helt normalt for troppe- og godstransporttog, højst kørt 35 km/t, men det var blevet meget ramponeret. Lokomotivet var væltet om på venstre side og spærrede dermed det sydgående spor, og det bratte stop havde ødelagt de to følgende vogne og afsporet den tredje. De fem ammunitionsvogne, som toget medførte denne aften, var der ikke sket noget med, og de blev i løbet af natten trukket tilbage til Espergærde station. Kriminalpolitiet, ialt syv mand, ankom hurtigt til åstedet, og kort efter ankom yderligere 35 ordensbetjente med 10 hunde. Senere på natten kom teknisk afdeling med fotografier fra København.⁷⁵

Eftersøgningen

Eftersøgningen med hunde af terrænet omkring attentatstedet og i Egebæksvang skov var omfattende, men resultatløs. Næste morgen kl. 8 kom politiets rejsehold med politikommissær Himmelstrup i spidsen, og han overtog den videre efterforskning. Gennem den tidligere omtalte overbetjent Nielsen (Sherloc Nielsen) blev Himmelstrup gjort opmærksom på »en kommunistisk indstillet person« Egil Larsen, som havde været eftersøgt på Helsingøregnen efter flugten fra Horserød, og eftersøgningen koncentreredes derefter om Egil Larsen. En skovløber berettede, at han om morgenen den 1. september 1942 havde set en mand med »noget i hånden« i skoven og forevist et billede af Egil Larsen, mente skovløberen, at Egil Larsens »skumle ansigt« ikke var ulig den af ham setes persons. Egil Larsen blev straks sat i forbindelse med de to sabotager, og en dusør på 5000 kr. blev udlovet for oplysninger, der kunne føre til anholdelse af ham.⁷⁶

Afhøringer

Områdets kendte kommunistiske sympatisører afhørtes i løbet af de kommende dage, og Carl Nielsen, som politiet allerede den 1. november havde forsøgt at anholde i forbindelse med den anden kommunistaktion, mistænkte nu også. Søndag aften modtog Carl Nielsen en telefonopringning fra Gunner Olsen om den forestående internering, og han gik derfor under jorden og levede i de nærliggende skove, indtil han ca. 14 dage senere kom til Helsingør, hvor han derefter levede illegalt. I de 14 dage, han levede i skovene, kom han kun hjem for at blive vasket, men da af bagdøren, idet politiet havde posteret folk ved fordøren ud mod vejen.⁷⁷

ogtrafik var effektivt
ppet.

»Politiet var hele Espergærde rundt«, beretter Knud Nielsen, der havde en svoger, der var politibetjent. »Jeg boede i en lille kælderlejlighed, og de var også dernede og glo... men jeg var ikke mistænkt dengang, da jeg ikke var kendt som kommunist«. Grunden til, at politiet besøgte Knud Nielsen, var hans kones slægtskab med Carl Niensens kone, de var søstre. Forøvrigt talte politiet kun med Knud Niensens kone Oda, som forklarede, at hendes mand havde været hjemme hele aftenen og hele natten den 6.-7. november.

Jernbanestrækningen København-Helsingør var spærret i 2 1/2 dag, og da Knud Nielsen ved en senere lejlighed mødte Gunner Olsen, bemærkede denne blot, at chefen var tilfreds.

ed i en større
strategi

At jernbanesabotagen og de øvrige sabotager i efteråret 1942 var et led i en større kommunistisk strategi, igangsat i sommeren 1942, kan der overhovedet ikke være tvivl om. Men var jernbanesabotagen den 6. november en protest mod kulminationen af telegramkrisen og den anden kommunistinternering?

Intet tyder derpå. Knud Nielsen beretter, at han bestemte dagen sammen med Erling Boysen, og Gunner Olsen erindrer ikke, at han havde fået ordre fra Eigil Larsen om, at sabotagen skulle udføres en bestemt dag. Om sabotagen af general von Hanneken og den danske regering blev opfattet som led i en større strategi, findes der tilsyneladende ikke belæg for, men det vides, at den udløste en kraftig reaktion fra tysk side og en frygt i den danske regering for en nazistisk magtovertagelse.

Krav om gidsler

Allerede den 7. november modtog udenrigsministeriet mid under partiernes forhandlinger om dannelsen af samlingsregeringen Scavenius en skrivelse fra von Hanneken, hvor han krævede, at strækningen fra Espergærde til færgelejet i Helsingør skulle sættes under bevogtning af personer udtaget blandt den stedlige befolkning.⁷⁸ Kravet, der var magen til det gidselsystem der kendtes fra Norge, blev afslået fra ministeriets side. I stedet etableredes en foreløbig politibevogtning.⁷⁹ Den blev ophævet den 14. november på foranledning af von Hanneken, der pånyttede stillede krav om, at bevogtningen skulle overtages af borgerne der boede langs strækningen. Kravet blev afvist pånyttede, og allerede inden den næste jernbanesabotage indtraf ved Hellerup den 26. november, udkastedes fra tysk side den 23. november tanken om dannelse af et særligt beskyttelseskorps. I ministeriet var stemningen overvejende for at lade militæret påtage sig opgaven, blandt andet ud fra den begrundelse at man herigennem indirekte kunne få en forøgelse af hæren. Men Generalkommandoen afslog under henvisning til, at det ville »krænke folkestemningen« og bringe danske soldater i kamp med f.eks. engelske faldskærmsjægere. Resultatet blev en ordning med et særligt bevogtningskorps, hvorefter jernbanens hovedstrækning skulle bevogtes af indtil 475 jernbanemænd og 765 politibetjente.

Bevogtning

Men den praktiske og økonomiske gennemførelse af forslagene krævede tid, og først efter en fornyet henvendelse af mere truen karakter etableredes bevogtningen den 20. februar 1943.⁸⁰

Indtil efteråret 1943 hørte de aktive illegale til blandt det, man kunne kalde »systemfjendske kredse« på venstre- og højrefløjene (DKP og Dansk Samling). Det er berettiget at påstå, at modstandsbevægelsen var et byfænomen, som i Helsingør havde rodde store arbejdspladser. Endvidere er det rimeligt at påstå, at de i byen rekrutterede modstandsfolk ofte »tog arbejdet med hjem«, og da arbejdspladserne i Helsingør tiltrak mange mennesker fra de omliggende landdistrikter, er dette en af de væsentligste årsager til, at blandt andet DKP efterhånden kunne få bedre fat i områderne ved Espergærde og Humlebæk.

Konklusion

Tilstedeværelsen af de rette mennesker på det rette tidspunkt har givetvis også haft en afgørende indflydelse på DKP's lokale udvikling, og her skal man nok vende blikket mod tiden før 22 juni 1941. Der er ingen tvivl om, at en mand som Eigil Larsen kom til at betyde meget for den senere udvikling. Eigil Larsen forstod at samle folk omkring sig og at organisere dem. Jeg mener ikke, at Eigil Larsens betydning for DKP's udvikling i Hel

et tog mere end to dage at ryddet banelinien efter botagen.

singørområdet kan undervurderes, og Eigil Larsens indflydelse var også en af årsagerne til, at DKP's illegale rejsesekretær Knud Francker i en rapport om arbejdet på Sjælland i 1943 til Centralkomiteen kunne indberette: »Det er afgjort det bedste af alle distrikterne«. ⁸¹ Men DKP havde aldrig haft en så aktiv udvikling uden oprettelsen af forbindelse til hovedorganisationen i København, og de impulser som denne kunne give, bl.a. oprettelse af blad- og sabotagegrupper. Det illegale arbejde var i høj grad et stykke koordinerende organisationsarbejde, som ikke kunne lykkes uden kontakter opad i det illegale system. Således forholdt det sig også med DKP i Helsingør og »sabotagebølgen« i efteråret 1942.

Samtidigt, utrykt materiale:

Arkivet for Statsadvokaten for særlige anliggende i Rigsarkivet (RA). Helsingør politikreds. (Forkortet AS-6-rapport nr.).
Helsingør politimesterarkiv (Landsarkivet for Sjælland m.m.).
DSB 1. distrikts arkiv, læg mærket »Attentat ved Espergærde 6.11.42«.
Washingtondokumenterne pk. 453 (RA).
Alexandriaarkivet T 1069 sp. 6 Bh Dmk. (RK).
Fotografierne er dels fra DSB's 1. distrikts arkiv og dels udlånt af privatpersoner.

Samtidigt, trykt eller duplikeret materiale:

Helsingør Dagblad og Nordsjælland for september og november 1942.
Illegale blade og løbesedler i det Kongelige Biblioteks samlinger (KB) Når intet andet angives, stammer de citerede illegale blade og skrifter derfra.
DKP og FRIHEDSKAMPEN, en materialesamling bd. 1-5 (KB).
Ritzaus Bureaus hemmelige informationstjeneste på RA.
En samling illegale blade, fordelingslister og meddelelser til de kommunistiske byledere i Frederiksborg Amt (privateje).

Efterkrigsberetninger:

(Interview) beretningerne er af meget væsentlig betydning til belysning af det illegale arbejde, men med visse vigtige modifikationer. De kan aldrig træde i stedet for det samtidige arkivmateriale, som f.eks. politirapporter og tyske militære indberetninger. Sådant stof må altid have første prioritet, og hvor en samtidig arkivalisk levning og en senere (interview) beretning modsiger hinanden, må beretningen altid vige. Ligeledes lader de i en (interview) beretning fremførte vurderinger og kausale og finale sammenhænge sig ikke anvende uden efter nøjere overvejelser. (Interview) beretningens uomtvistelige værdi for undersøgelsen af det illegale arbejde ligger i, at de kan bidrage til udfyldelsen af de mange lakuner i arkivstoffet, og i at de kan give svaret på »hvem og hvordan« i mange tilfælde, hvor arkivmaterialet enten slet ikke eller kun delvis giver oplysninger derom. Dette er den ideelle beskrivelse, for i en lokalhistorisk beskrivelse af modstandsbevægelsens udvikling og dennes kommandoveje, vil man oftest finde et stort hul i det samtidige materiale, det være sig myndighedernes arkivmateriale som sporadisk bevaret modstandsmateriale. Det hører til sjældenhederne, at årsags- og motivforklaringer i (interview) beretningerne på nogen rimelig måde kan sammenstilles med det overleverede materiale, og som oftest må en vurdering bygge på sammenlignende studier af besættelsestidslitteraturen og grupper af (interview) beretninger. Dette byder på metodiske problemer, hvilket f.eks. i denne artikel afspejler sig i den mængde af forbehold, man er nødsaget til at tage overfor de fremførte vurderinger, der hovedsagelig bygger på (interview) beretninger.

Ser man f.eks. på en fremstilling af den tidlige kommunistiske modstandsbevægelse, så giver det samtidige arkivmateriale os oplysninger om, at der har været en tidlig aktiv kommunistisk modstandsbevægelse i Helsingørområdet. Tilstedeværelsen af illegale blade og løbesedler er der adskillige rapporter om. Tysk og dansk sikkerhedspoliti prøvede ivrigt hver for sig og sammen at finde frem til agitatorerne. (Interview) beretningsmaterialet kan fortælle, hvem der var med,

hvordan rekrutteringen til det illegale arbejde foregik, hvem der var kontaktfolk, hvor man trykte, hvad man trykte og hvordan distributionen foregik.

Ser man på det, jeg har kaldt »sabotagebølgen i efteråret 1942«, så er det først og fremmest ved hjælp af politimaterialet, at man i det hele taget kan tale om en »sabotagebølge« og en analog teknisk sabotagemetode. Men først ved at forelægge disse sabotagelister for beretterne dannes der et billede af sammenhængen mellem sabotagerne, fremgangsmåden, personerne og organisationen bag dem. Rapport fra Helsingør militære byledelse til Sjællandsledelsen, afgivet i august 1945 (Helsingør Bymuseums arkiv og andre steder), dog meget lidt om tiden før militærgruppernes opståen i efteråret 1943, men lidt om illegale organisationsformer.

En af Eigil Larsen afgivet beretning fra 1944 (1946) (privateje).

»Land og Folk« 26.6.1947: Første jernbanesabotage.

Samtale og korrespondance med: Tømrer Knud Nielsen (28. december 1977 og 23. marts 1978). Snedker Gunner Olsen (22. maj 1978, brev 10. juni 1978, 21. august 1978). Civilingeniør Kristian Engelsen (9. maj 1978 og 10. juli 1978). Brev 4. juli 1978). Isoleringsarbejder Knud Francker (14. juni 1978). Arbejdsmand Carl Nielsen (14. juni 1978). Redaktør Børge Houmann (brev 10. oktober 1978). Redaktør Børge Houmann (beretning på RA). Skibsbygger Sv. Å. Jørgensen (24. maj 1978 og 14. juni 1978). Redaktør Torkild Holst (21. november 1978). Former Rikard Larsen (3. november 1978). Kommis Knud Pedersen (18. juli 1978).

Litteraturliste (oversigtsværker er ikke medtaget):

Åge Trommer: Jernbanesabotagen i Danmark, Odense 1971.

Åge Trommer: Modstandsarbejde i nærbillede, Odense 1973.

Jørgen Hæstrup: Kontakt med England, 1954 (1967).

Frit Danmarks Hvidbog, København 1945.

Den parlamentariske kommissions betænkning, VII, København 1950 (PK).

Brandt & Christensen: Sabotage, København 1945.

Besættelsestidens fakta, København 1945-46.

Poul Christensen: Af en illegals erindringer (incl. af H. Kirchhoff) SFAH 1976.

Arbejderbevægelse og klassekamp under besættelsen, i Historievidenskab nr. 12, 1977 (specielt Ole Borgå: DKP's enheds- og folkefrontspolitik 1940-45).

Henning Poulsen: Besættelsesmagten og de danske nazister (kap. 11), 1970.

Hans Kirchhoff: Augustoprøret 1943 - samarbejdspolitikens fald (utrykt manuskript).

Hakon Stephensen: Carl d. Røde, København 1976.

Noter:

- ¹ Artiklen er i det væsentlige et sammendrag af nogle kapitler i forfatterens speciale »En undersøgelse af modstandsorganisationerne i Helsingør 1940-45«, 1979, 158 sider + bilag (utrykt).
- ² Ved rigsdagsvalget i 1943, hvor DKP opfordrede til at stemme blankt, var der 376 blanke stemmer i Helsingørkredsen. I 1939 var der 61.
- ³ Gunner Olsen 22.5.78 og 21.8.78.
- ⁴ Eigil Larsen boede på Tipperupvej i Espergærde, hertil Gunner Olsen 22.5.78. Partiafdelingen var bl.a. til studiekredse hos Hans Scherfig.
- ⁵ Børge Houmann beretning 1949 (RA). Kristian Engelsen 9.5.78. Om antallet af kommunister i området se note⁶.

- ⁶ »Ugens Ekko«, fra efteråret 1940 og foråret 1941. Interessant vedrørende de manglende initiativer fra Socialdemokratiet og fagforeningerne er Peter Jægers (Eigil Larsen) kronik i »Ugens Ekko« 28.3.41: »Fra Erik Præstehader til Kong Peder«. Eigil Larsen var i foråret 41 arbejdsløs, og havde således tid til at skrive (Sv. Å. Jørgensen 24.5.78).
- ⁷ En generel beskrivelse af 22.6.41 findes i PK VII. Om begivenhederne i Helsingørsmrådet Gunner Olsen 22.5.78, også for det følgende. Carl Nielsen måtte 1. november 1942 gå under jorden.
- ⁸ I samtalen 22.5.78 beretter Gunner Olsen ca. 100, men i brev af 10.6.78 rettede han det til 60-70 stykker, hvilket bekræftes af Sv.Å. Jørgensen 24.5.78. De kan nævnes, at Gunner Olsen ikke siden januar 1944 har haft forbindelse med folkene fra partiafdelingen i Helsingør, og i hans forklaringer kan således udelukkes »grufforklaringer«.
- ⁹ Gunner Olsen 22.5.78, også for følgende. Vedrørende reorganiseringen knytter Knud Francker 14.6.78 sig hertil.
- ¹⁰ Børge Houmanns brev 10.10.78.
- ¹¹ Sv.Å. Jørgensen privat arkiv, jfr. foto side 31. Endvidere er distriktslederbladet »Politiske Noter« 27.11.42 p.I-III yderst central for vurderingen af initiativer og problemer i amtet i efteråret 1942.
- ¹² De tilsvarende tal for Helsingør By er, januar 49 medlemmer (385 kr.), februar 48 medlemmer (530 kr.) og juni 66 medlemmer (647 kr.).
- ¹³ Sv.Å. Jørgensen 24.5.78 nævner, at det drejede sig om at organisere 10-12 cykler hver eller hveranden søndag. Hertil også Carl Nielsen 2.4.78. Den socialdemokratiske folketingsmand Sigurd Schytz betegner i en indberetning til Socialdemokratiet om årsagerne til det socialdemokratiske valgnerderlag ved kommunalvalget 5.maj 1943, »at Horsørødlejrens nære beliggenhed ved Helsingør har haft en alt andet end gunstig indflydelse på arbejderne i byen«. (Helsingør Bymuseums arkiv).
- ¹⁴ »Horsørød Flidsbakker« blev blandt andet skænket til Gunner Olsen og Sv.Å. Jørgensen. Børge Houmanns brev 10.10.78 - indberetningerne fra Knud Francker til CK er udaterede, men kan efter den sammenhæng, de befinder sig i, henføres til sommeren 1942.
- ¹⁵ Børge Houmanns brev 10.10.78, også for det følgende.
- ¹⁶ Rikard Larsen 3.11.78. - Protokol for arbejderens fællesorganisation. - Sigurd Schytz indberetning til Socialdemokratiet vedrørende forløbet af kommunalvalget 1943 (Helsingør Bymuseums arkiv). Former Rikard Larsen, borer Knud Mathiassen og former Anker Hansen blev valgt ind.
- ¹⁷ AS 6-227. Carl Nielsen var meget udisciplineret og rettede sig aldrig efter hvad der blev sagt. Således var han aktiv med alt muligt, selvom både Eigil Larsen, Gunner Olsen og Knud Francker havde givet ham besked på at holde sig i ro efter sin løsladelse i oktober 1941. (Gunner Olsen 22.5.78). Carl Nielsen nævner selv 2.4.78, at han sammen med sin svoger, tømrer Knud Nielsen, brændte en kendt nazists svinesti af (ejereren af pension Nordkap) i bebyggelsen af 1943 (intet om den brand i AS). Om sit liv har Carl Nielsen selv berettet i H. Stephensen: Carl d. Røde.
- ¹⁸ Trommer: Modstandsarbejde i nærbillede p.44.
- ¹⁹ Gunner Olsen 22.5.78, Sv.Å. Jørgensen 24.5.78, se note²⁰.
- ²⁰ DKP og Frihedskampen, en materialesamling II p. »Politiske Månedssblade« blev i marts 1942 omdøbt til »Land og Folk«, et led i den folkefrontsstrategi DKP indledte med nytårstesen 1942. (Se note²⁰).
- ²¹ KB's illegale samlinger af DKP-materiale. Det står ikke klart, hvem der var med i »redaktionen« udover Gunner Olsen, men initiativet kan tænkes at være kommet fra Horsørødlejren, idet de interneredes forbindelse med omver

- denen har været ganske god. Beretningerne siger samstemmende, at Eigil Larsen var initiativtager til »Ny Tid«. Se note ²².
- ²² KB's illegale samlinger af DKP-materiale. Overfor lederen af KB's illegale samlinger Helge Tønnesen, har Eigil Larsen, fra hvilken DKP-materialet vedrørende Helsingør stammer, påstået, at skrivelsen fra midten af maj var på hans initiativ. Eigil Larsen sad i Horserødlejren i maj måned, og om han har været i stand til at igangsætte sådanne initiativer derfra, har jeg ikke kunnet verificere.
- ²³ Utallige beretninger findes om Eigil Larsens flugt fra Horserød, og jeg vil ikke fremhæve nogen speciel. Gunner Olsen 22.5.78 og Kristian Engelsen 9.6.78 for det følgende.
- ²⁴ »Ny Tid« nr. 1 fremkom med blåt hoved, medens »Ny Tid« nr. 2 og følgende eksemplarer fremkom med rødt hoved. Gunner Olsen skar begge hoveder i linoleum. I efteråret 1942 flyttedes DKP's trykkeri til Helsingør.
- ²⁵ »Politiske Noter« 1, november 1942. »Politiske Noter« er Frederiksborg Amts distriktslederblad, og det udkom ikke stencileret, men med gennemslag i ca. 10 eksemplarer. Kun nr. 1 er noget værd for en beskrivelse af forholdene i amtet.
- ²⁶ 110 eksemplarer er opgivet fra et håndskrevet notat på den før omtalte skrivelse fra 12. august 1942 (KB's illegale samling af DKP-materiale). Septemberopgivelserne på 500 eksemplarer er fra Knud Franckers indberetning til CK 1.9.42 (Børge Houmanns brev 10.10.78). De over 2000 eksemplarer er opgivet i en indberetning til CK om folkestrejken forløb i Nordsjælland primo juli 1944 (KB's illegale samling af DKP-materiale).
»Besættelsestidens illegale blade og bøger« (red. Leo Buschardt o.a.) nævner, at »Ny Tid« udkom i imellem 1000 og 3000 eksemplarer pr. gang, ialt 80.000 eksemplarer.
- ²⁷ Gunner Olsen 21.8.78.
- ²⁸ DKP og Frihedskampen, en materialesamling II p.182.
- ²⁹ DKP og Frihedskampen III p.419.
- ³⁰ »Ny Tid« nr. 4-12.
- ³¹ Gunner Olsen 22.5.78. Eigil Larsen kom i efteråret 1942 til at lede sabotageorganisationen KOPA (kommunistiske partisaner), senere omdøbt til BOPA (borgerlige partisanere). Denne navneforandring er også klart et led i folkefrontspolitikken.
- ³² Kristian Engelsen 9.5.78, Gunner Olsen 22.5.78 (citat).
- ³³ Om Komiterns opløsning se DKP og Frihedskampen III p.552 ff. De 7 punkter se »Land og Folk« særnr. juni 1943. Om DKP's og Socialdemokratiets politik se »Helsingør Folkeblad« (»Den uafhængige arbejderlistes« legale 14-dages blad) og »Helsingør Socialdemokrat« juni 1943 - maj 1945.
- ³⁴ »Danske Toner«, august 1941, p.16.
- ³⁵ Det følgende bygger bl.a. på Henning Poulsen: »Besættelsesmagten og de danske nazister« p.320 ff.
Det man kunne kalde DKP's partisabotage blev igangsat i maj 1942 med dannelsen af KOPA. (Herom i Børge Houmanns beretning fra 1949 på Rigsarkivet og Åge Trommer: Modstandsarbejde i nærbillede p.52 f).
- ³⁶ Sv.Å. Jørgensen 24.5.78. Gunner Olsen husker ikke denne episode klart.
- ³⁷ Om permittenttrafikken se G. Friberg: Stormcentrum Øresund p.96. Specielt om de tyske troppe- og ammunitionstogs køreplaner på kystbanen se AS 6-210 rap.19.
- ³⁸ Gunner Olsen 22.5.78 (citat). - Børge Houmanns brev 10.10.78. Børge Houmann betragter ikke Eigil Larsens andel og initiativer i forbindelse med igangsættelsen af jernbanesabotagerne som særlig væsentlige og nævner, at der ikke

skulle særlig udspekulerthed til at få den ide, da det var på kystbanen, at ammunitionstransporterne gik. Igennem et par telefonsamtaler jeg har haft med Houmann (12.9. og 9.10.78), skinnede det igennem, at Houmann ikke havde større sympati for Eigil Larsen, og at dette skyldtes kompetanceproblemer indenfor BOPA primo 1944. Jeg vil helt klart mene, at Houmann lægger en dæmper på Eigil Larsens initiativer.

³⁹ Børge Houmann for det følgende (brev 10.10.78).

⁴⁰ Gunner Olsen 22.5.78.

⁴¹ Knud Nielsen 29.3.78.

⁴² Politiet formodede, at jernbanesabotagen blev foretaget tidligt om morgenen den 1.9. (AS-6-210-sab.v. Esp. 1.9.42), Knud Nielsen 29.3.78 hævder bestemt, at sabotagen blev foretaget den 31.8. kl. 22. Dette bygger han på, at sabotagetidspunkterne for de to sabotager 31.8. og 6.11. var identiske.

⁴³ Knud Nielsen 28.12.77 og 29.3.78 (citater), Gunner Olsen 22.5.78.

⁴⁴ Om »Kogebogen« se skrivelsen i Brandt og Christensen: Sabotage. Hvor når samtalen foregik vides ikke, men det har været i august måned. Gunner Olsen husker, at han gav Knud Nielsen besked om datoen 31.8. Det følgende er baseret på Gunner Olsen 22.5.78.

⁴⁵ Samtaler med Gunner Olsen, Knud Nielsen og Carl Nielsen. Erling Boyse lever i dag i Canada, og et brev til ham har ikke givet resultat.

⁴⁶ Er nu på Frihedsmuseet. Efter sabotagen blev den gemt i en kakkelovn villa »Alfa« i Mørdrup.

⁴⁷ AS 6-210 - 1.9.42.

⁴⁸ Knud Nielsen 28.12.77 og 29.3.78 (citater).

⁴⁹ AS 6-210 - 1.9.42.

⁵⁰ Knud Nielsen 28.12.77 og 29.3.78 (citater) - også for det følgende.

⁵¹ Det kan tænkes, at kæben knækkede ved afskruningen af den sidste bolt laskerne, og i den store forvirring og forventningen om at det tyske tog snar ville komme, opdagede man det ikke.

⁵² »Kogebogen« p.21. AS div. sager nr. 68. Der skal nok stå: »Alle indvendige og udvendige bolte, på nær en af de udvendige«. En generel beskrivelse af »Kogebogen« findes i Brandt & Christensen: Sabotage.

⁵³ Samtaler med Knud Nielsen.

⁵⁴ Washingtondokumenterne pk. 453.

⁵⁵ AS 6-210 - 1.9.42. Se note⁴².

⁵⁶ AS 6-210, 221, 226, 227 - taler om sammenhæng mellem sabotagerne. Se, at der havde været to mand om sabotageforsøget.

⁵⁷ Gunner Olsen 22.5.78.

⁵⁸ »Kogebogen« p.6-7, og Brandt & Christensen: Sabotagen p.32, beretter om »cigaren«. Hertil Børge Houmanns brev 10.10.78.

⁵⁹ AS 6-210, 221, 226, 227 - 1.9.42 taler om sammenhæng mellem sabotagerne
⁶⁰ AS-6-173.

⁶¹ »Frit Danmarks Hvidbog« p. 122 jf.

⁶² Dette og det følgende bygger på oplysninger fra besættelsestidslitteratur (spec. PK VII).

⁶³ Om den anden kommunistaktion se PK VII.

⁶⁴ Knud Nielsen 28.12.77.

⁶⁵ AS 6-210 - 6.11.42.

⁶⁶ Knud Nielsen 28.12.77 (citater).

Erik Larsen døde i slutningen af 40'erne. Gunner Olsen mener, at Knud Nielsen anden gang fik ordre på at stjæle noget rigtigt jernbanemateriel.

AS 6-210 - 6.11. beretter, at møtrikkerne, som blev undersøgt af politiets teknikere, var rillede som efter en stor rørtang mrk. Bacho nr. 95 (en tang der e

75 cm lang). Originalt jernbaneværktøj sætter ikke mærker i boltene.

»Land og Folk« beretter i en artikel 26.6.47, i anledning af jernbanejubileet, i en samtale med Knud Nielsen om sabotagerne. »Land og Folk« beretning er samstemmende med Knud Nielsen 1978, men betydelig mindre detaljeret. Knud Nielsen er selv i besiddelse af »Land og Folk« fra 1947.

Knud Nielsen har meget svært ved at holde de to sabotager ude fra hinanden, og det er ikke så underligt. Planlægning, sted, metode og tidspunkt er ens for de to sabotager, iøvrigt helt i overensstemmelse med, hvad Eigil Larsen, gennem Gunner Olsen, havde givet besked på. Sidst, men ikke mindst, må man ikke glemme, at der kun gik to måneder mellem de to sabotager, og at det nu er 38 år siden, så en nøjagtig erindring i en 1978 interviewsituation kan og må man ikke regne med. Ikke blot afstanden til begivenhederne, men også den store spændingsudløsning spiller en rolle i Knud Nielsens beretning, og en bemærkning som: »i mellemtiden havde patruljerne passeret en gang mere«, kan skyldes spændingen. Knud Nielsen kan sandsynligvis gennem Gunner Olsen fra Engelsen på Nivå station have fået besked om den nye ordning med de gående banearbejdere, og med alle de nattelyde, der nu en gang er i en skov, har gruppen nok været op og ned af grøften adskillige gange. På den måde har man brugt en masse ekstra tid, og det stemmer også ganske nøje med Knud Nielsens bemærkninger om, at »vi begyndte meget tidligt..inden det blev mørkt« og »vi tog afsted (hjemmefra) inden mørkets frembrud« (solnedgang kl. 16.15). Man var altså ret lang tid om sabotagen anden gang. Erfaringerne fra 31.8. viste, at de ikke havde været grundige nok, og man måtte løsne flere bolte, hvis toget skulle afspores. Man må nok regne med, at de tre mand har været 3 1/2 til 4 1/2 time om sabotagen 6.11. Politiet foretog 11.11. et demonstrationsforsøg, hvor det tog to øvede banearbejdere med originalværktøj 22 minutter at skrue et lignende antal bolte af som sabotørerne. Ud fra dette formodede politiet, at sabotørerne havde brugt mindst en time.

- ⁶⁷ Knud Nielsen 28.12.77, også for det følgende.
AS 6-210 - 6.11. viser, at der er skruet en halv skinnelængde løs, - ialt 6 m. Knud Nielsen er i tvivl om, hvor meget en halv skinnelængde er, idet han nævner både 25-30 m og 15 m. En skinnelængde er 15 m.
- ⁶⁸ AS 6-210 - 6.11. Politiet fandt 3 af de 4 laskebolte i grøften.
- ⁶⁹ AS 6-210 - 6.11.
- ⁷⁰ Det er sandsynligvis sket dels da sabotørerne bukkede skinnen dels da toget væltede.
- ⁷¹ - lige undtaget, at Knud Nielsen ikke skruede lasken på igen (som nævnt tidligere). Iøvrigt aflagde Knud Nielsen aldrig rapport om sabotagen til Gunner Olsen, så »Kogebogens« anvisninger kan ikke bygge på Espergærdegruppens erfaringer.
- ⁷² AS 6-210 - 6.11. viser (bl.a. fotografier) at man ikke glemte en midt på, Knud Nielsen 28.12.77 (citater).
- ⁷³ Oda Nielsen havde på sabotagedagen (både 31.8. og 6.11) ikke mistanke om, at hendes mand var med. Hun fik det først senere at vide af Carl Nielsens kone.
- ⁷⁴ AS 6-210 - 6.11. siger intet om, at det var Louis Hansen, der ringede, men nævner kun, at han løb op mod »Flynderupgård« for at ringe. Telefonsamtale med portør Louis Hansen, 6. juni 1978.
AS 6-210 nævner i rap. 4, at anmeldelsen kom fra Helsingør jernbanestation, og i rapporten med »meddelelser fra vagten«, at anmeldelsen kom fra Snekersten station 22.35.
- ⁷⁵ AS 6-210 - 6.11.42. Det var faktisk en tilfældighed, at der var ammunitions-vogne med denne aften, da de svenske jernbaner ikke modtog ammunitions-

vogne efter kl. 16, og DSB normalt ikke lod sådanne vogne henstå natten over i Helsingør.

⁷⁶ AS 6-210 - 6.11.42. Der blev optaget over 100 rapporter i dagene efter sabota gen.

⁷⁷ Carl Nielsen 2.4.78. AS 6-210, rap. 17 og indberetning fra Himmelstrup

⁷⁸ Diskussion vedrørende datoerne er beskrevet ovenfor, hertil knytter sig Børge Houmanns brev 10.10.78, hvori han fremhæver, at det er urealistisk at tale om en langtidsplanlægning i et sådant tilfælde.

Om reaktionerne fra tysk side PK VII p.213 f og p.1520 ff og hertil lånte foto kopier af Hans Kirchhoff (utrykt manuskript) vedrørende forhandlingerne den danske regering omkring telegramkrisens afslutning.

Forelagt sabotagelisterne fra AS materialet har både Gunner Olsen og Sv.Å Jørgensen berettet, at der skete sabotager i Helsingør, som DKP ikke havde kendskab til. Fra jernbanesabotagen 6.11.42 og indtil august 43 mener de ikke, at DKP havde lavet sabotager i Helsingør. (AS-materialet beretter om små sabotager i tidsrummet, sand i motor o.s.v.). Et såkaldt »borgerligt ikke-kommunistisk indslag i sabotagen har jeg ikke kunnet påvise igennem mine interviews, og som tidligere nævnt, opklarede politiet ingen sabotage foretaget i Helsingør.

⁷⁹ AS 6-210 nævner, at »langs banelinien (er der) etableret bevogtningstjeneste af en styrke på ialt ca. 120 mand uniformeret ordenspoliti. Bevogtningstjenesten udføres døgnet rundt og foretages på strækningen Espergårde-Helsingør samt sydpå til Skodsborg på den strækning af banelinien, hvor der er skovpartier«.

⁸⁰ PK VII p.213 f og p.1520 ff.

⁸¹ Knud Franckers rapport i Børge Houmanns brev 10.10.78.

⁸² Forklaring til omstående illegale regnskab og medlemsoversigt for januar 1943.

Sådanne regnskaber er blevet ført siden begyndelsen af 1942. De er udarbejdet af distriktslederen for Frederiksborg Amt, Gunner Olsen, og de er skrevet på maskine med 7-10 gennemslag. Hver byleder fik derefter en kopi af regnskabet. Det nævnes af både Knud Francker (14.6.78) og Knud Pedersen (18.7.78), at det »smarte« ved det regnskab var, at det virkede animerende. Der opstod konkurrence mellem de enkelte grupper i de enkelte byer, byerne imellem o.s.v. Regnskaberne var ikke godkendt af CK (de var Eigil Larsen ide), og helt tilladt var nogle sådant kompromitterende regnskaber ikke. Gunner Olsen opdelte Frederiksborg Amt i 7 afdelinger. Grupper og byer er angivet som brøker, lodret til venstre. Tælleren er byen, og nævneren gruppen. Således betyder f.eks. 1/4 Helsingørs 4. gruppe. Brøkerne kan opløses som følgende 1/=Helsingør, 2/=Helsingørs omegn, 3/=Kregme, 4/=Hillerød, 5/=Frederikssund, 6/=Frederiksværk og 7/=Birkerød.

De vandrette forkortelser kan opløses: M/M=medlemmer/mandlige, M/K=medlemmer/kvindelige, K/M=kandidater/mandlige, K/K=kandidater/kvindelige, D.M.1k=Danske Mænd 1 kr. kontingent, D.M.1g=Danske Mænd 1 kr. garantfond, D.M.2g=Danske Mænd 2 kr. garantfond og D.M.5g=Danske Mænd 5 kr. garantfond.

Brøkerne og forkortelserne er dels opløst ved hjælp af en notesbog fra foråret 1945, bevaret i Sv.Å. Jørgensens arkiv, omfattende grupperne i 4/ til 7/, og dels i samtale med Knud Pedersen oktober 78. Som et kuriosum kan nævnes at Sv.Å. Jørgensens notesbog fra foråret 45 nævner så høje brøker som 4/1 (Hillerøds 17. grupper). Desværre er lignende tal ikke bevaret for Helsingør

Om Socialdemokratiet i Helsingør 1872-1912

Af Søren Højland

Geleffs besøg

Det helsingørske Socialdemokratis historie kunne passende skrives med udgangspunkt i arbejdermødet 11. februar 1872. Alle var indbudt, og så stor var interessen, at det lejede lokale ikke kunne rumme forsamlingen, så flere hundrede mennesker måtte stå ude på gaden.¹ Mødets taler var den berømte - og berygtede - Paul Geleff, der ved denne lejlighed tilsyneladende har været ret afdæmpet i tonen, hvilket utvivlsomt har været klogt, da Helsingør - og for den sags skyld også alle andre byer - på den tid var fuldstændigt domineret af Højre. Nogle måneder efter Geleffs besøg blev »Socialdemokratisk Forening« dannet, men den har været næsten uden betydning, hvilket til dels kan tilskrives konkurrencen fra en borgerlig arbejderforening.² Denne forening blev iøvrigt det første egentlige resultat af Geleffs møde. To uger efter dette var der nemlig - som et modtræk mod socialisterne - blevet arrangeret endnu et møde. Taleren var næstformanden for det i november 1871 stiftede »Dansk Arbejdersamfund«, og mødet resulterede i oprettelsen af en borgerlig arbejderforening. I de næste 16 måneder dominerede denne forening med sine 400 medlemmer fuldstændigt den helsingørske arbejderbevægelse, men de indre modsætninger blev for store, og 28. juni 1873 opløstes foreningen.³

Den demokratiske arbejderforening

Seks uger senere blev »Internationale«, den socialistiske hovedorganisation, forbudt af Højesteret, og underafdelingerne led naturligvis samme skæbne. Det var derfor nødvendigt at reetablere dem under en ny hovedorganisation, og denne kom til at hedde »Den demokratiske Arbejderforening«. Den blev dannet et par dage efter »Internationale«'s ophør, og allerede en måned senere holdt den sit indtog i Helsingør ved et møde, hvor foreningens næstformand talte. Han var meget forsigtig, og den eneste virkelige forskel mellem den borgerlige arbejderforenings program og hans var, at han krævede ubetinget ligestilling mellem arbejdere og borgere.⁴

Mødet førte til oprettelsen af en lokal afdeling, men selv om man agiterede flittigt, lykkedes det ikke at få særlig mange medlemmer. Et halvt år senere skiftede foreningen navn til »Den

Den gamle accisebod (toldbod) på hjørnet af Stengade og Svingelport. Da konsumtionen ophørte 1857, kom bygningen til at rumme et værtshus, og det var her Geleff i 1872 holdt sit møde.

Faneindvielse

Nye afdelinger

Fagforeninger

demokratiske Arbejder- samt Syge- og Begravelsesforening«⁵ og udvidede dermed sit virkefelt til at omfatte mere end blot agitation og ugentlige diskussionsmøder, hvad der hidtil i det væsentlige havde været hovedindholdet. Det næste års tid bragte intet særligt med sig. Foreningen annoncerede jævnligt for sine arrangementer, og 2. august 1874 var der faneindvielse, men det var først fra sommeren 1875, at der så småt begyndte at ske noget. Foreningen havde en vis fremgang, og i alle tilfælde steg antallet af abonnenter på »Social-Demokraten« fra 11 til 21. Desuden blev der oprettet mindst to fagforeninger, og det var også i denne periode, at antallet af medlemmer indenfor den socialistiske arbejderbevægelse toppede med ialt 60. Endvidere oprettedes flere underafdelinger, nemlig »Den frie kvindelige Forening« sidst på året og »Socialdemokratisk Samfund« i marts 1876. Sidst nævnte var en sammenslutning af socialdemokrater, der ikke kom fra den »rigtige« arbejderklasse, og af en eller anden grund kom de dårligt ud af det med resten. Dette forhold resulterede iøvrigt senere i en åben konflikt mellem afdelingerne.⁶

Det vistnok første forsøg på at oprette en fagforening i Helsingør blev gjort indenfor skomagerfaget allerede 28. april 1875, men man skulle helt frem til sommeren 1876, før det lykkedes. juli blev »Arbejds mændenes Fagforening« dannet, men det var

*singør byråd efter val-
1900. Socialdemokra-
e gik ved dette valg
1 fra tre til fem manda-*

egentlig blot en fortsættelse af den oprindelige demokratiske arbejderforening. Denne havde bare skiftet navn og vel tildels også funktion med den motivering, at »dens medlemmer for størstedelen hører til dette fag«. Skrædderne fik deres fagforening 14. august samme år, og også indenfor andre fag blev der gjort forsøg på at få dannet fagforeninger, men tilsyneladende uden resultat.⁷

rlige tider

Fra efteråret 1876 vendte udviklingen. Over hele landet nedlagdes socialdemokratiske foreninger, og i Helsingør var situationen ikke meget bedre. I december annonceredes der for sidste gang for et socialdemokratisk arrangement - hvad der velsagtens betyder, at der ikke har været flere - og et års tid senere, i 1878, blev fanen lagt op på rådhusets loft for dér at blive opbevaret som »historisk genstand«. Tilsyneladende var bevægelsen på dette

Chr. Rasmussen (født 1858) var kredsens folketingsmand fra 1896 til sin død i 1916. Desuden var han medlem af byrådet, og han er nok den person, der har betydet mest for det helsingørske Socialdemokratis tidlige udvikling. Han var blandt andet med til at stifte partiets kredsforening, fællesorganisationen og Smede og maskinarbejdernes fagforening.

tidspunkt livløs, men helt død har den nu næppe været. Ganske vist angiver flere kilder 1878 som bevægelsens endeligt, men i sine erindringer skriver Chr. Rasmussen, at foreningerne 1878-85 var hensygnende, altså ikke hensygnede, og at der i flere år var »stilstand, næsten tilbagegang i arbejderbevægelsen her i byen«. Desuden blev der i denne periode oprettet mindst to fagforeninger (typografernes 1. oktober 1881 og smede- og maskinarbejdernes i 1884), så det mest sandsynlige er nok, at det er de socialdemokratiske foreninger, der er blevet nedlagt, mens fagbevægelsen har overlevet, omend i trange kår.⁸

Hvad der var den direkte årsag til, at det gik sådan, er svært at sige, men i hele perioden måtte foreningerne kæmpe hårdt for at overleve. Blandt andet nægtede de to lokale aviser, Helsingør Avis og Helsingør Dagblad, ret konsekvent at dække socialdemokratiske arrangementer, hvilket absolut ikke gjorde det nemmere for foreningerne at få udbredt deres idéer og synspunkter især ikke i betragtning af at Helsingør, som tidligere nævnt, var en af Højres mest sikre kredse. Oven i det kom så en personlig forfølgelse af medlemmerne. To af foreningens stiftere blev således tvunget til at forlade byen, da ingen ville give dem arbejde. Alt i alt gjorde både aviserne og byens borgerskab, hvad de kunne for at slå den spirende socialisme ned og åbenbart med et godt resultat. I alle tilfælde nåede socialdemokratiet og fagbevægelsen ikke at præge 70'ernes Helsingør noget videre.⁹

Årsagerne til tilbagegangen

Nye tider

Det gik bedre for arbejderbevægelsen og socialdemokratiet andre steder i landet. I 1884 vandt de københavnske socialdemokrater deres første valgsejr - en begivenhed der også i Helsingør fik vidtgående betydning. Forholdene i byen havde siden 1878 ændret sig på mange områder, blandt andet var skibsværftet blevet bygget i 1882 med påfølgende stor tilstrømning af fremmede arbejdere, og under indtryk af alt det nye genopstod det helsingørske Socialdemokrati i 1885. Det skete 14. juli ved et møde på Sommerlyst i Sct. Annagade, og fra begyndelsen talte foreningen omkring 50 medlemmer. Selv om meget var ændret, var modstanden mod socialismen dog den samme, og også den nye forening måtte kæmpe hårdt for at overleve. Et af de første og største problemer var at få skaffet et egnet samlingslokale. Det lykkedes at leje en lille stue i Stengade 31, men i maj 1886 måtte lejemålet opsiges, da det blev for dyrt for den daværende medlemsskare. Det var imidlertid på det nærmeste umuligt at få andre lokaler, idet politimesteren forbød eventuelle udlejere at give foreningen husly, og først i 1889, da man købte foreningsbygningen i Søstræde, blev problemet overvundet.¹⁰

Lokale problemer

På trods af vanskelighederne klarede foreningen sig ganske udmærket. Man fik den gamle fane fra 1884 udleveret, afholdt ugentlige diskussionsmøder og brugte en masse tid og energi på at agitere for socialismen. Resultaterne udeblev heller ikke. Medlemstallet steg, og der dannedes flere fagforeninger, men

Højre forsøger at luske Parcellisten igennem.

Socialdemokrater og Venstremænd!

Jngen maa blive hjemme. — Mød og stem paa

Chr. Rasmussen.

Løbeseddel fra folketingsvalget 1910. Socialdemokraterne stod på dette tidspunkt i valgforbund med det radikale venstre, et samarbejde der varede ved indtil valglovsændringen 1920.

Socialdemokratiets Valgkomité.

Arbejderstævnet 7. august

man skulle helt frem til sommeren 1887, før der rigtigt skete noget. Den begivenhed, der for alvor satte gang i foreningen, var arbejderstævnet 7. august 1887. Der var stor deltagelse af københavnske socialdemokrater, og ialt har deltagerantallet ligget et sted mellem 3000 (Helsingør Avis) og 6000 (Nordsjællands Socialdemokratis jubilæumsnummer 1913). Stævnet vakte - meget naturligt - en vældig opsigt, og det fik stor betydning for det helsingørske Socialdemokratis videre udvikling, blandt andet fordi der blev et pænt overskud, men ikke mindst fordi foreningen ved denne lejlighed for alvor trådte frem i lyset.¹¹

Fællesorganisa- tionen

Et par måneder før dette arrangement var det blevet besluttet at søge de forskellige arbejderorganisationer samlet under en fælles bestyrelse. Et udvalg blev nedsat, og 1. februar 1888 var »Fælles Fag- og Arbejderforening« en realitet. Organisationer skulle dække helsingørkredsen, og fra begyndelsen talte den 325 medlemmer fordelt på fem foreninger.¹² »Fælles Fag- og Arbejderforening« havde naturligvis en mængde forskellige funktioner, men indtil midten af 90'erne blev hovedvægten lagt på der faglige bevægelse, og alle fagforeninger yngre end 1888 er dannet på fællesorganisationens initiativ.¹³

Den femte juni 1886 blev kvinderne organiseret i deres egen fagforbund »Kvindernes Fremskridtsforening«¹⁴, men på dette tidspunkt havde de i lang tid været aktive indenfor »Socialdemo-

*Scene fra et folketingsvalg.
Chr. Rasmussens stillere
præsenteres for vælgerne.*

*hr. Rasmussens ordfør-
nde stiller, Peder Chri-
ensen, udbringer et leve.*

kratisk Forening«. Allerede i sommeren 1885 havde man vedtaget følgende resolution: »Forsamlingen beslutter, at kvinder foreløbig har ret til at overvære foreningens møder og senere vil

*alhandlingen slutes
ved opstilling foran foto-
rafen.*

kunne optages som medlemmer af foreningen«, og om kvindernes indsats derefter kan man et sted læse, at »de, som blev vakte virkede med mindst lige så stor iver og interesse som mændene«. ¹⁵

Som tidligere nævnt var det et stort problem for foreningen, at man manglede egnede lokaler, men i løbet af sommeren og efter året 1889 lykkedes det endelig at finde en løsning. Hidtil havde de forskellige afdelinger under fællesorganisationen været spredt rundt omkring i byen, og nogle af fagforeningerne havde haft ti huse i foreningsbygningen i Søstræde. Det var kommet politimesteren for øre, og stedets ejer fik besked om, at han ville få sin bevilling til offentlig dans inddraget, såfremt dette forhold ikke blev bragt til ophør. Påbuddet fik imidlertid ikke helt den ønskede effekt, for i stedet for at smide socialisterne på gaden besluttede ejeren sig til at sælge ejendommen til fællesorganisationen for en sum af 40.000 kr. Af disse skulle 6.000 kr. betales ti december terminen og resten over en årrække. Bestyrelsen indkaldte til generalforsamling 26. september, og på dette møde blev det besluttet at tage mod tilbuddet. Foreningen talte på det tidspunkt 7-800 medlemmer, og pengene var små (timelønner på værftet lå på 20-25 øre), så det var et stort projekt; men beløbet blev skaffet til veje, dels ved salg af andele á 10 kr. og delvis ved lån, men derudover regnede man også med et årligt driftsoverskud på godt 800 kr. 21. december fejrede man indvielsen ved en storstilet fest, men problemerne var endnu ikke overvundet. Allerede før handelen var afsluttet, blev projektet modarbejdet fra forskellige sider, og efter indvielsen fortsatte modstanden. Blandt andet inddrog politimesteren bevillingen til offentlig dans, og man søgte at påbyde en fuldstændig ombygning af huset, men efterhånden ebbede også denne modstand ud. ¹⁶

Majdemonstrationer

En anden mærkedag i Socialdemokratiets historie er 1. maj 1890. Ifølge en international beslutning skulle man på denne dag to demonstrere for 8-timers arbejdsdag, og selv om der var megen uenighed om, hvorvidt det for arbejdersagen var gavnlig eller ej, blev der demonstreret de fleste steder - også i Helsingør. Uden sværdslag gik det dog ikke, og byens øvrighed gjorde, hvad den kunne for at hindre arrangementets afholdelse. Blandt andet nægtede byrådet socialisterne tilladelse til at benytte Marienlyst slotspark, og politimesteren forbød dem at gå gennem byen i procession med fanerne i spidsen - et forbud byens konservative kredse fuldt ud kunne støtte. Også hæren forberedte sig, og der blev udleveret skarpe patroner til det gamle mandskab, medens rekrutterne blev holdt inde på Kronborg. Her ville man endog

Sangforeningen «Karl Larx» fotograferet ved artiets 25-års jubilæum i 1908. Fanen øverst i billedet findes endnu og er landets ældste socialdemokratiske fane.

hejse vindebroen op, men det måtte opgives, da fæstningens træværk var for gammelt.¹⁷

Også fra arbejdsgivernes side blev der taget forholdsregler, og på værftet tilbød Mads Holm at give 1.000 kr. til arbejderne sygekasse, såfremt ALLE ville afholde sig fra at deltage i arrangementet. Han brugte som begrundelse, at værftet på grund af sygdom var kommet meget bagud med arbejdet og derfor nødt på den første maj blive benyttet som fridag. Men tidsspørgsmålet har næppe været så afgørende, som han ville give indtryk af, for nogle dage senere kunne man i Helsingør Avis læse følgende: »Det kan vel nu betragtes som afgjort, at direktør Holms tilbud vil blive ændret således, at summen ikke udbetales, hvori mod arbejderne kunne vente at erholde 4 fridage i stedet for den ene, de havde ønsket«. De fire fridage nævnes ikke andre steder, men meningen har utvivlsomt været at »købe« arbejderne til ikke at deltage i demonstrationen.¹⁸

Meget held havde Mads Holm nu ikke i disse bestræbelser, for

selv om Helsingør Avis skrev, at det som helhed havde været en »komplet fiasko for socialisterne«, nævner den intet om, hvor dan det gik i Helsingør, så her har arrangementet sikkert være en succés. En anden kilde fortæller da også, at det på værftet kun var 30 ud af ca. 1000, der arbejdede den 1. maj, og en tredje a der var 1500 deltagere i processionen, der iøvrigt forløb uden sammenstød med myndighederne.¹⁹

De følgende år skulle første maj ligeledes have været brugt til demonstrationer, men i de tilfælde, hvor dagen ikke var en helligdag, enedes man af forskellige grunde om at henlægge demonstrationen enten til førstkommende helligdag eller til om aftenen, og det var først i 1899, at maj-demonstrationen atter blev holdt i arbejdstiden.²⁰

1891 forløb uden de store begivenheder, men 1892 bragte meget nyt med sig. Det første var »De samvirkende Fagforeninger Sygekasse«, og det næste var »Arbejdernes Kulforsyning«. For målet med virksomheden var at skaffe medlemmerne billigere kul, og det var organiseret således, at medlemmerne kun betalt selve kullene; udgifterne til administrationen blev dækket af fællesorganisationen. Dette princip fraveg man i 1907, hvor det blev besluttet, at forretningen skulle bære sig selv, men kullene var stadig billigere her end andre steder, og den årlige omsætning steg i løbet af de første 20 år fra 739 kr. til 13.164 kr.²¹

Den uden sammenligning største begivenhed i 1892 var imidlertid, at man fik en socialdemokrat valgt ind i byrådet. En gang tidligere - ved et suppleringsvalg i 1888 - havde man søgt at få en socialdemokrat valgt, men »Den liberale Vælgerforening«'s liste, hvor socialisten var opstillet, blev slået af Højre, og man skulle altså helt frem til 1892, før det lykkedes. Dengang skulle kandidaterne ikke anmeldes i forvejen, og indtil det sidste lod socialdemokraterne, som om de ikke agtede at opstille. Højre anede ingen fare, så agitationen op til valget var af meget begrænset omfang, og da sandheden endelig gik op for dem, var det for sent. Helsingør havde fået sit - og Danmarks! - første socialdemokratiske byrådsmedlem. Men her stoppede man ikke. To år senere fik socialdemokraterne tre mandater, i 1900 erobrede de yderligere to, og ved valget 1909 kom socialdemokratiet op på 9 mandater og var dermed blevet byrådets største parti.²²

Det næste sted, hvor socialisterne fik indflydelse, var i ligningskommissionen. Det skete i august 1895, og oppositionens taktik var iøvrigt den samme som ved byrådsvalget i 1892. I sidste øjeblik mødte man op med en kandidatliste, og resultatet blev, at der indvalgtes fem venstremænd og én socialdemokrat. Ved de

Sygekasse &
kulforsyning

Byrådsvalg

Ligningsvalg

Reklame fra omkring 1935. Øverst til venstre ses Helsingør Folketeater, om det så ud kort efter grundlovsforhandlingen i 1910.

næste valg erobrede socialisterne tre af de 11 pladser, og denne stilling beholdt man indtil 1909, hvor man fik et fjerde mandat.²³

Folketingsvalg

1896 blev et stort år for den helsingørske arbejderbevægelse, og på det politiske område blev den altoverskyggende begivenhed folketingsvalget i september. Siden 1881 havde oppositionen med jævne mellemrum søgt at vælte Højres kandidat, men på intet tidspunkt havde hans mandat været i fare. Det nærmeste havde været i 1895, hvor socialdemokraterne med støtte fra Venstre havde opnået 786 stemmer mod Højres 1103. I 1896 døde imidlertid kredsens folketingsmand, og suppleringsvalg blev udskrevet til 25. september. Valgkampen blev lang og heftig, og til det sidste var der usikkerhed om resultatet, men da stemmerne var talt op, havde oppositionens kandidat vundet med 1077 stemmer mod 1058.²⁴

Det mandat, socialdemokraterne her vandt, bevarede de siden, men først i 1910 var stemmeoverskuddet så stort, at kredsen med rimelighed kunne regnes for sikker, og så sent som 1903 var forspringet ikke større, end at Højre kun manglede 31 stemmer i at have sikret sig sejren.²⁵

Hjælpekassevalg

Nu var der kun et sted indenfor det kommunalpolitiske liv, hvor Socialdemokratiet ikke var repræsenteret. Det var i Hjælpekassen, der var den tids »bistandskontor«. Kassens bestyrelse havde hidtil bestået af tre højremænd, men 18. maj 1897 erobre-

Fællesorganisationens juletræsfest afholdtes første gang 3/1 1892, og siden voksede arrangementet således, at man i 1912 af pladshensyn måtte fordele de 1800 deltagere på fire aftener. Billedet er fra omkring 1905.

de socialisternes kandidat den ene plads. I seks år besatte han denne post, men ved valget i 1903 mistede han mandatet. I sidste øjeblik opstillede en kreds af højremænd nemlig tre modkandidater, og denne liste løb af med sejren. Desværre for højremændene havde de glemt at spørge kandidaterne om deres politiske tilhørsforhold, og den næste dag viste det sig, at den ene af de valgte var socialdemokrat. Ved det følgende valg fik socialdemokraterne to pladser og dermed flertallet, og dette bevarede de siden.

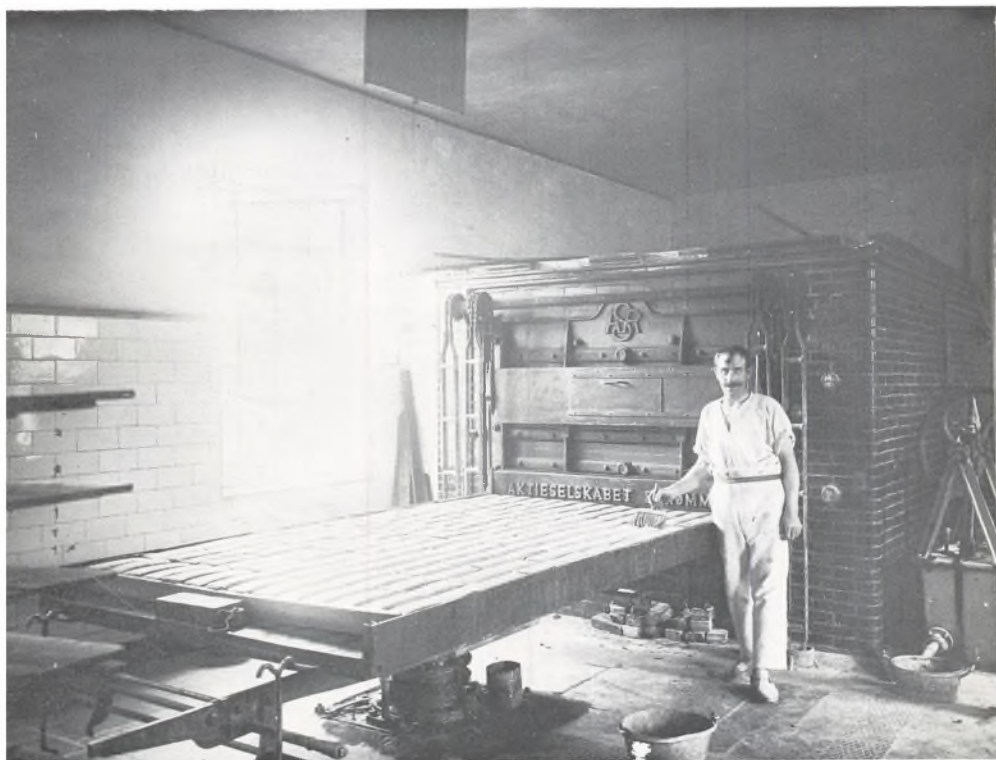
Efter hjælpekassevalget i 1897 havde socialisterne repræsentanter i alle kommunens råd, og deres næste skridt blev er udbyggelse af den kooperative bevægelse. Som nævnt var »Arbejdernes Kulforsyning« blevet oprettet allerede i 1892, og fire år senere begyndte man så småt at tale om en brugsforening. Efter forslag fra fællesbestyrelsen blev projektet skrinlagt, men i de følgende år blev brugsforeningsspørgsmålet rejst med jævne mellemrum. 1904 vedtog man så at lade en urafstemning være afgørende for sagens videre skæbne, og et flertal af medlemmerne

Kooperationer

stemte ja. Resultatet blev ikke en »ægte« kooperation, men derimod en aftale med en købmand, hvorefter fællesorganisationsmedlemmer her kunne opnå en vis rabat. Rabatten skulle så afregnes gennem fællesorganisationen, men kort tid efter aftalens indgåelse sygnede interessen hen, og købmanden annullerede kontrakten. 1907 indgik man lignende aftaler med mejerierne, men rabatten kunne kun opnås ved køb i butikkerne, og da folk hellere ville betale lidt mere og så få mælken bragt til døren, fik ordningen ingen betydning udover det første år.

Det gjorde derimod »Helsingør Fællesbageri«. Bageriet var grundlagt 1906 af en privatmand, men driften gav underskud, og i begyndelsen af 1907 overtog fællesorganisationen virksomheden for 22.000 kr. I begyndelsen gik det dårligt, og det første halve år fik man et underskud på 2.000 kr., men efterhånden vendte billedet, og i 1912 var bageriet blevet en stor virksomhed med 10 ansatte og en årlig omsætning på 133.874 kr.

Interiør fra Helsingør Fællesbageri omkring 1910. I begyndelsen af 1912 strakforretningsområdet sig Hornbæk, Fredensborg Sletten, og man beskæftede 10 mand.

1910 indviede man i forsamlingsbygningen »Helsingør Folke teater«, og to år senere kom det næste kooperative foretagende

Det var et socialdemokratisk dagblad for Nordsjælland, og med oprettelsen af det imødekom man et 25 år gammelt ønske. Allerede i 1887 havde man talt om et lokalt socialdemokratiske dagblad, men på daværende tidspunkt var det ikke økonomisk realistisk. Man måtte nøjes med det landsdækkende »Socialdemokraten«, og i 1891 fik man egen ekspedition af dette. Først 1 år senere besluttede man at oprette et lokalt blad, men der skulle gå endnu tre år, før »Nordsjællands Socialdemokrat« blev en realitet.

11. februar 1912 var der gået 40 år, siden Geleff havde gæstet Helsingør, og i de forløbne år havde byens socialdemokrater udviklet sig fra en lille, uglestet skare til en stor og slagkraftig parti forening. Og udviklingen fortsatte. Højres indflydelse blev stadig mindre, og i 1919 erobrede socialdemokraterne byrådsflertallet og borgmesterposten, og dermed indledtes den socialdemokratiske dominans, der lige siden har præget Helsingør.²⁶

Vigtige datoer:

1872 11/2	Geleffs møde.
1872 ?	»Socialdemokratisk Forening« stiftes.
1873 14/9	»Den demokratiske Arbejderforening« oprettes.
1874 2/8	Faneindvielse.
1875 28/4	Første forsøg på at danne en fagforening.
1878 ?	Fane deponeres på rådhuset.
1885 14/7	»Socialdemokratisk Forening« genoprettes ved møde på Sommerlyst.
1887 7/8	Arbejderstævne.
1888 1/2	»Fælles Fag- og Arbejderforening« stiftes.
1889 21/12	Indvielsesfest i forsamlingsbygningen.
1890 1/5	Første maj-demonstration.
1892 ?	»De samvirkende Fagforeningers Sygekasse« dannes.
1892 1/7	»Arbejdernes Kulforsyning« træder i kraft.
1892 14/10	Første socialdemokrat i byrådet.
1895 30/8	Første socialdemokrat i ligningskommissionen.
1896 25/9	Første socialdemokrat i folketinget.
1897 18/5	Første socialdemokrat i hjælpekasen.
1904 7/12	Beslutning om rabataftale med købmænd.
1907 ?	Rabataftale med mejerier.
1907 15/1	Fællesbageriet købes.
1910 16/7	»Helsingør Folketeater«, indvielsesfest.
1912 1/1	»Nordsjællands Socialdemokrat« udkommer.

Noter og henvisninger:

- ¹ Ifølge Helsingør Avis var der 250 udenfor - ifølge Geleff selv ca. 1000.
- ² Nordsjællands Socialdemokrats jubilæumsnummer 1. februar 1913, herefter benævnt »Ns.Soc.dem«; Helsingør Avis 12/2, 13/2 1872, herefter benævnt »H-gør Avis«; Arbejderbevægelsen i Helsingør 1871-1878, speciale af Niels Ole Højstrup Jensen, Helsingør Bymuseums bibliotek, herefter benævnt »Speciale«.
- ³ Speciale.
- ⁴ Speciale.
- ⁵ I løbet af de næste år skiftede foreningen flere gange navn, og i sin levetid benævnedes den som følger:
 - »Socialdemokratisk Forening« (nogle måneder efter Geleff).
 - »Den demokratiske Arbejderforening« (11/9 1873).
 - »Den demokratiske Arbejder- samt Syge- og Begravelsesforening« (februar 1874).
 - »Den broderlige Arbejderforening« (syge- og begravelsesforeningen kørte videre på egen hånd) (november 1874).
 - »Den socialdemokratiske Arbejderforening« (juli 1875).
 - »Arbejdsmændenes Fagforening« (juli 1876).

- ⁶ Speciale; Ns.Soc.dem.
- ⁷ Speciale; Folketingsmand Chr. Rasmussens erindringer, ca. 1871-95, kopi i manuskript i Helsingør Bymuseums arkiv, (utrykt), herefter benævnt »Chr. Rasmussen«.
- ⁸ Speciale; Ns.Soc.dem.; Chr. Rasmussen.
- ⁹ Speciale; Ns.Soc.dem.; Sigurd Schytz: Spredte træk af det helsingørske Socialdemokratis historie, manuskript til jubilæumsskrift 1935, Helsingør Bymuseums arkiv, herefter benævnt »Sigurd Schytz«.
- ¹⁰ Ns.Soc.dem.; Sigurd Schytz.
- ¹¹ Sigurd Schytz; Ns.Soc.dem.; H-gør Avis 8/8 1887.
- ¹² Følgende fem foreninger var med til at stifte »Fælles Fag- og Arbejder Forening«:
 »Socialdemokratisk Forening«
 »Smede og Maskinarbejdernes Fagforening«
 »Snedkernes Fagforening«
 »Skomagernes Fagforening«
 »Arbejdsmændenes Fagforening«
- ¹³ Ns.Soc.dem.
- ¹⁴ Navnet ændredes i 1898 til »Kvindelig Arbejderforening«.
- ¹⁵ Ns.Soc.dem.
- ¹⁶ Ns.Soc.dem. H-gør Avis 26/9 1889.
- ¹⁷ Ns.Soc.dem. H-gør Avis 25/4, 30/4 1890. Georg Nørregaard: Arbejdsforhold indenfor dansk håndværk og industri 1857-1899, København 1977 (1943 herefter benævnt »Georg Nørregaard«.
- ¹⁸ Ns.Soc.dem. H-gør Avis 28/4, 30/4 1890.
- ¹⁹ Ns.Soc.dem. Georg Nørregaard. H-gør Avis 3/5 1890.
- ²⁰ Georg Nørregaard.
- ²¹ Ns.Soc.dem.
- ²² Ns.Soc.dem. H-gør Avis 8/1 1894. Helsingør Dagblads jubilæumsnummer 21/10 1967. P. Christensen: Kommunestyret i Helsingør 1890-1930, Helsingør 1928, herefter benævnt »H-gør 1890-1930«.
- ²³ Ns.Soc.dem.
- ²⁴ Ns.Soc.dem. H-gør Avis 6/7, 15/9, 25/9 1890.
- ²⁵ H-gør 1890-1930.
- ²⁶ Ns.Soc.dem.

Træk af markedslivet i Helsingør

Af Kenno Pedersen

Torvehandel

Det havde siden middelalderen været et fast princip, at al handel skulle foregå i købstæderne. Her var handelen forbeholdt borgere, der havde løst borgerskab for derved at opnå ret til at drive håndværk og handel. En ret de nidkært vogtede over. Bønderne skulle på fastsatte dage, i reglen én til to gange om ugen, føre deres varer til købstadens torv. Her havde byens borgere første ret til at købe de torveførte varer.¹ Ved markederne var handelen derimod helt fri. Købmænd, kræmmere og håndværkere fra nær og fjern kunne komme og handle frit med byens indbyggere og oplandets bønder udenom stedets handlende og håndværkere. Lauges monopol blev derfor ophævet i markedstiden.² Torve- og markedshandelen udgjorde selvfølgelig kun en lille del af købstadens samlede vareomsætning. Den daglige handel i købmandsgårdene, i kræmmer- og høkerboderne samt hos håndværksmestrene på deres værksteder havde afgjort en ligeså essentiel betydning, men måske knapt så iøjnefaldende. Den færende kræmmer kunne endvidere altid leje en bod på byens torv eller få tilladelse til »at stå på gaden« og falbyde sine varer mod en beskedne afgift til kærnerkassen.³

Helligtrefoldighedsmarkedet

Det tidligst kendte og vel nok betydeligste marked i Helsingør var »Hellig Trefoldigheds Marked«, som Christian III bevilgede byen i 1547. Markedet, der skulle være åbent for alle, »dog vor og kronens told og rettigheder dermed uforkrænt i al måde«, var henlagt til »mandagen næst efter hellig trefoldigheds (trinitatis) søndag, og var altså et forårsmarked.⁴

Interessemodsatninger

Den søgning, et marked havde, ahang naturligvis af den nytte, de markedssøgende mente at have af et sådant. De lokale handlende og håndværkere blev utvivlsomt påført en alvorlig konkurrence fra de mange fremmede, der indfandt sig på markederne. Byen og egnens beboere stod ved disse sammenkomster overfor det helt store vareudbud, og da de enkelte husstande i vid udstrækning klarede sig med egne frembringelser, forstår man bedre, at købmænd og håndværkere kunne finde sammen i forsøget på at holde de fremmede ude eller helt at få markedet afløst. Småkøbmænd, kræmmere og håndværkere havde på den anden side en vis interesse i markederne, idet disse tiltrak flere folk og fra et større område end de mere dagligdags købestævner, der i

reglen holdtes på byens torv.⁵ Modviljen overfor markederne gjaldt derfor i første række kun det lokale marked, hvor man følte sine egne interesser gået for nær.

Aflysning af marked

Det er utvivlsomt på denne baggrund, at man skal se Frederik II's aflysning af efterårsmarkedet i Helsingør i 1577. I alle tilfælde hedder det i forklaringen, der lå til grund for denne beslutning, at markedet var »byen mere til skade og besværing end til gavn, nytte og forfremmelse«. Sådan stillede sagen sig for borgereskabet. Omegnens bønder så imidlertid lidt anderledes på denne sag, og markedet blev genoptaget tre år senere med den begrundelse, at bønderne havde lidt afbræk i deres næring ved aflysningen af markederne.⁶

Markedsterminerne

Selvom Helsingør var en stor og kosmopolitisk præget by med et stort og rigeligt udbud af alskens varer, har de årlige markeder utvivlsomt afhjulpet et latent behov hos menigmand for såvel de mere specielle brugsting som de luksusbetonede. Markedsterminerne synes hovedsagelig at have samlet sig i tre perioder. I alle tilfælde synes markederne, der blev holdt i disse perioder, at have haft den største omsætning og søgning.⁷ Først på året, fasten, holdtes fastelavns- og hestemarkederne, midt i året, juni juli, havde man sommermarkederne og i september-oktober høstmarkederne. Udenfor disse terminer holdtes dog, som antyd det ovenfor, adskillige markeder. Et opslag i datidens almanakker viser dette med al tydelighed.⁸

Kvægmarked

Tilsyneladende afholdtes der helt frem til begyndelsen af 1700-årene kun to markeder i Helsingør, nemlig det tidligere nævnte helligtrefoldighedsmarked, som var et sommermarked, og et høstmarked. Sidstnævnte var et såkaldt krammarked. I 1727 suppleredes disse to markeder dog med et kvægmarked. Man kan i denne forbindelse undre sig lidt over, at en by af Helsingør: størrelse og med dens omfattende skibsprovieringshandel først på et så sent tidspunkt fik et egentligt kvægmarked. Årsagen skal sandsynligvis søges i byens specielle forsyningsforhold

Forsyningsforhold

Afskåret fra et frugtbart opland af et vildnis bestående af skov med søer og moser, der dannede en bræmme rundt om byen til landsiden, var man i høj grad henvist til at hente de nødvendige tilførsler andet steds fra. Byen havde således en omfattende skudehandel både på Isefjorden og Limfjorden og tillige på Halland og Østersølandene⁹, hvorfra skudeskipperne i henhold til byens privilegier havde lov til at opkøbe korn og fødevarer til Helsingør. Byens ønske om at få et kvægmarked skal næppe ses så meget på baggrund af et forsyningsproblem som håbet om at kunne trække noget handel til den betrængte by, der under den netop

markedsdag omkring
den af forrige århun-
de. Illustreret Tidende
57-68.

estemarked

re til fem
arkeder

overståede pestepedemi var blevet decimeret med omkring en trediedel. Langsomt rettede byen sig, og Danmarks lange fredsperiode (1720-1801) kom den til gode. Skibsfarten gennem Sundet var påny inde i en betydelig vækstperiode, og i tusindvis kastede skibene anker på rheden for at klarere Sundtolden og samtidig hermed proviantere, hvilket følgelig skabte travlhed overalt. Kvægmarkedet, der oprindeligt kun holdtes på Maximiliansdag (12. okt.), blev i denne periode udvidet med endnu ét, ligeledes af en dags varighed. Det første fandt sted i begyndelsen af oktober det andet i slutningen af måneden.¹⁰ Et selvstændigt hestemarked fik byen tilsyneladende først i slutningen af 1700-årene. Behovet har dog været stort. Efter ansøgning fik man i 1798 ikke alene bevilling til at afholde et hestemarked den 3. tirsdag i fasten, men tillige ét i oktober, samme dag som kvægmarkedet. Tid efter anden blev kvægmarkederne ophævet, da forskellige kvægsygdomme hærgede. Dette var således tilfældet i 1747 og de følgende år, hvor det blev suspenderet efter ordre fra stiftamtmanden.¹¹

Omkring 1800 blev der med andre ord afholdt ikke mindre end fire til fem forskellige markeder om året i Helsingør. I enkelte byer kunne der dog være op til ti markeder, men det mest almindelige antal synes dog at have ligget på omkring de fire markeder. Det er iøvrigt karakteristisk, at antallet af markeder er jævnt stigende gennem 1700-årene, dermed ikke sagt at omsætningen på markederne steg i takt hermed. Torvehandelen viser i denne periode tilbagegang, ihvertfald for første halvdel af 1700-årene.¹²

Handelen var på dette tidspunkt lammet ovenpå Store nordiske Krig (1701-20). Først henimod midten af århundredet vendte

lavkonjunktoren indenfor landbruget, ligesom søhandelen atter var inde i en gunstig udvikling. Helsingørs næringsliv var helt opholdent underlagt konjunkturerne indenfor skibsfarten, specielt den gennem Øresund.

Markedstidspunkterne lå nogenlunde fast gennem årene. Særlige forhold og hensyn kunne imidlertid forrykke terminerne noget. De bevilgede og dermed lovlige markeder, såvel dem på landet, var taget med i almanakkerne. I begyndelsen selve kalenderen, men fra slutningen af 1600-årene i særskilte kronologisk og senere alfabetisk ordnet fortegnelse. Varigheden af de enkelte markeder varierede en del, alt efter stedet samt hvilket marked der var tale om.

Sommermarkedet i Helsingør, der oprindeligt havde strakt sig over hele otte dage, blev i 1736 indskrænket til tre dage. Krammarkedet om efteråret varede i regelen tre dage, mens kvæg- og hestemarkederne kun varede en enkelt dag. Dette var den forordnede længde på markederne.

De udenbys handlende havde selvsagt en interesse i at kunne købslå så længe som muligt. Der var derfor en tilbøjelighed til at trække markedstiden ud. De fremmede kræmmere og håndværkere havde således for vane at indfinde sig et par dage før det berammede markedstidspunkt og påbegynde handelen.¹³ Der havde siden Christian IV's tid været forbud mod at holde markeder på søn- og helligdage. Forbudet synes dog hurtigt at være blevet glemt, og påmindelser synes kun at have hjulpet en kort tid. Da forbudet atter blev indskærpet under den pietistiske Christian VI, omfattede det tillige lørdage og mandage.¹⁴ Der udvidede »åbningstid« kunne rimeligvis også være i købernes interesse. De lokale handlende og håndværkere måtte derimod føle deres interesser gået for nær, ikke mindst fordi der efterhånden var opstået en gruppe professionelle, der til stadighed var på rejse fra marked til marked, og under påskud af at de var på rejse til et eller andet marked benyttede lejligheden til ulovligt at falbyde deres varer. I 1736 klager de helsingørske skomagere da også over, at nogle fremmede skomagere havde »omløbet byer med deres arbejder« udenfor markedstiden. Skomagere var øvrigt den håndværksgruppe, der var talrigest repræsenteret på datidens markeder.¹⁵

Forprang var ligeledes en almindelig foreteelse på denne tid. Den, der købte først, købte bedst. De udenbys markedsrejsende blev derfor allerede på landevejen mødt af købelystne markeds-gæster. En markedsordning blev derfor indført i 1775 i en forsøg på at dæmme op for denne ulovlige handel. Det var et be-

Varigheden

Markedstiden
udvides ulovligt

»Omløben«

Markedspas

sværligt kontrolsystem. Den, der ville begive sig til et marked for at handle med sine varer, skulle herefter have pas og attest, også kaldet told- og passerseddel, med oplysning om navn, borgerlig håndtering og rettigheder til handel samt en fortegnelse over de medførte varer. Passet skulle endvidere påføres oplysninger om den rejserute, der bevilgedes til markedsfærden, samt den tid der behøvedes. Markedspasordningen gjaldt i øvrigt kun for håndværks- og købmandsvarer. Ønskede en markedsrejsende at drage videre fra et marked til et andet, blev en ny told- og passerseddel udfærdiget af øvrigheden ved det pågældende marked.¹⁶

Markedshandelen

Når den markedsfarende nåede frem til et marked, skulle pas og attest forevises og påtegnes af den lokale øvrighed. Nogle bevarede markedslistes fra slutningen af 1700-årene giver en fortrinlig mulighed for at få et større og bedre indblik i markedshandelen, end det normalt er tilfældet. Mellem 54 og 89 udenbys handlende søgte således det helsingørske krammarked i dette tidsrum.¹⁷ Øvrigheden i Helsingør udstedte i samme tidsrum mellem 12 og 27 markedspas til borgere, der ønskede at besøge forskellige udenbys markeder.¹⁸

Handlende

Af de 60 håndværkere, købmænd og kræmmere, der søgte til markedet i 1785, var de 41 fra København og 13 fra Hillerød, mens kun enkelte havde fundet vej fra Holbæk, Ringsted, Roskilde og Frederikssund. Det er endvidere karakteristisk, at det i mange tilfælde var de samme håndværkere, købmænd og kræmmere, der kom igen år efter år. Stærkest repræsenterede var skomagerne med ialt 16. Peberkager og pebernød har tilsyneladende været en populær markedsvare, for ikke færre end seks »kukkenbagere« havde således sikret sig en studeplads på markedet.

Jydske uldvarer kunne købes hos fire hosekræmmere, ligesom et stort udvalg af tøj, såvel til børn som voksne, klæde i alenmål samt nürnbergerkram var lagt frem i de seks kræmmerboder. Hertil kom tre marskandisere, der bl.a. solgte silke- og fløjlskåber, to linnedhandlere samt to handlende, der havde specialiseret sig i galanterivarer. En enkelt strømpevæver samt to skræddere, eller som de kaldtes tøjsmede, havde ligeledes fundet det opportunt at komme på dette marked tilligemed tre handskemagere, én hattemager, én knapmager, én båndfabrikant, én buntmager og to feldberedere, der havde et større antal tilberedte skind til salg. Endvidere var fremmødt én købmand, én kunstdrejer samt én bendrejer. Sidstnævnte bl.a. med et udvalg af dukker. En bogbinder havde medbragt et betragteligt antal indbundne bøger, og en børstenbinder havde tilsvarende et

Markedshandlende fra Helsingør

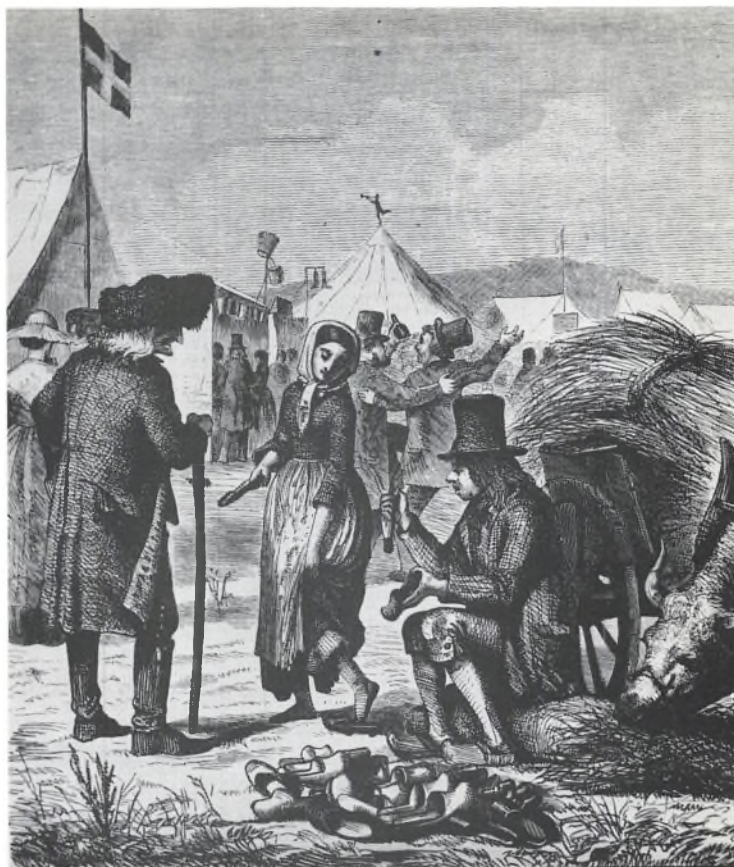
betydeligt udvalg af sine varer. Endelig havde én gørtler, én kobbersmed, én guldsmed samt én, der forhandlede forskellige former for metalarbejder, søgt til markedet. En kandestøber og blikkenslager havde i modsætning til mange af de foregående markeder ikke givet møde, ligesom boderne med de ostindiske og asiatiske ting manglede.

Det var tilsyneladende kun en begrænset del af de helsingørske håndværkere, der begav sig ud på en markedsfærd i slutningen af 1700-årene. I 1785 udstedte øvrigheden således kun 2. markedsplas, hvoraf de tre var til én galanterihandler og et til én hosekræmmer. Seks håndværkere nemlig én rebslager, to hatte-magere, to feldberedere og én skrædder var på markedsrejse to gange. De øvrige otte, én kandestøber, én guldsmed, to drejere, én sadelmager samt to bundtmagere og én skomager drog på markedsrejse en enkelt gang. Markedsfærden gik hovedsageligt til Hillerød, mens markederne, der holdtes længere borte såsom Roskilde og Korsør, kun blev besøgt af ganske få.¹⁹ Det er ivo rigt bemærkelsesværdigt, at kun en enkelt af byens mange skomagere udnyttede den mulighed, der lå i en markedsrejse. En del af årsagen skal formentlig søges i de gunstige afsætningsmuligheder, der på dette tidspunkt rådede i sundtoldsbyen. Man var inde i den såkaldte florissante handelsperiode, hvor tusindvis af handelsskibe kastede anker på rheden for at klarere Sundtolden og hvor mindst lige så mange skippere og matroser gik i land for at proviantere.

Ændret sammensætning

Helsingør blev ligesom resten af landet mærkbart berørt af Englandskrigen i begyndelsen af 1800-årene. Da den internationale handel fortsat var i fremgang, overvandt byen relativt hurtigt virkningerne og var i begyndelsen af 1830'erne påny inde i en opgangsperiode. Gruppen af markedssøgende håndværkere og kræmmere syntes gradvist at have ændret sammensætning denne periode. Mens der frem til omkring 1800 var et bredt udvalgt af forskellige fag, der opsøgte markederne, var det i slutningen af 1830'erne forholdsvis få håndværkere, indenfor hvilke de endnu var almindeligt at søge fremmede markeder. De markedssøgende håndværker domineredes således helt og holdent af hatte-magere. Af de 49 markedsplas, der blev udstedt i 1837 af Helsingørs magistrat, tegnede byens otte hattemagere sig alene for de 44. Foruden hattemagere var én rebslager og én glarmester hver på farten to gange, mens en skrædder nøjedes med en enkelt tur til et marked i Odense. Markederne i Hillerød var fortsat foretrukne af de helsingørske håndværkere, men knapt så

o- og træskomagerne
r flittige markedsrejsen.
Illustreret Tidende
62-63.

Markedspladsen

dominerende som tidligere. Man søgte i højere grad markederne i Slangerup, Frederikssund og Roskilde.²⁰

Markedspladsen var i reglen på byens torv eller hovedgade med tilgrænsende gader og pladser. De udenbys handlende kunne mod en forholdsvis beskedne afgift til grundejer og byfoged få lov til at rejse deres telte og boder på fortorvene. Også de lokale handlende, hvis værksteder og udsalgsboder kom til at ligge i skyggen af disse, måtte på markedsdage rykke ud på gaden med deres varer for ikke at blive overset. På de store markedsdage var de fleste af gaderne i Helsingør fyldt med vogne, telte og boder i lange tætte rækker. De forskellige håndværk og hand-

lende stod almindeligvis nogenlunde samlet. Skomagerne og hattemagerne, der var særligt talrigt repræsenterede, optog gerne en hel gade. Tid efter anden blev også mere afsidesliggende områder såsom Alleen i byens nordlige udkant, i dag Allegade, inddraget til markedsplads.²¹

Stadepenge

Strengt bestemte regler for handel og vandel på markederne var ligesom ved torvehandelen en afgørende forudsætning for købestævnets trivsel. En del af stadepengene, som de udenbyvarende handlende måtte betale, gik således til en ekstraordinær afløsning af byens politikorps, der havde mere end rigeligt at gøre med markedsdagene, ikke alene med at få de gældende markedsstemmelser respekteret, men også med at sørge for almen ro og orden ikke mindst ved beværteltene, hvor det ofte kom til håndgemæng.²² Undertiden måtte politiet, der var forstærket med vægtene, have assistance fra militæret på Kronborg.

Nye markedspladser

Handelen med heste og kvæg var sædvanligvis henlagt til en egnet plads udenfor selve byen. Helsingørs heste- og kvægmarkeder blev således afholdt ved »Rolighed« tæt ved Rosenkilden: udspring umiddelbart vest for byen, indtil disse i 1860 blev forlagt til Grønnehave. Allerede i 1847 var det store efterårsmarked, der var et kombineret kvæg- og krammarked, blevet flyttet hertil. Byens oprindelige krammarked var blevet ophævet i 1819. Heste- og kvægmarkederne, der som nævnt kun varede et enkelt dag, tiltrak i modsætning til kram- og efterårsmarkederne næppe mange udenbys købere. Der kan heller ikke herske tvivl om, at der også ved disse markeder blev udbudt kramvarer som håndværks- og husflidsprodukter. Hestemarkedet, der holdtes to gange årligt, bortfaldt i 1870. Året før havde byen fået bevilling på, at der måtte holdes fire markeder om året nemlig tre kreatur- og krammarkeder samt ét, hvor der udelukkende handledes med kreaturer. Endnu et godt stykke ind i dette århundrede afholdtes disse markeder.²³

Krammarked

Markederne var, som tidligere nævnt, blevet henlagt til Grønnehave, en fælled nordvest for Kronborg Slot, der til daglig benyttedes som eksercerplads for garnisonen på slottet. Markedsdagene måtte derfor udskydes til sidst i oktober. Af færdsel til og fra markedspladsen, der blev afmærket med pæle og snore skulle indtil konsumtionens ophør i 1850 foregå gennem den så kaldte Kongeport ved Lappen.²⁴

Marked på Akseltorvet

Fælleden ved Grønnehave fungerede tilsyneladende upåklageligt som markedsplads. Alligevel blev en del af oktobermarkedet i 1867 flyttet til byens Akseltorv, der netop var blevet udvidet til mere end det dobbelte og belagt med brosten. Handelen med

*Side om side med dansetel-
tene finder man i 1800-åre-
ne de traditionelle mar-
kedshandlende. Illustreret
tidende 1862-63.*

kreaturer var dog fortsat henlagt til fælleden. Denne opdeling af markedet vakte dog ikke udelt begejstring hos byens borgere, og da Akseltorvet alligevel ikke kunne rumme alle de markeds-handlende, hvorfor en stor del af de småhandlende tog stade i de tilstødende gader, blev det fra 1868 atter afholdt på Grønnehave. Enkelte gange afholdtes efterårsmarkedet dog alligevel på Akseltorvet.²⁵

Ved de store markeder kunne indbyggertallet i Helsingør blive mere end fordoblet. I stort antal søgte folk i omegnen, herunder mange fra nabobyen Helsingborg, til byen ikke alene for at handle, men også for at more sig, og der var muligheder nok. Gøglere og taskenspillere, komedianter og akrobater, lykkepottfolk og kraftprøvemænd mødte altid talstærkt frem på markederne. Deres telte og boder lå i reglen side om side med kramboderne. Med høje, hæse råb, ofte med en påtaget accent, der skulle passe med det fremmedklingende kunstnernavn, forsøgte markedsgøgleren, undertiden assisteret af en kortsåret kvinde, at tiltrække sig publikums opmærksomhed. Og man havde meget spændende at byde på i teltene. For beskedne beløb kunne man således komme til at se levende menneskeædere, indianere, slangemenne-

Gøglere

Hvad markederne
kunne byde på

sker, dyr med to eller flere hoveder, ja endog nyfangne havfruer. En tur i en skydegyngel eller en karrusel kunne nok mere end en anden vel ikke mindst børnene. Skyde- og spilleteltene havde og så deres klientel, og ikke mindst sangerindeltene med deres le påklædte kunstnere var genstand for megen interesse. beværtningsteltene kunne man få stillet sulten mere eller mindre luksuriøst eller få en kaffepunch, og i de mange ølboder kunne man læske. Morskaben kunne dog undertiden gå for vidt. Til daglig blev det ofte tålt, men da det berammede efterårsmarked i 1766 faldt sammen med et kongebesøg, fandt øvrigheden det tilrådeligt at udsætte markedet en uge. Markedsgøglet havde iøvrigt ført en hensygnende tilværelse under den pietistiske Christian VI.

Markedslivet i 1800-årene

De mange fremmede søfolk, der havde landlov, satte naturligvis også deres særlige præg på markedslivet. Man finder næppe en mere levende og oplysende beskrivelse af hele det liv, der rører sig på de helsingørske markeder omkring midten af forrige århundrede, end hos Martinus Galschiøt (1844-1940). Det hedde således: »Hvilket kogende Sømmensurium af alle mulige Lyde der mødte En, naar man nærmede sig Markedspladsen! Brølen af de Køer, skrigende Grise, skræppende Ænder og galende Kyllinger ind i denne Summen af Tusinders Snakken, Lirekasser mange Slags Melodier, Gøglernes hæse Raab, Slagene på Kraftprøvens Oksehode, Karrusellens skrækelige Musik, Børnenes Piber og Trompeter, en Malstrøm af Lyd, der uimodstaaelig maledede En ind i sin Hvirvel, hvor alt Liv og Humør var sat en Par Grader op, hvor man svælgede i denne Overflod af Varer af alle mulige Slags: Madvarer, blodige halve Okse- og Lamme kroppe. Bjerge af Kaalhoder, Bunker af Purrer, Persillerødde og Rødbeder, Vognlæs af Æbler og Kartoffler; man syntes, man skulde forsyne sig af det altsammen, man gik fra det ene til det andet, fra Madvarer til Brugsgenstande, alt skulde beses og undersøges. Der var Pottemagerens Udstillinger af graasorte Jydepotter med oldnordiske Spiralornamenter og af gule og brunglaserede Lurfade og Potter i alle Former og Størrelser og Ler-gøgene, som hvert Barn skulde ha sig en af og gaa og fløjte i — der fik Vand i Maven — det var Datidens Pibeballoner. Der var Boder med Fedtlæderskotøj, Træskostøvler og rigtige Træsko — dog først efter Næringslovens Ikrafttræden — Boder med billig Manufakturvarer og det saakaldte »hjemmegjorte« Lærred eller med Trætøjsager og tarvelige tildels hjemmelavede Landbrugsredskaber; der var Boder med friskbagte Vafler, der kon-

*'n markedsdag på Aksel-
røvet i 1940'erne. Gøglet
er med tiden blevet det
ominerende ved marke-
erne.*

lige ud af Ovn, med Stabler af Honningkager og de »ægte Le-
verkukken« (Lebkuchen), og her og der imellem det andet et
Telt, hvor man for 4 eller 8 Skilling, alt som man var Barn eller
voksen, kunde faa se »Jordens største Mærkværdighed«, en ny-
lig levende Havfrue, eller »Verdens Vidunder«, Kæmpekvind-
den, der paa Skiltet udenfor var afmalet med en velklædt Herre
staaende ovenpaa hendes vældige og stærkt nedringede Barm,
eller under aaben Himmel Akrobater i kødfarvet Trikot, der paa
et udbredt Tæppe paa Jorden stod paa Hodet paa hinandens
Hænder og spillede Bold med store Jernkugler; der var ogsaa
Pjerrot, som aad brændende Blaar med tilsyneladende god
Appetit, og Tryllekunstneren, der optraadte i Kjole med Or-
densbaand og forinden Forestillingen meddelte Publikum, for
hvilke høje Herskaber, han nylig hade optraadt; der var den me-
lankolske Menneskekender Tyroler Ferdinand med sin blaaøje-
de Datter og sit »Ho-ho! mine erede Herskaber! Nu skal De høre
Englene synge!« hvorefter han klimprede paa Guitarens Streng
med sin hæse Røst sang Omkvædet til den blaaøjedes spæde Bar-
nesang; og der var Manden med det store Stokbillede, hvorpaa
en eller anden gruelig Mordhistorie var fremstillet i otte Afdelin-
ger, hvis Scener Foreviseren skildrede i en sørgelig Sang, der
gerne gik paa Melodien »Peter Schjøtt i Barndomsalder«, alt
mens han pegede med sin Stok paa den skildrede Situation. Folk
stimlede sammen om disse Friluftspræstationer, saalænge de
stod paa, men spredtes hurtig, naar Tallerkenen begyndte at gaa
rundt, selv om det var den blaaøjede, der under Tyroler Ferdi-

nands sarkastiske Tilraab præsenterede den. — Alt maatte ses og intet forbigaaes, og blev man træt af at staa og gaa i et forfærdelig Ælte, naar det nylig hade regnet, søgte de rigtige Markedsgæste ind i et eller andet af Beværtningsteltene, hvor der i de finere ser veredes Bøf og forløren Skildpadde, i de tarveligste flækket sur brød med Paalæg, men ellers mest drukket Kaffe og Kaffe-punsch eller Romtoddy og til Maden en Snaps eller to samt Hvidtøl. Bajer-sk Øl fra København kom først til Helsingør i Efteraaret 1855 Det var Synd at sige, at der saas megen Drukkenskab paa disse Markeder. Allerede Kl. 4-5 om Eftermiddagen, naar det begyndte at skumre, ebbede Livet ud. Man pakkede sammen, hvad man ikke havde faaet solgt, Bønderne spændte for og kørte ind Byen til deres Købmænd eller lige hjem, hvis de i Dagens løb havde besørget, hvad de vilde. Og naar det var mørkt, var Markedspladsen tom, og kun i et og andet Beværtningstelt kunde der endnu hænge nogle og drikke og støje, indtil de paa lempelig Maade blev hældt ud«. ²⁷

Der havde, som tidligere nævnt, ikke været noget selvstændig krammarked i Helsingør siden 1819, men i forbindelse med de årlige heste- og kvægmarkeder holdtes dog ét eller flere. Efter hånden som de friere næringsforhold gjorde sig gældende, miste de krammarkederne helt deres betydning, og længe før forbude mod markeder blev effektueret i 1882, havde gøglet og det for lystelsesmæssige fået en næsten altdominerende rolle for markedslivet. Mens 8-skillingsbutikkerne og teltholderne kunne glæde sig over en god søgning, det var endog på tale, at disse skulle have mulighed for at holde åbent et par timer ekstra ved lamper, så var tilførslen og handelen med kreaturer og fødevarer i kraftig tilbagegang. Dette skyldtes i vid udstrækning den driftomlægning, der fandt sted indenfor landbruget i denne periode og den ændring, der samtidig indtraf i byboernes indkøbsvaner. Indkøb på længere sigt blev afløst af mindre, men oftere indkøb hos de lokale butikshandlere, der havde overtaget distributionen af andelsforetagernes produkter. ²⁸ Ikke desto mindre blev der endnu omkring århundredskiftet stadigvæk annonce ret for fire kvægmarkeder i byen. Det var dog kun det ene nemlig efterårsmarkedet, der med rette kunne karakteriseres som et egentligt marked. De tre andre, der kun kunne mønstre et par honningkageboder på Akseltorvet, må snarere karakteriseres som »kalendermarkeder« end egentlige markeder. ² Da Akseltorvet i 1912 på ny blev ramme om efterårsmarkedet, der havde oplevet en opblomstring, var gøglet og det for lystelsesmæssige blevet næsten fuldstændigt enerådende. »Kom

Gøglet vinder frem

Efterårsmarkedet

mer der af vanvare en ko på dette marked, ser man på den og dens ejermand som på en mærkværdighed«, og avisen noterede det som en stor sjældenhed, at der et år blev tilført markedet tre levende køer.³⁰

Labris tryllekabinet

Blandt de utallige »seværdigheder« og forlystelser, som efterårsmarkedet kunne byde på, var professor Labris Tryllekabinet, der udsmykket med fotografier af blandt andet skeletter og hovedløse mennesker ligesom et maleri over teltet lod ane, at Labri stod i nær forbindelse med mørkets ånder. Foruden den obligatoriske havfrue havde markedsgæsterne mulighed for at se verdens højeste dame, cirka 80 tommer høj, svenske »jættedamer«, »slangemennesker«, vilde skovmennesker, kinesiske dværge, »King Kong«, dresserede bjørne, rotter og lopper, alt sammen til en billig penge. Man kunne også opleve kaptajn Wom og hans uartige unger Knold og Tot, fru Wom og hele det øvrige selskab, artisten Bernardi, der lænket på hænder og fødder sprang i dokken på jernskibsværftet, for under publikums åndeløse spænding at frigøre sig for lænkerne under vandet, et Cowboyteater, et Teater Tingeltangel, eller man kunne gå i Bergmanns store, store circus. Man kunne jo også prøve »skærsilden«. Markedsgøglerne synes generelt at have været særdeles opfindsomme, når det gjaldt om at fornøje publikum. Mange af tidens nyeste tekniske frembringelser fandt hurtigt vej til markedspladserne. En dampdreven karrusel med et »stakåndet harmonium« var gennem mange år fast inventar ved det helsingørske efterårsmarked sammen med en kæmpe luftgynge, et rullende fortov, en tunnelbane samt en storslået bjerg- og dalbane, der med sine »2000 elektriske glødelamper« overstrålede belysningen på karsussellerne og luftgyngerne. Cyklens fremkomst gav mulighed for optræden af forskellige cyklekunstnere. Senere blev de såkaldte »dødsdrom-kørere«, der udførte halsbrækkende manøvrer på motorcykler i en kæmpemæssig tromle, en publikums-succes. Det store tilløbsstykke ved efterårsmarkedet i 1925 var en ved håndkraft drevet »havebænkskarrusel«, som de besøgende var særdeles ivrige efter at komme til at køre rundt med, skiftevis oppe på højde med trækronerne og nede ved stenbroen. Boder og telte med forskellige former for underholdning, spil, lykkehjul, honningkager, legetøj, krillerbasser, konfetti, pølsevogne og galanterivarer var i sagens natur også talrigt repræsenteret. Hertil kom beværterteltene samt store dansetelte, hvor der blandt andet dansedes den berømte 5-øres dans.³¹

Knold og Tot

Havebænkskarrusel

5-øres dans

Blændværk

Mangt og meget af markedsgøglert var blændværk. Alligevel var teltene ofte fyldt til sidste plads, når der var forevisning af

Helsingør ved nat

sælsomme ting. Professor Labri, der vel især huskes for »frikadellens flugt over plankeværket«, var også manden, der kunne lokke folk til for at se en stor og lille krokodille og få dem til at klappe, når han så kom frem med en stor og lille krukke dild med syltede agurker, eller foregøglede publikum, at de kunne komme til at se »Helsingør ved nat« og så anviser dem et hul teltet, som de kunne kigge ud ad. Denne form for markedsførelse kunne undertiden afstedkomme en dyb indignation hos ofrene. Dette var således tilfældet ved markedet i 1937, hvor en teltholder blev voldsomt kritiseret i avisen for at have fremvist de berømte æble, som var blevet skudt af Vilhelm Tells søns hoved en gashane som en overordentlig sjælden krydsning mellem en gase og en hane og tre eksemplarer af »blæksprutten« som tre virkelige blæksprutter. For denne oplevelse måtte der betales 1 l. øre pro persona.

Efterårsmarkedet på retur

Det larmende og skrålende markedsliv på byens Akseltorv var til stor irritation for mange, og i 1924 var der på ny stærke kræfter igang for at få flyttet efterårsmarkedet fra byens hjerte til de mere afsidesliggende Grønnehave. Forehavendet lykkedes dog ikke i første omgang, men traditionen for at en del af markedet gøglet blev et par dage ud over markedsdagen måtte opgives idet det blev bestemt, at torvet fremtidigt skulle ligge stille herom søndagen. Snart skulle alle karruseller, luftgynger, artister og markedsrejsende være borte fra pladsen inden lørdag morgen for at give plads til lørdagstorvet, der havde taget et vældig opsving i 1930'erne.³² Samtidig med at efterårsmarkedet blev flyttet tilbage til Grønnehave i 1939, udvidedes markedstiden til tre dage. Alligevel var dets dage som sådan talte. Det permanente sommertivoli, der var blevet etableret i den stort planlagt forlystelsespark ved Nordhavnen, overflødiggjorde det traditionsrige efterårsmarked.³³ Såvel Grønnehave som Akseltorvet og i de senere år også større centrale pladser udenfor selve bykernen, har dog med jævne mellemrum givet plads til omrejserne de tivolier og dermed tilført byen en vis »markedsduft«. Også gøglere har tid efter anden været på gæstevist. Gøgleren Cabrino har således med jævne mellemrum fremvist sine dresserede rotter i byens gader, ligesom gøglerne »Clausen og Petersen«, der har genoplivet de gamle gøglertraditioner, gæstet byens Akseltorv i august måned 1978.³⁴

Sommertivoli

»Clausen og Petersen«

*Fra gøglerne »Clausen og Petersen«s optræden på Akseltorvet i august 1978.
Foto: Per Bauer.*

Noter og henvisninger:

- ¹ Ole Degn: Torv, marked og købmandsgård i Dagligliv i Danmark i det syttende og attende århundrede, 1620-1720, red. Axel Steensberg 1969 p.640. Kenno Pedersen: Træk af torvelivet, Helsingør Bymuseums årbog 1973-76, p.16.
- ² Ole Degn: Torv, marked, handelsbod og købmandsgård i Dagligliv i Danmark i det syttende og attende århundrede, 1720-1790, red. Axel Steensberg, Kbh. 1971, p.453.
- ³ Kenno Pedersen: op.cit. p.12.
- ⁴ Den kan indtræffe tidligst 17. maj og senest 20. juni: diplomatarium Helsingorandum, En Samling af Aktstykker til Byen Helsingørs Historie, Kbh. 1861-66, nr.76.
- ⁵ Ole Degn: Op. cit. (note 2) p.459; samme op. cit. (note 1) p.641.
- ⁶ Diplomatarium Helsingorandum nr. 75. Ludvig Boesen: Den ved Øresund beliggende Anseelige Stad Helsingørs Beskrivelse, Aalborg 1757 p.228, 241.

- ⁷ Niels Oxenvad: Marked og torv i Dagligliv i Danmark i det syttende og atten de århundrede, bd. I p.395.
- ⁸ Ole Degn: op. cit. (note 2) p.455.
- ⁹ Laurits Pedersen: Helsingør i Sundtoldstiden 1426-1857, bd. II p.224-27.
- ¹⁰ Almanakker.
- ¹¹ Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve for Danmark og Norge, herefter benævnt Kgs. Res. 16/11 1747, 3/9 1762, 16/2 1798.
- ¹² Kenno Pedersen: op. cit. p.25. Ole Degn: op. cit. (note 2) p.453.
- ¹³ Ole Degn: op. cit. (note 1) p.647 f.f.
- ¹⁴ Kgl. Res. 12/10 1742. Ole Degn: op.cit. (note 1) p.648; samme op.cit. (note 2) p.455.
- ¹⁵ Forskellige Sager XII 1718-1827, Helsingør Rådstuearkiv nr. 356, Landsarkivet for Sjælland m.v. (L.A.).
- ¹⁶ Ole Degn: op. cit. (note 1) p.650; samme: op. cit. (note 2) p.458; Niels Oxenvad: op. cit. p.396.
- ¹⁷ 1778-72, 1779-64, 1780-70, 1781-70, 1782-55, 1783-63, 1784-89, 1785-60 1786-71, 1789-54, 1790-64, 1791-58, 1792-66, 1793-79, 1794-84, 1795-71 1796-77, 1797-60, 1798-64, jfr. Forskellige Sager XII, 1718-1827, Helsingør Rådstuearkiv nr.356, L.A.
- ¹⁸ 1780-25, 1781-23, 1782-20, 1785-24, 1786-22, 1790-16, 1792-12, 1793-17 1794-22, 1795-27, 1797-23, jfr. Forskellige Sager XII, 1718-1827, Helsingør Rådstuearkiv nr.356, L.A.
- ¹⁹ Forskellige Sager 1718-1827, Helsingør Rådstuearkiv nr.356, L.A.
- ²⁰ Fortegnelse over udstedte markedspas 1837-46, Helsingør Byfogedarki G.253, L.A.
- ²¹ Ole Lund: Min Fødeby eller Smaabilleder fra Helsingør 1800 til 1830.Museum 1892 p.216. Niels Oxenvad: op. cit. p.398.
- ²² Ole Lund: op. cit. p.219.
- ²³ M. Galschiøt: Helsingør omkring midten af forrige århundrede. Kbh. 1921 p.168. Ole Lund: op. cit. p.219. Uddrag af Helsingør Borgerrepræsentanter Forhandlinger 1847 o.fl. Kgl. Res. 14/12 1869. Vejviser 1905-07. Helsingør Dagblad.
- ²⁴ Uddrag af Helsingørs Borgerrepræsentanters Forhandlinger 1847.
- ²⁵ Helsingør Dagblad 13/10 og 19/10 1868, 23/10 1890.
- ²⁶ Niels Oxenvad: op. cit. p.403-04; Ole Degn: op. cit. (note 2) p. 460, Kgl. Res 1766.
- ²⁷ M. Galschiøt; op.cit. p.190 ff.
- ²⁸ Kenno Pedersen: op. cit. p.36-37.
- ²⁹ Helsingør Dagblad 19/10 og 22/10 1869, 23/10 1890, 22/10 1898, 22/10 1899 22/10 1901.
- ³⁰ M. Galschiøt: op. cit. p.170. Helsingør Dagblad 22/10 1898, 24/10 1899.
- ³¹ Helsingør Dagblad 22/10 1898, 23-24/10 1899, 22/10 1901, 22/10 1902, 23/10 1905, 22/10 1906, 15/10 1915, 20/10 1924, 17/10 1925, 21/10 1933, 13/10 1937
- ³² Helsingør Dagblad 18/10 1913, 17/10 1924, 14-16/10 1937.
- ³³ Helsingør Dagblad 13-16/10 1937, 19-20/10 1939. Peder Christensen: Historisk-Finansiel Oversigt over Helsingør Kommune gennem 100 Aar efter Sundtoldstiden p.23. Først i 1955 besluttede byrådet at ophæve efterårsmarkedet, der siden begyndelsen af 1940'erne var blevet afholdt på Akseltorvet
- ³⁴ Helsingør Dagblad.

Helsingør Bymuseum 1978

Af Aase Faye

I begyndelsen af 1978 åbnede den permanente udstilling i Karmeliterhuset, hvilket er omtalt udførligt i årsberetningen for 1977, selvom det også kom til at præge en del af 1978.

Resten af året blev mindre hektisk, og museet har påbegyndt en større omordning især i Byhistorisk Arkiv. Til hjælp til dette arbejde har kommunen anvist unge arbejdsløse, der har fungeret storartet sammen med det faste personale.

Der blev i 1978 også bedre tid til det voksende antal forespørgsler til både arkiv og museum samt ikke mindst undersøgelser i byen af arkæologisk art.

SAMLINGERNE

Registrering: Udover den fortsatte registrering af nyindkomne genstande har museet fået registreret de mange fund, der blev gjort formodentlig i årene 1900-1907 i forbindelse med restaureringen af Karmeliterklosteret.

Det drejer sig om en større samling af stentøjskrukker, store og små, fra omkring 1600, en del lertøj fra 1700- og 1800- årene samt en anseelig mængde glasting for at nævne de mest omfattende grupper. Hertil kommer et utal af andre genstande såsom mønter, smykker og træbestik. Det hele var indtil 1978 udstillet i klosteret, men på foranledning af klosterforstander Ove Bruhn har klosterets bestyrelse venligst deponeret tingene i Bymuseet, indtil der kan skabes bedre udstillingsmuligheder i selve klosteret. De færdigregistrerede genstande vil for de flestes vedkommende indgå i Bymuseets permanente udstilling i Karmeliterhuset, hvad angår jordfund fra middelalderen og senere.

Nyerhvervelser: Bymuseet har haft den glæde at modtage gaver fra:

Just Thorning, Kirsten Piilsvej 1, Charlottenlund: Maleri af Sundet og Kronborg. Lene Steenbuch, Hammershusvej 20, Sandvig, Allinge: Køreplan fra Helsingør-Hornbæk-Gilleleje-Jernbane. Sølvsmed E. V. Bretow, Stjernegade 5: Butiksskilt anvendt under besættelsestidens mørkelægning. Erik Høy, Lunde-

gade 12B: En samling gamle glasnegativer. Anne Marie Skjerbek, Esbønderup Skovhuse pr. Græsted: Spilledåse. Jørgen Nielsen, Stensvej 9: Postkort og Helsingørplakat. Helen Engelstad, Ndr. Strandvej 66: Diverse beklædningsgenstande. Fru E.A. Nielsen, Ryparken 202, København: Bog om Helsingør. F. Poulsen, Jernbanealle 78, Esbjergærde: Herrehat. Erik Bülow-Petersen, Stjernegade 6: Tre mælkeflasker samt to støveko-
 ste fra tapetsermesterværksted. Børge Lykkebo, Hauchsvej 4
 Manufakturforretningen »Ritta«s akiv samt strygebrætter og
 knapper. Poulina Rasmussen, Fuglevangsvej 3, Esbjergærde
 Kopi af Julius Exner - Bedstefar på besøg. Arkitekt Curt Salo-
 mon-Sørensen, Murmestaregatan 8, Helsingborg: Akvarel a-
 Henry Cumming. Malersvend Oswald Christensen, Ndr. Strand-
 vej 320, Hornbæk: Avisholder fra besættelsestiden. Annetta
 Aagaard, Birkehøvevej 5, Hornbæk: Sofapude. Direktør K.F.
 Sørensen: Beretning og regnskab fra Helsingør-Hornbæk-Gille-
 leje-Jernbane. Værkmester Viggo Pedersen, Stenvinkelsvej 11
 Hjemmedyrkede tobaksblade fra besættelsestiden. Premierløj-
 nant E.O.A. Hedegaard, Blichersvej 9: Bog. Snedkermeste-
 C.A. Christensen, Stengade 78-80: Snedkerværktøj. Skomage-
 Axel Andersen, Sudergade 6: Fotografier, 2 skolæster. Sofie
 Koch, Odsvej 3: Symaskine, kopper, piber, alenstok, bog. Jessie
 Maud Moltke: Maleri af Sommariva. Kjeld Larsen, Sudergade
 28: Tom Petersen-radering samt bog. Den Danske Bank, Sten-
 gade: Læderetuier til guldmønter samt bøger. Hovmester Ejle-
 Hansen, Gefionsbakken 5B, Esbjergærde: Testamentarisk gave-
 form af fransk og japansk porcelæn, jugendglasvaser, vitrine-
 m.m. samt kunstbøger. Else Christensen, Bragesvej 2: Paillet-
 kjole. Frk. E. Christiansen, »Poppelgården«, Snekkersten: The-
 maskine, vaser, stenkrus, tekstiler m.m. Ole Jacobsen, Rost-
 gaardsvej 7: Tre knapper samt messingskilt. Isenkræmmer Chri-
 stian Hincheli, Gl. Hellebækvej 59: Træskomagerbænk samt de-
 cimalvægt. Anonym: Damesko og -hat. Frede Olsen, Sudergade
 16: Byjubilmæumsmedalje og Stauning-krone.

Byhistorisk Arkiv har modtaget fotografier, arkivalier m.m. fra
 Grosserer Poul Vang, Esbjergærde. Kitty Tvede, Fioldgade 22C
 Bibliotekar Inger Vestergaard, Kongevej 54. Jørn Træholt, Olu
 Høstvænge 6. H.V. Sørensen, Skovparken 11. Gether Sørensen
 Fredericiavej 41. Johanne Schuldt, Odinhøj D 148, Aalsgaarde
 H.E. Steffensen, Strandvej 354, Esbjergærde. A. Ringbæk, Got-
 landsvej 7, Aalsgaarde. F. Poulsen, Jernbanealle 78, Esbjergær-
 de. Henrik Rasmussen, Muregade 6. Steen Petersen, Privat

banken, Stengade. J. Rosenkilde, Boserupvej 305, Humlebæk. Ellen Olsen, Niels Juelsvej 7. Milan Petersen, Stubbedamsvej 11. Ove Egon Pedersen, Grønnehavevej 21. G. Nielsen, Sophie Brahesgade 5A. Claus Nielsen, Horsedammen 16. Karen Nilsson, Köpenhamnsvägen 73A, Malmø. Bent Mølbæk, Fiolgade 17. Per Larsen, Rolfsvej 12. Tove Larsen-Jensen, Stubbedamsvej 104. Landsretssagfører Olaf Lyngbye, Ndr. Strandvej 2B. Ellen Larsen, Kongensgade 18. Helga Elisabeth Schuldt Larsen, Kingosvej 41. Ebba Østrup Larsen, Jernbanegade 12, Fredensborg. Henning Jørgensen, Sct. Annagade 58. Hans Lund, Nordlysvænget 8. Asta Kruse, Eiersvej 19. Conni Johnson, Laplandsvej 8, Aalsgaarde. M.E. Johannesen, Strandvejen 274B, Snekkersten. Ole Jacobsen, Rostgaardsvej 7. Den Internationale Højskole, Kongevej 82. Jørn Hansen, Holbergsvej 44. Else Hartvig, Rosenkildevvej 82. Thora Hansen, Sct. Annagade 37, Valdemar Hansen, »Hammershøj«, Trækbanen. Henry Hansen, Mads Holmsvej 1. Greta Martin Hansen, Klostermosevej 4, Snekkersten. Kaj Hansen, Gammeltoftsgade 16, København. Grete Hansen, Nørrevænget 6, Snekkersten. Helsingør Civilforsvar, Svingelport 7. K. Hakmann, Mads Holmsvej 10B. Fru Finzen, Gefionsvej 5B. K. Galle, Gefionsvej 5A. Max Ernst, Stubbedamsvej 9B. Erik Børgesen, Mørdrupvej 123A, Espergærde. Villy Christensen, Sigurd Swanesvej 36. Bertrams Farvehandel, Bjergegade 20. Kaj Borup, Stengade 11. Elisabeth Berg-Sørensen, Milnersvej 5, Hillerød. Gerda Barfoed, Ronebergs Alle 43, Søborg. Grete Buchwaldt, Hummeltoftevej 130, Virum. Cand. psyk. E. Gylling, Høje Skodsborgvej 10, Skodsborg.

Fra andre museer, arkiver og biblioteker har museet ligeledes modtaget en del ting først og fremmest i form af billeder og arkivalier.

Ved køb er erhvervet en såkaldt Skotterupgule af grønt lertøj, der er usædvanlig ved sin store størrelse (43 cm høj). Et hjerteformet hovedvandsæg af sølv af den helsingørske mester Johan Friedrich Broeberg (borgerskab fra 1756) har forøget museets sølvsamling på Marienlyst Slot, hvortil der ligeledes er indkøbt to oliemalerier af henholdsvis C. Hornung Jensen (Julebæk Trinbræt) og Johan Thomas Lundbye. Det sidste er et lille landskabsbillede fra Gurre.

Undersøgelser: Bymuseet har ligesom tidligere foretaget en række besigtigelser, opmålinger samt mindre arkæologiske undersøgelser. Foruden dem, der vil blive omtalt nærmere nedenfor, kan

nævnes besigtigelsen af resterne af en brolægning fra omkring 1800, som blev afdækket af Pia og G. Skovgaard i forbindelse med restaurering af et baghus til Sct. Olaigade 25. En stenlægning fra slutningen af 1800-årene er ligeledes blevet undersøgt ved Svingelport 9 efter anmeldelse af Søren Fisker. Nogle vægdekorationer fra 17- og 1800-årene, der var blevet afdækket af Jesper Simonsen og Max Guttman i Sophie Brahesgade 5, gav anledning til en større avisomtale, hvor Bymuseet gjorde opmærksom på, at man var interesseret i at få kendskab til lignende dekorationer andre steder i byen. Det gav hurtigt resultat og hos Kaj Nissen, Sct. Annagade 77, fik museet mulighed for at fotografere nogle forholdsvis velbevarede loftdekorationer fra 1800-årene i den pågældende ejendom. En »overgangsfod« fra et bindingsværkshus fra omkring 1600, rigt udskåret med slyngværk og rosetter, blev i juli måned fundet som gulvbjælke af de håndværkere, der arbejdede på restaureringen af ejendommen Bjergegade 29. Da den cirka 5 meter lange og cirka 20 cm tykke bjælke af pommersk fyr kun meget vanskeligt kunne fjernes blev den opmålt og fotograferet på stedet. Nogen tid forinden havde Bymuseet hjemtaget en lignende overgangsfod fra Strandgade 81-83, og fra naboejendommen, Strandgade 85, fik Bymuseet senere to store bjælker. Den ene af disse er delvis bemalt med akantusslyngværk i sort-grå-hvid farve meget lig den vægdekoration, der i 1975 blev afdækket i Kongensgade 2bc jfr. Bymuseets årbog 1973-76. Den anden bjælke havde fire sortmalede »portrætter« og mellem disse en bemaling, der imiterede intarsi (indlægningsarbejde). En »løvemaske« udført i sandsten, ca. 47 cm høj og 30-40 cm bred er ligeledes hjemtaget. At dømmes efter dens udformning har den utvivlsomt oprindeligt fungeret som slutsten i en port. Stenen blev fundet som sydsten til en bindingsværksbygning af Herman Rosen, der var i færd med at restaurere sit hus i Sct. Annagade 39. I oktober blev der foretaget en recognoscering ved Vesterbækken i Hornbæk, hvor de ifølge lærer Carl Rønne skulle ligge en stenalderboplads, som ved et større påtænkt boligbyggeri ville blive berørt. Det lykkedes imidlertid ikke at lokalisere bopladsen, men en flækkeblot samt enkeltflækker vidnede om fortidig aktivitet i området. Nedgravningen af fjernvarmerør i Fiolgade fra Rosenkildevej Sudergade til Stengade blev i oktober måned fulgt på nært hold af Bymuseets medarbejdere, dog uden mulighed for egentlige undersøgelser. Man kunne med en vis rimelighed forvente, at opgravningen ville berøre middelalderlige lag, men kun på hjørnet af Sudergade og Fiolgade blev der afdækket noget af interes-

Løvemasker af sandsten, indet som syldsten til bindingsværksbygning i Sct. Annegade 39.

se. I en dybde af ca. 145 cm under vejens niveau fandtes en stenlægning bestående af hovedstore kampesten i et sort fedtet jordlag, og ca. 65 cm herunder konstateredes undergrunden. En række større kampesten lå »vinkelret« på denne stenlægning. Ved opførelsen af den nuværende hjørnebygning Sudergade 2/Fiolgade blev et lignende fund gjort og dengang sat i forbindelse med den såkaldte »Kongeport«. I Sophie Brahesgade 5 havde føromtalt Jesper Simonsen ved en omlægning af en kloakledning stødt på en af munkesten opmuret større skakt på ca. 2x3 m. På grund af fare for udskridning af væggene blev undersøgelsen af det iøv-

rigt spændende fund stillet i bero og senere helt opgivet fra By museets side.

Opmåling blev et nyt arbejdsområde, som Bymuseet tog op i 1978 i nært samarbejde med arkitekt Hannes Stephensen fra kommunens saneringsafdeling. Facaden på Strandgade 81/Gl. Færgestræde »Kirks Gård« skulle i forbindelse med en gennemgribende restaurering af hele bygningskomplekset renoveres. En opmåling af facaden var derfor påkrævet. Selve opmålingen, der påbegyndtes den 26. april, og som varede til og med 2. maj, var naturligvis præget af visse tekniske startvanskeligheder, men i høj grad også af uhensigtsmæssige arbejdsforhold. Dette afholdt dog ingen fra nogle måneder senere at gå i gang med et større projekt, nemlig opmålingen af sidebygningen til Strandgade 87. Sidehuset, der er bygget sammen med Stengade 74 og ligesom dette opført i munkesten, er formentlig opført en gang omkring midten af 1500-årene.

Den sidste opgave, som Bymuseet i denne sammenhæng påtog sig, stærkt tilskyndet af overantikvar, arkitekt Bent Rud, (Det særlige Bygningssyn), var opmålingen af den middelalderlige kælder til Stengade 80. Ved denne lejlighed blev der tillige taget en del mørtelprøver, der dog endnu ikke er blevet analyseret, samt foretaget en begrænset prøvegravning, der ikke gav noget nævneværdigt resultat.

»**Kulpladserne**«. I forbindelse med rydningen af de såkaldte »Kulpladser« mellem Sophie Brahesgade og Havnegade og anlæggelsen af parkeringspladsen fik Bymuseet mulighed for at iværksætte topografiske og arkæologiske undersøgelser. Området var interessant, idet man ad arkivalsk vej vidste, at der indtil 1658 havde ligget en hel bydel på dette område, og at det stort set siden skulle have ligget hen som haver og lignende. Det arkæologiske resultat blev imidlertid begrænset. Hele området havde således været udsat for en kraftigere afgravning end først antaget sandsynligvis i forbindelse med udvidelse af Statshavnen i slutningen af forrige århundrede og anlæggelsen af »Kulpladserne«. Det oprindelige terræn fandtes derimod bevaret ved Stengade 77-79, Sophie Brahesgade 2-6. Topografisk var det endvidere væsentligt at få konstateret, at undergrunden lå temmelig højt i forhold til terrænet ved f.eks. Sct. Olai Kirke.

Sophie Brahesgade 6. Fundet af et større antal grønglasserede kakler fra 1500-årene foranledigede i september en undersøgelse i Sophie Brahesgade 6, der på dette tidspunkt var under en gennemgribende ombygning. Formålet var primært at få påvist udbredelsen af kaklerne, og desuden om disse stammede fra en

kakkelovn på stedet. Sidstnævnte er sandsynligt, men det har ikke været en kakkelovn fra 1500-årene. De grønglasserede kakler har utvivlsomt været en form for genbrug, hvad mange af de øvrige bygningsrester, der blev fremdraget ved undersøgelsen, også bar præg af. Det lykkedes endvidere at afdække nogle trækonstruktioner, der kan sættes i forbindelse med en bindingsværksbygning fra begyndelsen af 1700-årene, hvoraf en del, formentlig skillerum, har været opført i en form for bulkonstruktion. Da en fortsat fladegravning af forskellige årsager ikke kunne fortsættes, blev der omtrent midt i udgravningsfeltet lavet et lodret snit gennem lagene. Det væsentligste resultat heraf blev vel nok påvisningen af et markant nedbrydningslag, der med en vis rimelighed kan sættes i forbindelse med den ødelæggelse, som denne del af byen var udsat for under belejringen af Kronborg i 1658. Undergrunden konstateredes i en dybde af 210 cm under det nuværende terræn.

Strandgade 85. I tiden 19.-22. marts iværksattes en mindre undersøgelse i et sidehus til ovennævnte ejendom. Her var der ved restaureringen blandt andet afdækket en bagmur, som var en del ældre end facademuren, der med sine sandstensbånd og sandstensudsmykkede vinduespartier er fra slutningen af 1500-årene. Hovedformålet var en undersøgelse af bagmurens kampestensfundament, men det skete desværre under de dårligst tænkelige forhold. Rummet, hvori der skulle arbejdes, var ca. 3,5 x 5 m, og

heraf var over halvdelen optaget af stilladser og bjælker til understøttelse af første etagen. Resultatet blev, at kun en begrænset del af fundamentet blev undersøgt i forbindelse med et prøvehul på ca. 1 x 1 m. Et muligt gulvlag, bestående af håndstort ildskørnede kampesten i niveau med underkanten af fundamenterne, blev konstateret.

Skiftende udstillinger: For tredje år i træk udstillede dansk kunsthåndværkere på Marienlyst Slot i sommermånederne juni, juli og august. Deltagerne var: Ole Lundberg (bogbind), Pe Lütken (glas), Ib Andersen, Peder Musse, Ole Bent Petersen, Allan Scharff og Peder Vang (guld og sølv), Hans og Birgitt Börjeson, Richard Kjærgaard og Sten Lykke Madsen (keramik), Poul Kjærholm (møbler), Bodil Bødtker-Næss, Lene Helmer Nielsen, Vibeke Klint, Alice Mogensen og Hans Chr. Rasmussen (textil).

I forbindelse med sommerudstillingen arrangerede pianisten Mark Schneider fire kammerkoncerter i »Kongens Værelse« på Marienlyst Slot. Fra 15. april til 14. maj udstillede, ligeledes på slottet, Ellen Olrik malerier og akvareller sammen med kattuntryk af Gudrun Krabbe ved Mone Hvass.

I Karmeliterhusets særudstillingslokale, Brahesalen, udstillede Visse Alstrup grafik og skulptur fra 15. december 1978 til 31 januar 1979.

Udover disse særudstillinger i egne lokaler har Bymuseet lighed med tidligere år arrangeret udstillinger i Frederiksborg, Amtssygehus, ligesom flere af byens pengeinstitutter har halvdagsudstillinger om betalingsmidler gennem tiden. Det gælder Sparekassen SDS's kongensgadeafdeling, Den Danske Bank samt Privatbanken.

Navne-, sted- og sagregister

til Helsingør Bymuseums årbøger
1973-76 (I) og 1977 (II)
udarbejdet af TENNA PEDERSEN

PERSON REGISTER

- agaard, Carl R., II 84.
gger, Margrethe, II 82.
gneta, II 72.
nders, Bager, I 8.
ndersen, E.I., II 82.
ndersen, H.C., II 42.
ndersen, Hans Munck, II 82.
ndersen, Jørgen, I 8.
ndersen, Knud Holst, II 82.
ndersen, Peter, II 83.
ndersen, Poula, II 76,
ndreas, II 72.
- ache, Lars, færgemand, II 46.
ache, Niels, konsul, II 46.
alsgaard, Jane, I 70.
arbara, II 72.
arfoed, II 23, 25.
artholomæus, II 72.
elfour, John Daniel, II 38.
engtsen, Henrik, stud.mag., II 83.
ernt, Jørgen, I 69, II 82.
ertram, Minna, II 79.
ing, Steffen, II 80.
irgitta, Den hellige, II 72.
jørnholt, Vagn, II 81.
jörn-Petersen, Elisabeth, I 72, II 80.
lasius, II 72.
lomsterberg, slagtermester, II 48.
oldsen, Lizzi, II 83.
othulf, II 72.
rahe, Peder, I 56.
redstrup, C.S., II 17.
retow, E.V., II 83.
rock, Daniel Petersen, sølvmed, I 60.
- Brown, David, II 38.
Brynjolf, Jørgen, I 69.
Brünniche, J., direktør, II 80.
Bränner, B., telegrafist, I 43.
Brøker, Ellen M., II 82.
Brønnum, Jette, II 82.
Büløw, Otto, I 70, II 2, 80.
Bärenholdt, H.C., II 80.
- Callitus, II 72.
Carøe, Anthon, dyrlæge, I 30.
Christensen, J.W., II 80.
Christensen, Oswald, malersvend, II 80.
Christensen, Valdemar, II 80.
Christoffer af Bayern, I 12.
Christoffer, slagter, I 8.
Clemmensen, Tove, museumsinsp., I 58.
- Brd. F. & L. Dahlmans eftf., II 82.
Damgaard, Bodil, I 69.
David, slagter, I 7, 8, 20.
Den Danske Bank, Helsingør, II 81, 83.
Deventer, Giert van, I 12.
Drachmann, Holger, digter, II 34.
Dragsted, sølvmed, I 60.
Due, sagfører, I 44.
- Ellegaard, Thorvald, I 46.
Engelsen, Kristian, II 76.
Engquist, Lisa, II 82.
Erichsen, Helle Vibeke, I 69.
Erik af Pommern, I 5, 35, 68.
Erslev, Anna, II 45.
- Fjellerad, Erna, II 79.

- Frederik d. I, I 7.
 Frederik d. II, II 37.
 Frederik d. V, I 64.
- Galschiøt, M., forfatter, I 51, II 48.
 Gammelgaard, Jørgen, I 69, II 82.
 Garboe, Rasmus, præst, II 35, 36, 40.
 Gemzøe, Jette, II 82.
 Gert, Tømmermand, I 7.
 Good Templar Logen, II 79.
 Grage, Erik, II 79.
 Grandjean, W.T. flaskemager, I 50.
 Gregorius, helgen, II 72.
 Gress, Claus, arkitekt, I 70.
 Grøndahl, Marianne, fotograf, II 75.
 Grønning, Chr, II 83.
 Guldbrandsen, Ellen, I 72.
 Güllich, Agnes, II 80.
- Hagen, II 24.
 Halvard, helgen, II 72, 74.
 Hamlet, I 70.
 Hanmann, Inger, I 69.
 Hansen, Axel, II 79.
 Hansen, Bente, II 82.
 Hansen, Betty, II 79.
 Hansen, Børge, lærer, II 83.
 Hansen, Eilif, arbejdsformand, I 66.
 Hansen Falbe, II 16.
 Hansen, Henry, fhv. farvehandler, II 83.
 Hansen, H.C., fabrikant, I 43.
 Hansen, Johs., I 46.
 Hansen, Knud, I 69.
 Hansen, Thora, II 80.
 Hans Fynboe, I 7.
 Hauch, fotograf, I 72.
 Hedegaard, E.O.A., premierløjtnant, II 79.
 Hedegaard, Pia, I 69.
 Hedvig, Anna, II 80.
 Helsingør-Hornbæk-Gilleleje Bane, II 80.
 Helsingør Håndværkerforening, II 79.
 Helsingør Kommune, II 80
 Henrik, kleinsmed, I 10.
 Henriksen, Erling, II 80.
 Henriksen, H., II 83.
 Hentze, Peter, I 69.
 Hersdorf, Grete, jordmoder, II 51.
 Hesse, Anders, I 12.
 Hjorth, M., II 83.
 Holm, David, I 28.
 Holm, Susan, II 82.
- Jacobsen, Børge, skovrider, I 62.
 Jacobsen, S. Bering, II 76.
 Jensen, E., arkitekt, I 43.
 Jensen, Karl, II 80.
 Jensen, M., lærer, I 46.
 Jensen, Urban, II 83.
 Jensen, Åse Lund, I 70.
 Jepsen, Leif, I 69.
 Jepsen, Morten, II 78, 80.
 Jochimsen, Gerda, II 80.
 Johannesen, Kaj, II 80.
 Johannsen, Ebbe, museumsinsp., II 78.
 Justesen, Kirsten, I 69.
 Jørgensen, Birthe, I 70.
 Jørgensen, C., I 43.
 Jørgensen, Henning, II 83.
 Jørgensen, Johan, II 83.
 Jørgensen, Mathias, købmand, I 50.
 Jørgensen, Torben, II 82.
- Karsten, Preben, II 80.
 Kampmann, Lisette, I 70.
 Katharina, helgen, II 72.
 Kattrup, Johs., malermester, I 66.
 Kirck, N.P., II 21.
 Klem, Knud, museumsdirektør, I 55, 71.
 Klemen, helgen, II 72.
 Knud, helgen, II 72.
 Knud den Hellige, II 72.
 Koch, Mogens S., II 82.
 Kornerup, Ann Mari, I 70.
 Kyhn, V., maler, I 60.
 Kähler, Jens, konservator, I 59.
- Lange, læge, I 44.
 Langen, Johan Georg von, II 37.
 Langvad, ingeniør, I 43.
 Larsen, Aase, II 83.
 Larsen, E., I 46.
 Larsen, J., I 46.
 Larsen, købmand, I 30.
 Larsen, Rasmus Nygaard, II 45.
 Larsen, Thormod, fhv. politia., II 83.
 Larsson, Gerhard, II 83.
 Laurentius, II 72.
 Lejel, Frederik, I 18.
 Lerche, J.C., II 80.
 Lerpa, Nes, I 69.
 Lillie, J.C., hofdekoratør, I 60, II 81.
 Lindberg, Hans Peter, sølvsmed, I 60.
 Lindqvist, E., I 46.
 Lohmann, Jan, II 82.
 Lucia, II 72.
- Ipsen, Poul, arkitekt, II 78.

idwig, Robert, glasmager, I 50.
idvigsen, J., bogbinder, I 56.
ind, I.Th., II 21.
ind, Ole, herredsfoged, II 46, 49, 50, 53*, 62.
ind, Troels, forfatter, II 49.
ingbye, Olaf, landsretssagfører, II 79.
inggaard, Finn, I 70.
yren«, sangforening, II 79.
ive, II 23.

adsen, Willy Bell, skomager, I 57.
andrup, Gretie, II 79.
anz, Bodil, I 70.
anz, Richard, I 70.
arcus, evangelist, II 72.
argereta, II 72.
aria Magdalena, II 72.
arstrand, K.F., skibsprøvianteringshandler, II 21.
athias, II 72.
athæus, evangelist, II 72.
atthiessen, Poul, bagermester, II 80, 83.
edicinsk - Historisk Museum, II 76.
ogensen, boghandler, II 50.
ohr, købmand, I 46, 48.
ohr, Louis, II 80.
ortensen, Claus, arkitekt, I 66.
otte, Carl Gustav de la, sølvsmed, II 80.
usoni, Giorgio, I 69.
ødre- og Børnehjælpen, II 79.
øller, Dorthe, I 70.
øller, Harriet, II 83.
øller, J.P., maler, I 60.
øller, Jørgen, I 12.

ationalmuseet, II 76.
aver, Kim, II 82.
ellemann, Conrad, handelsgartner, I 72.
icolai, helgen, II 72.
ielsen, Anny, II 80.
ielsen, Bent Thoft, I 69.
ielsen, Claus, byfoged, I 20.
ielsen, Else, II 83.
ielsen, fru, II 80.
ielsen, Jørgen, II 80.
ielsen, Knud, II 83.
ielsen, M., restauratør, I 44.
ielsen, Mogens, II 83.
ielsen, Rasmus, I 21.
ielsen, Valdemar, tømrermester, II 80.
y Carlsbergfondet, II 81.

lav den Hellige, II 72, 74.
laus Magnus, historiker, II 73.

Olsen, Erik, I 70.
Olsen, Hedde Bent, II 79.
Olsen, Ole, I 69, II 82.
Olsen, Wilhelm, kaffegrosserer, II 76.
Ortved, Kirsten, I 69.
Ophelia, I 70.

Paulus, evangelist, II 72.
Pedersen, Kenno, arkivar, konsulent, II 87.
Pedersen, Laurits, I 72.
Pedersen, Ove Egon, værkfører, II 83.
Pedersen, Viggo, værkfører, II 78.
Peetz, Johan Christian, II 46, 48.
Peter, II 72.
Petersen, C.P.M., II 24.
Petersen, Gerd Hiort, II 82.
Petersen, Hans Meyer, I 69.
Petersen, Jørn, II 85*.
Petersen, Kaj, anlægsgartner, II 80.
Petersen, Niels E., fabrikant, II 80.
Petersen, S.K., maskinmester, I 72.
Petersen, Tom, I 70.
Petersen, Viggo, I 46.
Philip, II 72.
Pontoppidan, I.S., II 23.
Poulsen, Ejnar, II 83.
Privatbanken, Helsingør, II 80.

Rasmus, II 45*.
Rasmussen, Arne Bruun, I 59, II 80.
Rasmussen, Carl, I 46.
Rasmussen, Kjersti, II 78.
Rawert, O.J., industrihistoriker, I 51, II 6, 7.
Resen, Peder Hansen, I 6, 10.
Rimer, John, I 70.
Ring, Henning, cand.mag., I 62.
Ringbæk, Arne, II 83.
Rink, Lisbeth, II 80.
Rohmann, II 23, 25.
Rosenkilde, J., II 79.
Rosenstand, overdommer, I 44.
Rydman, C., I 46.

Salto, Naja, II 82.
Scharling, W., II 16.
Schmiegelow, Chr., smedemester, II 80.
Selzer, Thor, I 70.
Siesbye, Alev, I 70.
Simon, II 72.
Simon, Josef, I 70.
Sparekassen SDS, Helsingør, II 80, 81.
Steffensen, Hans Voigt, I 69.
Stenbak, Birte, I 70.

Stephensen, Hannes, arkitekt, I 66.
Storck, H., professor, I 56.
Strøbek, Niels, I 69.
Studsgarth, Randi, I 70.
Svarth, Dan, I 69.
Szyszkos, Wladyslaw, I 70.
Sørensen, C.F., II 79, 80.
Sørensen, E. Gether, II 83.
Sørensen, Erik, malermester, II 80.
Sørensen, Kring, II 83.

Thiesen, Martin, II 46.
Thomas, II 72.
Thygesen, Laurits, I 21.
Thöming, II 5.
Topsø-Jensen, Torben, auditør, II 79.
Tove, fru, II 36.
Trolle, Herluf, I 56.
Tvede, Mette-Lise, II 80.

Valdemar Atterdag, II 34, 39.
Valdemar, Konge, II 34, 36.
Vetter, Simon, II 84.

Wagner, boghandler, II 48.
Walther, Conny, I 70.
Wefring, Tusta, I 69.
Weller, Martin Ludvig, sølvsmed, II 81.
Wiibroe, Carl, brygger, I 33.
Willumsen, J.F., maler, I 60.
Wistoft, forretningsfører, I 44.

Ørum, I.B., II 79.

Zedeler, Martin, II 48.

STED- OG SAGREGISTER

Aalekrogsbakken, II 42.
Accise, I 25.
Adelgaden, I 5.
Adelskab, I 6.
Affotografering, II 80.
Afløbsrende, I 64.
Afremsning, II 78.
Afvandring, II 5.
Akantusslyngværk, I 65, 66.
Akseltorvet, I 24*, 26*, 27*, 28*, 29*, 30, 31*, 32*,
33*, 34*, 35*, 36*, 62, II 13.
Aktiekapital, II 25.
Aktieselskab, I 46, II 24.
Aktion, I 52.
Alle Helgensdag, II 72.
Almanakker, II 70, 73.
Amager-koner, I 25.
Analfabet kalender, II 71.
Andelsforetagender, I 36.
Anker, II 72.
Anlæg, I 62, 63.
Anlægsbro, I 52.
Annoncer, II 12, 47*, 48.
Anstaltskreditter, II 25.
A.P. Tvedes Maskinfabrik, II 14*.

Arbejdsboliger, I 52.
Arbejdskonflikt, I 52.
Arbejdskraft, I 50, 52.
Arbejds-reglement, II 11*.
Arbejdsstyrke, I 52, II 8, 15, 23.
Arkitekter, I 71.
Arkiv, I 72.
Arkivalier, II 78, 79, 80.
Arkæologer, I 62.
Armstole, II 81*.
Auktioner, II 80.
Automobil, I 48.
Avis, II 12.
Avisregistrering, II 86.
Avisudklip, II 79, 80.

Babydukke, II 50.
»Babytvillingerne«, II 45.
Babytøj, II 50.
Badeanstalter, II 17, 18.
Bagerdrønge, I 18.
Bagerlauget, I 18.
Bagersvende, I 58.
Bagtæppe, II 50.
Bane, I 44, 46, 47.

ineanlæggelse, I 42.
inegård, II 22*.
inelegeme, I 44.
ineområde, I 44.
irfoeds og Rohmanns Træskibsværft, II 25*.
irndomslege, II 52, 54.
irneleksir, II 52.
irnelege, II 44.
irnepisk, II 63.
irneskammel, II 52.
isar, II 50.
:dding, II 12.
:klædning, II 78.
:plantning, I 32, 34.
:rnstorffsgade, Cykelbane, I 42, 44, 48.
:sigtigelse, I 62, II 82.
:sættelsestiden, II 82, 84.
ævar mig vel«, I 70.
bliotek, I 55, 56.
cycler, I 42.
lledark, II 48.
lledbøger, II 48.
indingsværksmur, I 66.
jerget, I 14.
lindebuk, II 52.
luse, II 80.
øder, I 21, 22, II 46.
Bog-kalender«, II 73.
oldlege, II 46.
oldspil, I 46.
ordsølv, II 80.
orgerrepræsentation, I 29, 33.
orgerskab, I 17.
orgervæbning, II 76.
orgholmen, II 39.
orgmester, I 15, 20.
ornholm, I 50.
ornholmsk granit, I 52.
ramstræde, I 27, II 62*.
rand, I 68.
randkorps, I 58, II 76.
randlag, I 66.
randtaksationsnumre, II 12, 14.
rede, konserveringsanstalt, I 58.
3ro, bro, brille«, II 52.
runspån, II 58.
ryggeri, II 20.
ræddegulv, I 68.
rænderi, II 13, 20, 21.
rændeivnsbrænderi, I 62, II 13, 20, 21.
3rændte plads«, I 28.
rønde, I 32, II 82.
uestik, I 67.

Bybørn, II 46.
Byggebedding, II 12.
Byggeplads, I 63.
Byhistorisk Arkiv, I 56, 71, II 82, 83, 84, 85, 86, 87.
Byjubelåum, I 71, II 80.
Bymiljø, II 45.
Bymuseet, I 55, 56 58*.
Byporte, I 15, 25, 29.
Bytjener, I 14.
»Byttegårde«, II 52.
Bæltespænde, II 80.
Bænke, I 25.
Bærme, II 18.
Bærmepenge, II 18.
Bøddel, I 10.
Bøddelsværd, I 70.
Bøder, I 13, 14.
Bøger, II 80.
Børnearbejder, II 17.
Børnehave, II 51.
Børnetøj, I 57.

Calendae, II 69.
Calendarium, II 69.
Calendarium perpetuum, II 70.
Charitas, II 72.
Christian d. VII's kronestykker, II 61.
Cykelbane, I 42, 43, 44.
Cykleklub, I 42, 43, 44, 47.
Cykleløb, I 46.
Cykleryttere, I 46.
Cyklesport, I 48.
Cykle-væddeløb, I 42.
Cykling, I 42.
Cyklisten, klub, I 42, 44.

Dagsmærker, II 71, 72.
Dahls, Nicolai gård, I 66.
Dampkedel, II 16, 17, 18.
Dampkedelstatistik, II 14.
Dampkedeltælling 1877, II 15, 18.
Dampkraft, II 14, 15, 17, 18, 20.
Dampskibe, II 23, 26, 27.
Danmark-Norge, II 70.
Dansk Bicycle Club, I 42, 44.
Dansk Cykle Ring, Klub, I 42, 43.
Dansk Exlibris Selskab, I 70.
Dansk komite for Byhistorie, II 87.
Danstrup Hegn, II 34.
»Datofaste dage«, II 71.
»Davids eller Goliaths lege«, II 55.
»Den kongelige Stutterie Vang«, II 36.
Det danske Bibelselskab, I 71.

»Den lærde skole«, II 54.
Demarkationslinie, I 23.
Detailhandel, I 16.
Det europæiske Bygningsfredningsår, I 70.
Dirigentklokke, II 80.
Diskelegen, II 54.
Diskoslegen, II 54.
Distribution, I 50.
Dommertribune, I 44.
Drakter, I 57.
Drift, I 46.
Driftsbestyrerbolig, I 52.
Drivkraft, II 13, 20.
Duge, I 8.
Dukker, II 45, 46, 50, 52, 56.
Dukkekomedier, II 50.
Dukkesamling, II 45*, 50.
Dukkestel, II 50.
Dukkestue-møblement, II 51.
Dukketeater, II 50.
Dukketøj, II 50.
Dukkevogn, II 50.
Dumpingpriser, I 50.
»Dødningehovedet«, II 60.

Eddike, II 17.
Efterspørgsel, I 21.
Ejendomsforhold, II 87.
Ejendomsudvalget, I 43.
Eksercerplads, II 46, 56.
Englandskrigen, I 25.
»Enige venstre«, II 62.
Erhverv, I 57.
Erhvervsdrivende, II 10.
Erhvervsgrundlag, II 76.
Erhvervsliv, II 7, 26.
Erhvervs-tællingen 1872, II 7, 8, 13, 14, 18.
»Erik« dukken, II 45.
Esbønderup Skovhuse, I 57.
Esrom, I 5.
Esrum Sø, II 36.

Fagfælle, I 17, 22.
Falbyde, I 12, 15, 20, 29, 33.
Fallit, I 50.
Familie-Journalen, II 50.
Familielæg, II 60.
Faner, I 58, II 79, 80.
Fantasi, II 52.
Farvede påskeæg, II 58.
Farvetryk, II 79.
Fastelavn, II 69.
Fattiggård, I 56.

Figurer, II 50.
Film, II 80, 81.
Finckes, Casper M's hjørne, I 8.
Fiolgade II 21.
Fiolgade 22, II 19.
Fiskebænke, I 21, 22.
Fiskehandel, I 37.
Fiskerleje, II 49.
Fiskerkonerne, I 25.
»Fisken«, II 72.
Fiskeskamæl, I 22.
Fisketorv, I 16*, 19*, 25.
Fladbue, I 66, 67.
Flaskemager, I 52.
Flasker, I 50.
Fliser, I 68.
Fløjls hue, I 58.
Forespørgsler, II 86.
»Forgassede kul«, II 10.
Forhandlere, II 57.
Forkøbsret, I 16.
Forprang, I 12, 13, 15, 25.
Fortorv, I 30.
Forårsjævndøgn, II 69.
Fotografier, II 78, 79, 80, 82.
Fragtmarked, II 27.
Fredericia, II 9.
Frederiksborg amt, II 34, 37.
Frederiksborg amts Sygehus, II 82.
Frederiksborg Len, II 37.
Frederiksborg Slot, I 60.
Fredshellighed, I 8.
Fredskors, I 8.
Fremdrift, II 28.
Fremmede, I 20.
Fribager, I 18.
Frihavn, II 20.
Friluftslige, II 45, 46, 60, 63.
Frugttorv, I 29.
Fyldlag, I 68.
Fællesbageriet, II 80.
»Førkristen årsopdeling«, II 71.
»Første Sukkerhus«, II 17*.

Gabestok, I 10, 11.
Gadebelysning, II 7.
Gadesalg, I 25.
Gadestrøg, I 27.
Gl. Banegårdsvej 27, II 80.
Gl. Færgestræde, I 5, 7.
Gl. Gurrevej, I 5.
Gl. Hellebækvej, I 42, 44.
Gl. Strandvej, I 5.

arverier, II 18.
 asfyring, I 52.
 askraft, II 14.
 asværk, II 7*, 9*, 10*, 20, 80.
 ernersvej, II 7.
 ibsbuste, II 80.
 ilde, I 17.
 lansbilleder, II 51.
 lashytte, I 50, 52.
 lasindustri, I 50, II 8, 12.
 lasskår, I 50.
 lasværk, I 50, 52, II 20.
 odthåb Glasværk, I 51, 51*, 52, 53*, II 23.
 odthåb Strandmark, I 50.
 ravefelt, I 63.
 regoriansk tidsregning, II 70.
 ren på Torvet, I 8.
 revens Fejde (1534-36), I 63.
 rosenstræde 4, II 3*.
 rovsmede, I 58.
 rovsmedie, II 27*.
 rundejer, I 22, 29.
 rundtype, II 52.
 rundvandsstanden, II 38.
 ræsning, II 34, 38.
 ræsningsareal, II 37.
 rønnehave, II 46, 56.
 rønnehave Strand, II 6*.
 røn sæbe, II 22.
 ildporte'epéen, II 53.
 urre, I 63*.
 urre Slot, I 63, II 34, 37, 40.
 urre slotsruin, II 34.
 urre Sø, I 63, II 34, 35*, 38, 39*, 40.
 urre Vang, II 34, 35, 36, 37, 38*, 39, 42.
 yldental, II 69, 71.
 æslinge, II 52.
 øglet, I 34*.

alsjern, I 10, 11, 14.
 alvø, II 42.
 alvsøjle, I 56.
 alvhandsker, II 80.
 amlet, cykleklub, I 48.
 ammermøllen, I 63, 64.
 andel, I 5, 12, 14, 22, 23, II 6, 63, 76, 85.
 andelsbetjente, II 60.
 andelsflåde, II 23, 24, 25, 26, 28.
 andelshuse, II 21.
 andelskrisen 1857-58, II 5, 10.
 andels- og Søfartsmuseet, I 55, 70.
 andelsplads, I 5.
 ans og Grethe, II 52.

Havnearbejdere, II 27.
 Havneudvidelse, I 63, II 22, 23, 27.
 Helgenattributer, II 73.
 Helgendage, II 72.
 Helgendyrkelse, II 72.
 Helgener, II 73.
 Hellebæk, I 63.
 Helligdage, II 71.
 Helligkorsdage, II 72.
 Helligtrekongersdag, II 71.
 Helsingborg, I 12, II 27.
 Helsingør Avis, II 47, 48.
 Helsingør Bibliotek, I 55, 56, 70, 72, II 82.
 Helsingør Brandkorps, I 37.
 Helsingør Bymuseum, I 56, II 40, 50, 70, 87.
 Helsingør Byråd, I 65.
 Helsingør Cyklebane, I 42, 43*, 45*, 46, 47*.
 Helsingør Dagblad, II 24.
 Helsingør Gasværk, II 7*, 9*, 10*.
 Helsingør Gymnasium, I 62.
 »Helsingørs Herligheder«, I 70.
 Helsingør Håndværker Sangforening, I 72.
 Helsingør jernskibs- og maskinbyggeri, II 9, 11, 12*,
 13*, 23, 24, 25, 27.
 Helsingør Kunstforening, I 70, II 82.
 Helsingør Socialdemokrati, I 72.
 Helsingør Sæbefabrik, II 24.
 »Helsingør Værft - fra træ til stål«, I 70.
 Herluf Trollesalen, I 56, 71*, II 75*, 77*.
 Herrehatte, II 78.
 Hestehauge, II 36.
 Hestehauge Slette, II 34, 37.
 Hestehave hus, II 37.
 Hestemølle, I 8.
 Hestemøllestræde, I 57, 71, II 15.
 Hexagram, II 72.
 Hjort, II 79.
 Hobbybog, II 44.
 Hof, I 6.
 Holland, II 63.
 Hollandske Mølle, II 16*, 22.
 Holmegård Glasværk, I 50.
 Holm, Jørgen's gård, I 28.
 Hopskok, II 64, 67*.
 Hopskotk, II 64.
 Hornbæk, II 49.
 Horsens, II 9.
 Horserød Hegn, II 34, 36.
 Hospital, I 56, 71.
 Hotel d'Øresund, I 44.
 Hovedindfaldsveje, II 13.
 Husflid, II 78.
 Husgeråd, II 78.

- Husholdningsgenstande, II 79.
 Husundersøgelse, I 17.
 Hærstræder, I 5.
 Højstrup, II 23.
 Højtider, II 46, 49, 69.
 Høker, I 12, 13, 14, 15, 16.
 Hønseæg, II 49.
 Håndværk, I 57, II 12, 76, 82, 85.
 Håndværkerbeklædning, I 57.
 Håndværkerredskaber, II 78.
 Håndværkersamling, I 56.
- I. Hagens Sæbefabrik, II 24*.
 I.L. Tvedes brændevinsbrænderi, II 20, 21*.
 I.L. Tvedes Bryggeri, II 19*.
 I.L. Tvedes Spritfabrik, II 18*.
 I.L. Tvedes Vej 1-3, II 14.
 Indbyggertallet, II 8.
 Indfyringshuller, I 62, 63.
 Indendørs legetøj, II 46.
 Indkøb, I 17.
 Indsamlingskampagne, II 82.
 Indsats, II 61, 64.
 Indspilning, II 78.
 Industri, II 6, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 24, 25, 28, 85.
 Industriaktieselskab, II 24.
 Industrialisering, II 5, 6.
 Industrianlæg, II 15.
 Industriarbejdere, II 8, 14.
 Industribyer, II 8, 9.
 Industrielle foretagender, II 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 22.
 Industriel udvikling, II 14, 20.
 Industrielt gennembrud, II 9.
 Industriinvestering, II 26.
 Industriregistrering, I 72.
 Industritælling 1855, II 6, 7, 13, 14.
 Industritælling 1871, II 7, 8, 10, 14.
 Indvielse, I 46.
 Interessentskab, I 50.
 Investering, II 26.
 Isefjord, I 12.
 Isenkramvarer, II 48.
- Jakke, II 80.
 »Jeg svinger mine gæslinge tre gange rundt«, II 52.
 »Jeppe på bjerget«, II 50.
 Jernbane, I 52, II 22, 23.
 Jernbanevogne, II 22.
 Jernskibs- og maskinbyggeri, II 9, 11, 12, 13, 27.
 Jernslugger, I 64.
 Jesabel, II 60.
 Jordfundsafdelingen, II 76.
- Jordskyld, I 22.
 Julebasar, II 48.
 Julelege, II 49.
 Julepynt, II 50.
 Juleudstilling, II 50.
 Julevelgørenhed, II 47.
 Jævnføringsregister, II 87.
- Kaffe- og thehandel, II 76.
 Kag, I 10, 11.
 Kalender, II 70.
 Kalenderhelgener, II 73.
 Kalenderreform 1582, II 70.
 Kalenderstave, II 69, 70*, 71*, 72, 73*.
 Kalendersystem, II 69.
 Kalksten, I 67.
 Kallunskvinder, I 22.
 Kammerkoncerter, I 70.
 Kampagne, II 22.
 Kampergade, I 30, 34.
 Kampesten, I 66.
 Kampestensfundament, I 62.
 Kampestenspakning, I 62.
 Kandelabre, I 35.
 Kane, II 50.
 Kapital, I 50, II 25, 28.
 Kapitalintensiv produktion, II 25.
 Kapitalinvestering, II 25.
 Karmeliterhuset, I 57*, 58, 72, II 75, 78, 80, 82.
 Karmeliterklosteret, I 58*, 72, II 75, 78, 80, 82.
 Karmelitermunkene, I 56, 71.
 Kastespil, II 46.
 Kastrup Glasværk, I 50, 52.
 Kav, II 63.
 Kaug, II 63.
 Kedler, II 20.
 Kegle, II 63.
 Keramik, I 63, 66.
 Keramikplade, II 80.
 Kirkegårde, I 8.
 Kirkekrypt, II 85.
 Kirken, II 70.
 Kjole, II 80.
 Klareringsvirksomhed, II 5.
 Klink, II 53.
 Kniplingskorsklæde, I 58.
 Klostermosegaard Teglværk, II 5*, 12.
 Klostermosevej, II 86.
 Klosteris Hegn, II 34.
 »Koen fra Lyø«, II 49*, 51.
 Kogekedel, II 82.
 Koks, II 10.
 Komfur, II 80.

ommuneafgifter, II 22.
immunelån, II 25.
ongensgade 2bc, I 65*, 66, II 82.
ongensgade 14, II 82.
ongens Vej, I 8.
ongens Værelse, I 70, II 81.
ongevej, II 22.
ong Valdemars Grøft, II 36.
ong Valdemars Lund, II 36.
ong Valdemars Rumppe, II 37.
ong Valdemars Vold, II 36.
ong Volmers Grøft, II 36.
ong Volmers Vold, II 36.
onjunktur, I 52, II 27, 28.
onkurrence, I 50, 52.
onservering, I 58, II 78.
onsumtion, I 25.
onsumtionsbetjente, I 25.
ontrolur, II 80.
opiering, II 80.
ort 1660, I 7*, 9*.
ort 1882, II 41.
ort 1803, I 21*, 23*.
ort 1916, II 42.
orammarked, II 46, 56.
orave, II 79.
orvartalsberetninger, II 16.
orreditformidling, II 26.
orridtfigurer, II 60.
orrige, I 22.
orristendommen, II 69.
orristians Mølle, II 13.
orristi himmelfart, II 69.
orristine Mølle, II 13.
orrogenberg Hegn, II 34, 35, 39.
orronborg, I 6, 60, 61*, 70, II 80.
orronborg amt, II 34, 37.
orræmmer, I 12.
oruffert, II 80.
orugler, II 46, 62.
orul, II 26.
orulisse, II 50.
orulplads, II 26*.
orul- og retorthus, II 9.
orulturlag, I 66, 68.
orulturprægning, II 69.
orunsthåndværk, I 68, 69, II 82, 83.
orunsthåndværkere, I 69.
orøbenhavn, I 11, 18, 50, 52, II 22, 34, 48, 50.
orøbmænd, I 5.
orøbstadsjubilæet, I 71, II 80.
orøbstæder, I 5, 8, 12.
orøddage, I 20.

Kølesystem, I 65.
Kyndelmisse, II 71.
Landbrug, II 17.
Landmandsbanken, II 25.
Landskrona, I 18.
Langebjerg, I 8.
Langeland, II 40.
Lasteevne, II 23.
Latinskole, den gamle, I 56, II 54, 78*, 80.
Laug, I 17, II 76, 82, 85.
Laugsbroder, I 22.
Laugsfane, II 82.
Laugslade, II 78.
Laugstiden, II 85.
Lavkonjunktur, I 52.
Lazarussalen, I 72.
»Legen marked«, II 56.
Legetøj, II 44, 46, 48, 50, 82.
Legetøjsbutik, II 53, 55, 57.
Legetøjssamling, II 44.
Leje, I 12.
Lejeafgifter, I 42.
Ler, I 62, 64, 66.
Lerfad, II 78.
Lerhus Sletten, II 36.
Lerklining, I 65.
Lermørtel, I 62.
Levnedsmiddelforsyning, I 23.
Ligningslister, II 12.
Lille Ø, II 42.
Lille Ø's Krog, II 40, 41*, 42.
Lille Ålekrogsmose, II 42.
Linieløb, I 46.
Lispund, I 10.
Litografi, II 79.
Lodder, II 76.
Loftsbjælke, I 66, 67.
Loftsdekoration, I 62.
Lokalafdeling, I 42.
Lokale kunstnere, II 82.
Louis Seize møblement, I 58, 59, II 81.
Louis Seize spejl, I 60.
Lundegården, I 15.
Lundehave, I 70.
Lystestager, I 59, 60*.
Lænestol, II 78.
Længdemål, I 10.
Løb, I 46, 48.
Lågskål, I 59, 60*.
Lån, II 25.
Madforsyning, I 12.

Madtorvet, I 25.
 Madsens, Niels's hestemølle, I 8.
 Malerier, I 59, II 78, 79, 80.
 Malmø, I 18.
 Malteri, II 21.
 Maria Bebudelsesdag, II 72.
 Maria Besørgelsesdag, II 72.
 Mariafester, II 72.
 Maria Fødselsdag, II 72.
 Maria Himmelfartsdag, II 72.
 Maria Renselsesdag, II 72.
 Maria Udfangelsesdag, II 72.
 Marienlyst Allé, I 72.
 Marienlyst Jorden, matr. 1a, I 42.
 Marienlyst Kur- og Badeanstalt, I 44.
 Marienlyst Slot, I 55*, 58, 59*, 60, 68*, 69*, II 75, 81, 82, 83*.
 Marinebillede, II 80.
 Marked, I 12, 50.
 Markedsdage, I 8.
 Markedsføring, II 12.
 Markedsgæster, II 58.
 Markedsgøglet, I 37.
 Markedsleg, II 55, 56.
 Markedsudvidelse, II 22.
 Maskiner, I 50, II 20.
 Maskinfabrik, II 14.
 Matrikelnumre, II 12.
 Medalje, II 80.
 Mekanisering, II 14, 25.
 Mekanisk drivkraft, II 13, 14, 20, 25.
 Mekanisk legetøj, II 44.
 Mellemandlere, I 15.
 Messestav, II 72.
 Metal, I 66.
 Middelalder, I 63, II 69, 70, 71.
 Middelalderfund, II 76.
 Middelburg, I 70.
 Miljøministeriet, I 70.
 Miniaturemaleri, I 70, II 80.
 Modedukke, II 46.
 Mortensdag, II 72.
 Moser, II 36, 42.
 Motorløb, I 46, 48.
 Motorpace, I 46.
 Munkeskifte, I 62, 67.
 Musikinstrumenter, II 22.
 Muskulær kraft, II 14.
 Murstensstabel, II 63.
 Murværk, II 82.
 Møblement, I 58.
 Møder, I 37.
 Møllehus, I 64.
 Mølleleje, Hven, II 79*.
 Møller, II 13.
 Møllesten, II 72.
 Mål, I 10.
 Måleredskab, I 10.
 Månefase, II 69.
 Nationale friluftsscene, II 80.
 Nationalmuseet, I 70.
 Naverdragt, II 85.
 Navergården, II 85*.
 Naverhulen, II 85.
 Nips, II 46, 48.
 Nissedukke, II 50.
 NoFo-print, I 72.
 Den store nordiske krig, I 23.
 Nordkysten, I 60.
 Nordsjællands Sportsklub, I 46.
 Norske kalenderstave, II 71.
 Nydelses- og levnedsmiddelindustri, II 8.
 Nykirkegård, I 23.
 Nürnbergerkram, II 48, 56.
 Nyrup Hegn, II 34.
 Nytårsdag, II 71.
 Nytårslege, II 49.
 Næringsloven, II 10.
 Næringssskat, II 22.
 »Nærmest til væg«, II 53.
 Nøddavis, II 80.
 Nøddebakkerne, II 49.
 Nøjsomhed Teglværk, II 12.
 Oldsager, II 76.
 Oldtidsfund, II 76.
 Omklædningsrum, I 44.
 Omsætning, II 21.
 Ophelia Kilde, I 44.
 Oplandet, I 5, 12, 23.
 Opsparing, II 6.
 Opvisning, I 46.
 Ordrehavn, II 5.
 Ordrup Cyklebane, I 48.
 Ottinger, II 54.
 Overproduktion, I 52.
 Ovn, I 62.
 Ovnanlæg, I 52.
 Ovnkammer, I 62, 63.
 Oxernes Gård, I 5.
 Papir- og Boghandlere, II 80.
 Paradis, II 53, 60, 61, 64, 67*.
 Pariser-Basaren, II 48.
 Parisiske dukker, II 46.

arkering, I 37.
 atent-ophalingsbedding, II 23.
 æder Brahesalen, II 82.
 ængtavle, II 78.
 ænsionister, II 22.
 ærgaments- og papirkalendere, II 73.
 ærler, II 56.
 ærmanent udstilling, I 57, II 75, 82, 85.
 ærsonalhistorie, II 86.
 æstepidemi, I 23.
 ætlotproject, I 70.
 ænd, II 53.
 ænse, II 69.
 ænsoir, I 36.
 æret, II 52.
 ærlitimestre, I 29.
 ærlititorvet, I 13*.
 ærpolitiske rumlepottes«, II 63.
 ærreclænsdukke, II 50.
 ærtbolt, II 80.
 ærttold, I 25.
 ærtkort, II 80.
 æresenter, II 58.
 æriser, I 17, 18, 21.
 ærivat-tælling 1877, II 16, 17.
 ærivilegier, I 68.
 ærodukter, I 52.
 æroduktion, I 50, 52, II 14.
 æroduktionsværdi, I 50.
 ærotokoller, II 80.
 ærototype, II 52, 73.
 ærovantering, II 5, 20, 26.
 ærovisorisk torv, I 23.
 ærlilje, II 61.
 ærimper, I 32.
 æring, II 80.
 æristeri, I 51.
 ærramide, II 63, 64.
 æredagogisk legetøj, II 46.
 ærøvegravning, I 66.
 ærøvehuller, I 66.
 æriske, II 69.
 æriskeberægning, II 69, 70.
 æriskehytter, II 49.
 æriskeæg, II 58.
 æradering, I 60.
 ærRagnhild« dukken, II 45, 50.
 ærRakkerrenden«, I 42, 44.
 ærandtegninger, I 15*, 17*.
 ærebslageri, I 56, 58.
 æregistrering, II 76.
 ærklamekort, II 51.
 Rekonstruktionskort, II 39, 40.
 ær»Rendekællinger«, I 9.
 ærRensningsanlæg, I 62.
 ærRenæssancefund, II 76.
 ærRestauration, I 44, 45.
 ærRestaurering, I 56.
 ærRetshævdelse, I 9.
 ærRettigheder, I 17.
 ærRhed, I 22, II 6, 20, 26.
 ærRingkalendere, II 73.
 ærRisgærde, I 66, II 36.
 ærRiste, II 72.
 ærRohmann og Barfoeds Træskibsværft, II 25*.
 ærRosenkilde, I 8.
 ærRosenlunden, II 36.
 ærRudemønster, I 62.
 ærRumlepottes, II 63.
 ærRumormestre, I 9.
 ærRytterdistrikter, II 34.
 ærRøde Port, I 8.
 ær»Rødt skjold«, I 8.
 ærRørtangvej, II 86.
 ær»Røvere og soldater«, II 49.
 ær»Røverleg i Ermelunden«, II 45.
 ærRåd, I 15.
 ærRådhuset, I 8, 12, 27, 30, 33.
 ærRådstuer, I 30.
 ærRåglas, I 52.
 ærRåvaretilførelser, I 52.
 ærSabelfæste, II 53.
 ærSalgspåbud, I 15.
 ær»Saltebrød«, II 53, 61*.
 ærSaltværk, II 17*.
 ærSamlinger, I 56, II 76.
 ærSammenslutning, I 52.
 ærSandpramme, I 52.
 ærSandslotte, II 52.
 ærSanering, I 65, 66.
 ærSanglege, II 46.
 ærSauceske, II 80.
 ærSct. Annagade, I 3*, 5, 7, 8, 9, 13, 21, 22, 23, 25, 56.
 ærSct. Hansdag, II 72.
 ærSct. Michaelsdag, II 72.
 ærSct. Olaigade, I 56.
 ærSct. Olaigade 2, II 55*.
 ærSct. Olaigade 9, II 82.
 ærSct. Olaigade 12-14, II 85.
 ærSct. Olaigade 27, II 82.
 ærSct. Olai Kirke, II 78, 80, 85.
 ærSct. Olai kirkegård, I 8.
 ærSct. Olai kirkes præstegård, I 8.
 ærSdr. Strandvej, I 62.

Sejlskibe, II 23, 26, 27, 28.
 Sejlskibsrederi, II 23.
 Selskabet til bevarelse af gamle bygninger
 i Helsingør, I 66.
 »Selvgjort legetøj«, II 46.
 »Selvstændige«, II 10.
 Sjælesdag, alle, II 72.
 Skamler, I 25.
 Skandinavien, II 73.
 Skanør, I 5.
 Skatter, II 5, 20.
 Skattelettelse, II 22.
 »Skatteøen«, II 50.
 Skibsbyggeri, II 16.
 Skibsfart, II 20, 23, 24, 26.
 Skibsklarerere, II 64.
 Skibsproviatering, II 20, 21, 23, 26.
 Skibsproviateringshandel, II 28.
 Skiver, II 46.
 Skjuleleg, II 61.
 Skokloster Slot, I 70.
 Skoleklasser, II 86.
 »Skolemester«, II 45.
 Skomagerværksted, I 57.
 Skovdrift, II 37, 38, 41.
 Skovkort, II 36.
 Skovkort 1833, II 40.
 Skovkort 1858, II 41.
 Skudår, II 69.
 Skure, I 7.
 Skyttenstræde, II 48.
 Skålsten, II 82.
 Skåne, I 50.
 Den skånske krig, I 22.
 Slagterboder, I 8, 11*, 14*, 21.
 Slagterbænke, I 21.
 Slagterlauget, I 20.
 Slagtertorvet, I 7*.
 Slagtesæsoner, I 18.
 Slotsholmen, I 63.
 Slotssøen, II 39.
 Slotte, II 37.
 Slyngeleg, II 55.
 Slæbested, I 52.
 Slå smut, II 53.
 Snedkerværktøj, II 78.
 Sofa, I 59.
 Sofabænk, II 81*.
 »So i hul«, II 53.
 Solår, II 69.
 »Sommerside«, II 72.
 Sommerudstilling, II 82.
 Sparekassen for Helsingør og Omegn, I 34, II 25.
 Sparekassen SDS, I 66.
 Sparekassen SDS, Kongensgade, II 82.
 Spejl, I 60.
 »Spille dødningshoved«, II 60.
 Spilledåse, II 51.
 Spillegangsdam, I 23.
 »Spille Kav«, II 63.
 Spille klink, II 53.
 Spillekort, II 22.
 »Spille pind«, II 53.
 »Spille top«, II 53.
 »Spille vip«, II 64.
 Sport, I 42.
 Springvandsfontæne, I 35.
 Sprinterløb, I 43, 46.
 Spritfabrik, II 18, 19.
 Sprællemænd, II 47.
 Stade, I 18, 22, 37.
 Stadsretten, I 8.
 Stalde, II 31.
 Statens Humanistiske Forskningsråd, I 72.
 Station, II 22.
 Statshavnen, II 20, 23.
 Stene, hele og halve, I 10.
 Stenboder, I 7.
 Stenbrud, I 63.
 Stengade, II 46, 48, 62*.
 Stengade 3, II 85.
 Stengade 26, II 24.
 Stengade 41, II 79.
 Stengade 46, I 29.
 Stengade 61, I 25.
 Stengade 64, I 66, 67*, 68.
 Stengade 66, I 68.
 Stenklodser, II 51.
 Stenlægning, I 62, 66, 67, 68.
 Stenskitte, I 67.
 Stentøjsfigurer, I 70.
 Stjernegade, II 21, 48.
 Stjernegade 14, I 8.
 Stjernegade 19, I 62.
 Stjernegade 23, II 82.
 Stjernegade 29, II 82.
 Stockholm, I 70.
 Stole, I 59.
 Stolper, I 56.
 Stordrift, II 22.
 Store Grønnegade, II 48.
 Store Svends Mose, II 36.
 Store Tingerup Slette, II 34, 37.
 Store Ålekrogsmose, II 42.
 Storø, II 41.
 Strandgade, II 57*.

randgade 85-87, II 79.
 randvolde, II 39.
 rejker, I 52.
 rygebræt, II 80.
 røbøsse, II 80.
 røske, II 80.
 utteri, II 37, 38.
 utterivang, II 34, 37.
 øbejernslygte, I 35.
 øvle med øl, II 85.
 idergade, I 8, 25, 30 31*.
 idergade 17, II 82.
 ikker, II 22.
 ikkerraffinaderi, II 17.
 indtolden, I 12, 25, II 5, 10, 12, 20, 21, 26, 27, 28.
 indtoldsby, I 72.
 indtrafikken, I 5, 23.
 ønskekrigen, I 70.
 øingelen, I 14.
 øingelport, II 17.
 øærd, II 70, 72.
 øgehus, I 56, 71.
 ømboler, II 71.
 øyndbyeferge«, I 12.
 øebe, II 22.
 øebefabrik, II 24.
 ørudstilling, I 56, 70, II 82.
 øsonarbejdere, II 8, 16, 17.
 øsonlege, II 49.
 øbatteri, I 62.
 øborg, I 5.
 øfarende, I 20.
 øhandel, II 26, 28.
 økrige, I 23.
 ømose, II 42.
 øndagsbogstaver, II 69, 71.
 øndre Strandvej, I 62.
 østræde, I 62.

øagfat, II 52.
 øagsten, I 62.
 Tampen brænder«, II 52.
 øapetfabrik, II 22.
 øavle-kalendere, II 73.
 øagl, II 40.
 øaglbokker, I 62, 68.
 øaglbrænding, I 63.
 øaglundstri, II 12, 13.
 øaglovn, I 62, 63*, II 39, 40.
 øaglovnskrog, I 62, II 39, 40.
 øaglovnsmose, I 62.
 øaglsten, I 62.
 øaglstensbue, I 64.

Teglstensfundament, II 82.
 Teglstensmure, I 62.
 Teglstруп Hegn, II 34.
 Teglværk, II 5, 12, 13, 20.
 Tegn, II 71.
 Tegning, II 79.
 Tejlstrup Vang, II 37.
 Textilindustri, II 8.
 Textilsamling, I 57.
 Thesi, II 80.
 Tidsforløb, II 69.
 Tidskørsel, I 46.
 Tidsregning, II 69.
 Tikøb, II 34.
 Tikøbbugt, II 42.
 Tikøb sogn, II 35.
 Tikøb Sogns Vandværk, II 86*.
 Tilbagegang, I 52.
 Tilskuertribune, I 44.
 Tilsynsnævn, I 18.
 Tinkerup Mose, II 36.
 Tinkerup Tørvemose, II 35.
 Tingmøde, I 18.
 Tinsoldater, II 56.
 Tolddistrikter, II 18.
 Told- og konsumtionsstedet, II 16, 17.
 Top, II 63*.
 Torv, I 7*, 8*, 13*, 15, 16, 20, 22, 23, 25, 30.
 Torveboder, I 8, 22, 25.
 Torvedage, I 8, 12, 13, 18, 30, 37.
 Torvefred, I 8.
 Torvegade I, 30.
 Torvehandel, I 5, 8, 10, 11, 12, 16, 17, 20, 22, 23, 25,
 28, 34, 36, 37.
 Torvejord, I 23.
 Torvemester, I 9, 23.
 Torveorden, I 18.
 Torveplads, I 8, 21, 37.
 Torvreglement, I 10.
 Torveskik, I 8, 10.
 Torvesteder, I 18.
 Torvetjeneste, I 23.
 Torvetvang, I 33, 34.
 Torvevarer, I 17.
 Torvededtægter, I 16.
 Totalisatorafgifter, I 42.
 Totalisatorbygning, I 44.
 Totalisatoromsætning, I 46.
 »Traditionsbundne-kalendere«, II 70.
 Transport, II 22.
 Transportforhold, I 63.
 Transportmidler, I 42.
 Treenigheden, II 72.

Trente, II 58.
Triskele, II 72.
Tromme, II 52.
Trompet, II 52.
»Trille påskeæg«, II 59, 60.
Trolde Mose, II 36.
Tryksager, II 70.
Træhest, I 10.
Trækalendere, II 73.
Trækbanen, II 22.
Træsabel, II 53.
Træskibsværfter, II 23*.
Turistattraktion, I 43, 46.
Tuskhandel, II 57.
Tvedes Maskinfabrik, II 14*.
Tønder, I 10.
Tømmersvende, I 58.

Udbud, I 21.
Underfoged, I 9.
Undergrund, I 62.
Undergrundssand, I 62.
Underleverandør, I 9.
Undersøgelse, II 82, 85.
Udsalg, I 30, 50.
Udskibning, I 52.
Udstilling, I 58*, 59*, 68*, 69*, II 75*, 76, 77*, 82, 83*, 84*.
Udvalget for kulturelle anliggender, II 82.
Urenlighed, I 25.
»Ufuldstændige kalendere«, II 71.

Valborgs nat, II 34.
Valdemars hestehave, II 37.
Valdemarslund, skovridergård, II 34, 39.
Valdemars Port, II 37.
Valdemars Vold, II 36*.
Vandkraft, II 14.
Vandleddning, II 14.
Vandpost, I 32.
Vandspejlssænkningen, II 40.
Vandstandshøjder, II 39.
Vandværk, II 17, 86*.
Vange, II 36, 37.
Vangemænd, II 37.
Vareafgift, I 25.
Vareknaphed, I 17.
Vedtægter, I 37.
Vegetation, II 39.
Vejerboden, I 10, 12, 22.
Vejledning, II 76.
Vejvisere, II 12.
Viae regales, I 5.

Viae regis, I 5.
Vigilie-tegn, II 72.
Vikingetid, I 70.
Vindkraft, II 14.
Vinduesglas, I 50.
Virksomheder, II 6, 8, 9, 18.
Voldanlæg, II 37, 39.
Volde, II 35, 36.
Vragere, I 21.
Væddeløb, I 46.
Vægbrædder, bemalede, I 66.
Vægdekoration, II 81.
Vægte, I 10, II 76.
Vægtere, I 14.
Værktøj, I 70, II 78.

Wiibroes Bryggeri, I 72, II 15*.

Æg, II 59.
Ægge Jesabel, II 60.

Øjenlægeinstrumenter, II 79.
Økonomi, II 25.
Økonomisk bistand, II 20.
Økse, II 72.
Øresund, II 23.
Øresunds Hospital, II 76.
Øresundstolden, I 71, II 76.
Øresunds- og Toldvæsenets administrationsfond, II 20.
Østersøhandel, II 63.

Ålborg, II 9.
Århus, II 9.
Årsberegning, I 55, II 16, 75.

INDHOLDSFORTEGNELSE

til Helsingør Bymuseums årbøger
1973-76 (I) og 1977 (II)

Kenno Pedersen: Torvelivet i Helsingør	I	5-41
Lars Bjørn Madsen: Helsingør Cyklebane 1895-1906	I	42-49
Kenno Pedersen: Den tidlige glasindustri i Helsingør	I	50-54
Aase Faye: Helsingør Bymuseum 1973-76	I	55-72
Kenno Pedersen: Industrialiseringen i Helsingør 1847-1883	II	5-33
Lars Bjørn Madsen: Af Gurre Vangs historie	II	34-43
Annette Aagaard Nielsen: Tanker ved en beskeden legetøjssamling	II	44-51
Ole Lund: Barndomslege	II	52-68
Kenno Pedersen: Kalenderstav anno 1635	II	69-74
Aase Faye: Helsingør Bymuseum 1977	II	75-87

135316288 Bibliotekerna-Helsingør

ISS: 0106-0317